

84 (59)6
X-71

Дафтар

Ҳошиясидаги
битиклар

Ўткир ҲОШИМОВ

**Kitob shu yerda ko'rsatilgan muddatdan
kechiktirilmagan holda topshirilishi shart**

Ilgarigi berilmalar miqdori _____	

Дафтар

хошиясидаги
битиклар

Ўткир ҲОШИМОВ

Тошкент 2018

УЎК: 821.112.2-3

КБК: 84(5Ў)6

Ҳ - 71

Ҳошимов, Ўткир

Дафтар ҳошиясидаги битиклар. Ўткир Ҳошимов. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2018. – 240 б.

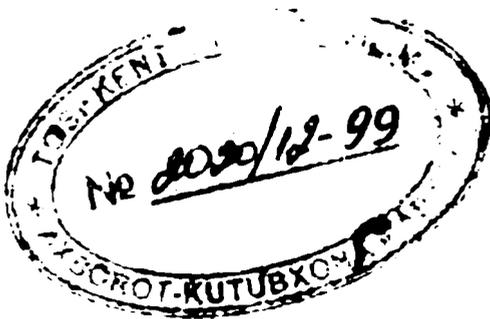
ISBN 978-9943-27-733-5

Бу – кўпдан бери сиз кўлдан кўймай ўқиб келаётган китоб. Бу – кўпдан бери сиз фарзандларингиз, яқинларингиз ўқишларини астойдил истаётган китоб. Бу – сиз ва биз ҳақимиздаги китоб.

Яралганимиздан то бугунги кунимизгача бизга нималар аён – нималар ноаён, нималарни топдик – нималарни йўқотдик, кимларга меҳр бердик – кимларни эса хўрладик ёки таҳқирладик, ўзимизга ҳавола. Кўнглимиздан кечадиган ана шу ҳақиқатларни ёдга соладиган мазкур китоб худди шу жиҳати билан қалбимизга яқин. Ўқинг, ишонинг, зеро, ҳар бир одам боласи ҳаёти давомида китобда қайд этилган битикларга қайта ва қайта дуч келаверади... Бу битиклар ҳар инсоннинг тақдирида такрорланаверади...

УЎК: 821.112.2-3

КБК: 84(5Ў)6

ISBN 978-9943-27-733-5

© Ўткир Ҳошимов, «Дафтар ҳошиясидаги битиклар». «Янги аср авлоди», 2018.

**Табиат
Жамият
Инсон**

Азиз ўқувчим! Бу китобни ёза бошлаганимга қирқ йилдан ошди. Булар – менинг Кузатувларим. Ўйларим. Бир қадар армонли, бир қадар истеҳзоли, бир қадар табассумли Хулосаларим... Аслида уларнинг ҳар бирини алоҳида асар қилса ҳам бўларди-ку, майли... Мен буларни узоқ, жуда узоқ ўйлаб ёзганман. Илтимос, Сиз ҳам китобни шошилмасдан, ўйлаб ўқисангиз...

Тагин бир гап. Баъзи кузатувлар остига ёзилган санаси таъкидлаб қўйилган. Сабаби – улар Ватанимиз бошига оғир кулфат – «ўзбек иши», «тахта иши» деган қатагон ёғилган кезлари ёзилган. Бу гапларни ўша пайтда эълон қилиш мумкин эмас эди. Яратганга шукр, юртимиз Мустақилликка эришди. Шўро замонининг баъзи «ҳунар»ларини эслаб қўйиш бугунги кунимизни қадрлашга хизмат қилади, деб ўйлайман.

Муаллиф

*Ҳаётнинг барча аччиқ-чучугини мен
билан баравар тотган умр йўлдошим,
маслакдошим, фарзандларимнинг Она-
си – Ўлмасхонга бағишлайман.*

Муаллиф

ТАҚДИРИ АЗАЛ

Худо ёзганини бандаси ўчиролмайди.
Худо берганини бандаси тортиб ололмайди.

ДЕВОНАИ – ҲАҚГҶЙ

Телбаларга таъзим қилинг!
Юзта донишманд айтолмаган ҳақиқатни бит-
та телба айтади!

МИЛЛИЙ ҒУРУР

Миллий ғурур – миллатчилик эмас. Миллий ғурури бор одам бағри кенг бўлади. Ўз миллати билан фахрланади, аммо ўзга миллатни камситмайди.

Миллатчилик – миллий ғурур эмас. Миллатчининг феъли тор бўлади. Нуқул ўз миллатини улуғлаб, ўзга миллатни камситади.

ДАРВИНГА ЭЪТИРОЗ

Дарвин таълимоти нотўғри. Одам маймундан эмас, маймун одамдан тарқаган. Оёғи ердан узилмаганлар одам бўлиб қолган. Оёғи ердан узилганлар эса маймун бўлиб дарахтга чиқиб кетган... Бу жараён ҳамон давом этмоқда...

МУНОЖОТ

Худодан, умр бер, деб сўраганларни кўрдим.
Худодан, бахт бер, деб сўраганларни кўрдим.
Худодан, фарзанд бер, деб сўраганларни кўрдим.
Худодан, давлат бер, деб сўраганларни кўрдим.
Худодан, омад бер, деб сўраганларни кўрдим.

Фақат... Худодан, эй, яратган Эгам, мен – нодонга бир чимдим ақл бер, деб сўраган бандасини кўрганим йўқ!

ЎКИНЧ

Дарахтнинг мева тугишга шай турган қанчадан-қанча гулларини совуқ шамоллар учириб кетгани каби умримнинг қанчадан-қанча онлари ҳасадгўйлар етказган жароҳатлардан оғринишу, мунофиқлар бошлаган фитналардан изтироб чекиш билан бесамар ўтганига ўкинаман...

ЭНГ АҚЛИ ЖОНИВОР

Дунёда энг ақли жонивор – балиқ! Биринчидан, соқов. Иккинчидан, муттасил думини ликиллаатади!

«ТАБИАТ ГУЛТОЖИ»

Кийик оч қолмаслик учун кўкат ейди. Аммо бир-бирини ўлдирмайди. Шер оч қолмаслик учун кийикни ейди. Аммо бир-бирини ўлдирмайди. Одам кўкатни ҳам ейди. Кийикни ҳам ейди. Кўнгил хуши учун шерни ҳам ўлдиради... Кейин... уруш қилиб, бир-бирининг бошини ейди...

«БИЛИМДОН»

Ҳамма нарсани биламан, дейдиган одам ҳеч нимани билмайди!

ЧЕГАРА

Одамзот нима учун кафтдек ҳовлисига гул экади? Ундан кўра шолғам экса, қозонига тушадди-ку.

Одамзот нима учун булбул чах-чаҳини эшитганда энтикиб кетади? Ундан кўра булбулни шўрвага солиб пиширса, нафсини қондиради-ку.

Одамзот нима учун осмонда чарақлаб ётган юлдузларни кўриб, кўнгли завққа тўлади? Юлдузлар унинг ҳамёнидаги тиллалар эмас-ку.

Одамзот нима учун китоб ўқиётиб, суюкли қаҳрамони ўлиб қолса йиғлайди? Уни ёзувчи «ичидан тўқиб чиқаргани»ни билади-ку?

Одамзот нима учун ўзга юртларга бориб беҳисоб мол-дунё орттирса-ю, иттифоқо болалиги кечган кулбаси тушига кириб қолса, туни билан йиғлаб чиқади? Ахир у шоҳона қасрда яшайди-ку.

Одамзот нима учун боласининг бошида алла айтади? Гўдак алла эшитмаса ухламайдими?

Одамзот нима учун неварасини етаклаб неча замон аввал ўтиб кетган бобосининг қабрини зиёрат қилади? Марҳум уларни кўрмайди-ку?!

Гап шундаки, Одамзотни ҳайвонотдан ажратиб турадиган чегара бор. Бу чегаранинг номи Маънавият деб аталади!

ЙИГИРМАНЧИ АСР

Йигирманчи асрда сил, безгак, чечак каби бедаво дардларга шифо топилди ва миллионлаб инсонлар ҳаёти сақлаб қолинди. Йигирманчи асрда «ОИТС» деган бедаво дард пайдо бўлди ва миллионлаб инсонлар ҳаёти хавф остида қолди.

Йигирманчи асрда дахрийлар тузуми барҳам топди ва миллионлаб инсонлар иймон сари юз тутди. Йигирманчи асрда диний экстремизм авж олди ва миллионлаб инсонлар ҳаётига қутқу солди.

Йигирманчи асрда мустамлакачиликка чек қўйилди ва миллионлаб инсонлар ҳурликка чиқди. Йигирманчи асрда фашизм ва тоталитаризм авж олди. Миллионлаб инсонлар Гитлер ва Сталин қамоқхоналарида қурбон бўлди.

Йигирманчи асрда «учар гиламлар», «ойнаи жаҳонлар», компьютерлар кашф этилди ва миллионлаб инсонлар уларнинг хизматидан баҳраманд бўлди. Йигирманчи асрда икки дафъа жаҳон уруши рўй берди ва миллионлаб инсонларнинг ёстиғи қуриди.

Йигирманчи асрда самовий кемалар яратилди ва инсон қадами Ойга етди. Йигирманчи асрда миллионлаб инсонларни қириб ташловчи ядро қуроли ўйлаб топилди ва синовдан «муваффақият билан» ўтди...

Йигирманчи аср инсон доно ва бегуноҳ фаришта эканини кўрсатди.

Йигирманчи аср инсон нодон ва гуноҳкор банда эканини кўрсатди.

ХУДБИН

Ўзидан бошқа ҳаммани ёмон кўрадиган одам охир-оқибат ўзидан бошқа ҳамманинг нафратига йўлиқади.

ХАВФЛИ ОДАМ

Яхшигаям, ёмонгаям бирдек яхши кўринишга уринадиган одам энг хавфли одамдир!

ИНСОН ВА ШАЙТОН

Баъзиларга ҳайрон қоласиз. Қилғиликни қилиб кўяди-да, «билмай қолдим, шайтон йўлдан урди», дейди... Тўғри, одамзот қонида шайтон васвасаси айланиб юриши – бор гап.

Аммо... Шунақанги эркаклар борки, қирқта урғочи шайтонни болалатиб ташлайди. Шунақанги аёллар борки, қирқта эркак шайтонни алимент тўлайдиган қилиб кўяди...

Ҳамма айбни шайтон шўрликка тўнкайверманг!

АЁЛ ҚАЛБИ

Аёл қалби тескари магнитга ўхшайди: яқинлашсанг – узоқлашади, узоқлашсанг – яқинлашади.

ЁҚИМЛИ ДУШМАН

Умрбод ортингдан эргашиб юрадиган ёқимли душман – нафс!

САЛТАНАТ

Салтанат – қуёшга ўхшайди. Жуда яқин борсанг, ёниб кетишинг, жуда узоқ кетсанг, музлаб қолишинг мумкин.

ҲАММА БОЙ БЎЛСИН!

Бир одамни кўрсатиб, «бу киши ниҳоятда илмли, ниҳоятда донишманд, фақат камбағал», десангиз, «ақли бўлса, билимдон бўлса, нега бой бўлмаган?» деб сўрайдилар.

Бошқа бир одамни кўрсатиб, «бу кишида билим «мундайроқ», донишманд дейиш ҳам қийин, аммо ўзи бадавлат», десангиз, «доно бўлмаса, илмли бўлмаса, қандай қилиб бой бўлган?» деб сўрайдилар.

Бу гапларнинг қай бирига ишонишни билмай юра-юра охири бир ҳақиқатни англаб етдим. Камбағаллик донони ҳам – «нодон», бойлик нодонни ҳам – «доно» қилиб қўйиши мумкин экан. Шунинг учун ақли, илмли бўлиб камбағал бўлгандан кўра донишманд, билимдон бўлмасанг-да бой бўлганинг маъқул экан.

ГЎДАК ИСИ

Аёл гўдак исини биринчи фарзанди туғилганидаёқ ҳис этади. Эркак эса гўдак иси нималигини неварали бўлганидан кейин англайди!.. Биз – эркаклар доим кечикиб юрамиз...

ОТАЛАР ВА БОЛАЛАР

У оддий одам эди. Ҳаммолчилик қиларди. Тўрт қиз, уч ўғилни оёққа турғазди. Ўғилларини уйлантирди. Қизларини чиқарди. Ҳаммасини уйли-жойли қилди.

Кўз юмаётганида «ҳаммаларингдан мингдан-минг розиман», – деди...

Қарашса, кафанлиги йўқ экан...

АНДИША

Ота-боболаримиз шундай деб танбеҳ берадилар: «Ўчоқбошини ҳеч қачон кўшнининг деворига ёпиштириб солма. Таом пишираётганда ўчорингдан чиққан тутун кўшнининг кўзини ачитса, еган овқатинг ҳаром бўлади!»

...Ўзбекнинг андишасини исботлаш учун яна қандай мисол керак?!

НОАҲИЛИК

Олтмишинчи йиллар латифаси

Қадим замонда бир юрт подшосининг хазинасидан бебаҳо гавҳар йўқолибди. Бошқа юртлардан келган савдогарлар гумон билан ҳибсга олинибди. Атрофига қилич яланғочлаган соқчилар кўйилибди. Иттифоқо ўша юртга тўрт нафар ўзбек савдогари ҳам бориб қолган экан. Уларни ҳам ҳибсга олибдилар. Аммо тепасига соқчи кўйишмабди. Сабабини сўрашса, «буларга соқчининг кераги йўқ, бири қутулмоқчи бўлса, иккинчиси тутиб беради», дебдилар...

Етмишинчи йиллар латифаси

Арман радиосига савол берибдилар:

– Париждаги кўрикда уч юлдузлик арман коньяги олтин медал олди. Беш юлдузлиги нима учун ҳеч нима олмади?

Арман радиоси жавоб берибди:

– Ва-а-ах! Ўзимиз ҳам ҳайронмиз! Иккаласи битта бочкадан куйилган эди-ку!

Саксонинчи йиллар фожиаси

Юртимизда «ўзбек иши» деган қатағон рўй берди. Минглаб бегуноҳлар қамоққа тикилди,

олис юртларга бадарга қилинди. Ўзбек «қўшиб ёзувчи» бўлди. «Порахўр» бўлди. «Боқиманда» бўлди. Азбаройи «қўшгани» учун эмас, лоқайдлиги учун. Азбаройи пора олгани учун эмас, бир ёқадан бош чиқаришни билмагани учун. Азбаройи текинхўрлиги учун эмас, ноаҳиллиги учун!

Иккинчи мингинчи йил саволи

Қачон қовушамиз? Қачон?!

ҲАҚИҚАТ

Шу қадар ширинки, тотиб кўргинг келади. Шу қадар аччиқки, тилингни куйдиради!

ИШОНЧ. ОРЗУ. УМИД. ИЛИНЖ

Ишонч йўқолса, Орзу қолади.

Орзу йўқолса, Умид қолади.

Умид йўқолса, Илинж қолади.

Илинж йўқолса... Ҳеч нима қолмайди...

КАМОЛ ВА ЗАВОЛ

Одам ўз фарзандларининг йил сайин ўсиб, камол сари кетаётганини билади-ю, ўз ота-онасининг йил сайин чўкиб, завол сари кетаётганини билмайди...

ПУЛ

«Пул – макруҳ нарса, одамни бузади!»

Камбағал шундай деб, ўзини юпатади ва бора-бора қашшоққа айланади.

Бойвачча шундай деб, ўзгаларни юпатади ва бора-бора бой отага айланади.

ҚАЛДИРҒОЧ

Эътибор берганмисиз: қалдирғочлар файзсиз, ноаҳил хонадонга ҳеч қачон ин қурмайди. Гоҳо қалдирғоч одамдан ақллироқмикин, деб ўйлаб қоламан.

АТЛАНТИКА ОКЕАНИ УСТИДА

Тепада бир уммон, пастда бир уммон,
Икки денгиз аро кечар лаҳзалар,
Хаёлга толаман: мен ўзи кимман?
Ожиз ва нотавон зарра... алҳазар!

ОШКОРАЛИК

Ошкоралик шундай дарахтки, унинг мевасини энг аввал чинқироқ маймунлар ейди.

КАТАЛИЗАТОР

Бошингизга синов тушса кўп нарсани йўқотишингиз мумкин. Лекин ҳар ёмоннинг бир яхшиси бўлганидек, анча нарса ютасиз ҳам. Ким дўсту ким душман, ким содиғу ким мунофиқ – билиб оласиз... Ишонинг: бу – озмунча ютуқ эмас...

ДЕВОЧА

Адолат, Ҳақиқатни айтиш ва тинглашдан бошланади...

КУЛГИ ВА ЙИҒИ

Кулишни билмайдиган одам – бахтсиз одам. Йиғлашни билмайдиган одам икки ҳисса бахтсиз!

ҚУШ УЯСИДА КЎРГАНИНИ...

Болалигида қуш уясини бузишга одатланган одам катта бўлганда бировнинг оиласини бемалол буза олади.

ЭВРИЛИШ

Тарих такрорланиб туради, деган гап бор. Инсоният ибтидоий жамоага қайтиши мумкин. Бунинг илк белгилари ҳозирдан кўриняпти: китоб ўқийдиганлар камайиб боряпти.

ҲУШЁР БЎЛИНГ

Аёл сизни жуда қаттиқ севса, ҳушёр бўлинг. Оташин муҳаббат – рашкка, рашк – шубҳага, шубҳа – худбинликка, худбинлик – душманликка айланиши мумкин.

СОПОЛ ВА ОЛТИН

Сопол товоғинг синса, дод сол: кесакка айланади. Тилла идишинг синса, парво қилма: баҳоси тушмайди!

ЮК КЎТАРГАН...

«Юк кўтарган одам юзага чиқади», дейдилар... Чиқади. Албатта чиқади! Фақат юк кўтарганни суяб юборадиган Қўл бўлса бас!

ДУО ВА ҚАРҒИШ

Дунёда халқ дуосини олишдан ортиқ савоб йўқ. Дунёда халқ қарғишига қолишдан ортиқ гуноҳ йўқ.

МАСЛАҲАТ ВА НАСИҲАТ

Кўмак тилаб ёки маслаҳат сўраб борганинда ёрдам бериш ёки тўғри йўл-йўриқ кўрсатиш ўрнига «отангдан аъло» насиҳат қиладиган дўст – дўст эмас, шунчаки таниш холос.

ИНСОФ ВА ИЙМОН

Одам ўз манфаатига мос келиш-келмаслигидан қатъи назар эзгу амалларни бажарса ва қилиш мумкин бўлмаган ишлардан тийилса, инсофли бўлади. Бунинг учун у мукофот олмаслиги мумкин. Аммо иймони тўқис бўлади. Шу боисдан бундай инсонни иймонли дейдилар.

Одам эзгу амаллардан манфаат тополмагани учун улардан воз кечса ва қилиш мумкин бўлмаган ишларни қилса, ноинсоф бўлади. Бунинг учун у жазоланмаслиги мумкин. Аммо иймонга шикаст етади. Шу боисдан бундайларни иймонсиз дейдилар.

Иймонсизлик эса қабоҳатлар учун дарвозани ланг очиб қўйиш билан тенг!

Инсоф – иймон дарвозасининг посбонидир!

ГУМРОҲ БАНДАЛАР

Одамларга ҳайронсан. Ота-онаси тириклигида икки оғиз ширин сўзни текинга айтмайди-да, улар ўлганидан кейин минг-минг пул сарфлаб, ўша сўзларни қабртошга ёздириб қўяди...

МАЙМУНИЯТ

Олимлар ер юзида одамсимон маймунлар камайиб кетяпти, деб бонг урмоқда. Улар ташвиш-

ланмаса ҳам бўлади. Ер юзида маймунсимон одамлар кўпайиб бормоқда...

КЎЗГУ

Аёл киши ҳуда-беҳудага ўзини кўзгуга сола-верса, ҳушёр бўлинг: бир гап бор...

БАХТЛИ ВА БАХТСИЗ

Бахтли одам худбин бўлади: бахтсизларга ачинмайди. Бахтсиз одам ҳам худбин бўлади: бахтлиларга ғайирлиги келади.

ДАЪВО

Донолик билан нодонликнинг ораси шу қадар яқинки, одам доноликни қанча кўп даъво қилса, шунча нодон бўлади.

«ДАҲО» ЭКАНСИЗ!

«Аёл қавмини ипидан игнасигача биламан», дейсизми? О-о-о, сиз даҳо экансиз!

Айтинг-чи, шарқдан секундига беш-етти метр тезликда эсаётган шамол ўн дақиқадан кейин шимолга буриладими, жанубгами? Ярим соатдан кейин изғиринга айланадими, бўронгами?..

БЕЛГИ

Мақтанчоқлик қариликнинг биринчи белгисидир.

ХУДОНИНГ ҚУДРАТИ

Тангри шунақанги қудратлики, хоҳласа, гулшаннинг қоқ ўртасида сассиқ алаф ўстиради.

Хоҳласа, ботқоқнинг қоқ ўртасида нилуфарни гуллатиб қўяди...

ЛАЙЛАК

Она ёш эди. Она навжувон эди. Бола гўр эди, бола гўдак эди... Кунларнинг бирида она-бола қишлоққа – узоқ қариндошлариникига борадиган бўлишди. Она қаддини роз тутиб, тез-тез юриб борар, бола эса аланг-жаланг қилиб атрофдаги манзараларни томоша қилар эди. Қишлоқ гузариди ярмини яшин учириб кетган баҳайбат чинор бор экан. Бола дарахтни кўриб анграйиб қолди: чинорнинг тарвақайлаб ўсган шохида супрадек каттакон уя қорайиб кўринар, уяда эса оёғи, тумшуғи узун бир қуш турар эди.

Бола мўъжиза кўргандек таққа тўхтаб қолди.

– Анави нима, ойи? – деди ўша томондан кўз узмай.

– Лайлак, ўғлим, лайлак! – она ўғлининг бошини силаб қўйди. – Юра қол, жоним.

Бола ҳеч қачон бунақа қушни кўрмаган эди. Қуш негадир бир оёқлаб турарди. У яна тўхтаб қолди.

– Нима у, ойи? – деди тагин чинор учига кўз тикиб.

– Лайлак, ўғлим, лайлак.

– Нимага бир оёқда турибди?

Она кулди:

– Бир оёғи чарчагандир-да. Юра қол, жоним.

Оёғи узун қуш негадир бўйнини чўзиб, тумшуғини осмонга қаратиб силкитар, шунда «тарак-тарак» деган овоз эшитиларди.

Бола тагин тўхтаб қолди.

– Нима ўзи у, ойи?

Унинг кўзларида қувонч бор эди. Ҳайрат бор эди. Она шошиб турарди. Мингта юмуши бор. Ҳали шаҳарга қайтиши керак.

– Лайлак дедим-ку, жиннивой, – деб оҳиста эгилиб, ўғлининг юзидан ўпди. – Сенга салом беряпти-да.

Она ёш эди. Она навжувон эди.

...Орадан ўттиз йил ўтди. Бола йигит бўлди. Она кексайиб қолди. Оёғидан мадор, кўзидан нур кетди.

Кунлардан бирида она-бола иттифоқо яна ўша қишлоққа бориб қолдилар. Йигит қаддини ғоз тутиб тез-тез юриб борар, она эса толиққан оёқларини, оғир-оғир кўтариб босганча ҳарсиллаб келарди. Гузардаги ярмини яшин учириб кетган чинор ҳали ҳам бор экан. Буни қарангки, чинорнинг тарвақайлаб ўсган шохида ҳамон супрадек каттакон уя қорайиб кўринар, уяда эса оёғи, тумшуғи узун лайлак турарди. Йигит лайлакка бир қараб қўйди-ю қадамини тезлатди.

Орқада келаётган она нурсизланиб қолган кўзларини чинорга, чинор шохида қорайиб турган уяга тикди. Шохда осилиб турган нарса кўзига ғалати кўринди.

– Анави нима, ўғлим? – деди тўхтаб.

– Лайлак, ойи, лайлак!

Она яхши эшитмади. Уч-тўрт қадам юриб яна тўхтаб қолди. Саватдек нарса ичида бир нима оқариб кўриняпти. Тавба...

– Нима, ўғлим? – деди кўзларини пирпиратиб.

Ўғил таққа тўхтади. Фаши келди. Ўзи шошиб турибди: – Мингта иши бор! Одам қариганидан кейин эзма бўлиб қоларкан-да!

– Лайлак! – деди жеркиб. – Лайлак деяпман-ку, кармисиз! – шундай деди-ю, жаҳл билан тез-тез юриб кетди.

Начора, йигит ёш, йигит навқирон. Унинг юмуши кўп. Ҳали шаҳарга қайтиши керак... Унинг ғўр, гўдак болалари бор...

ТАРИХ «ХАТОСИ»

Тўққизинчи аср. Муҳаммад ал-Хоразмий ал-гебра фанига асос солди.

Ўнинчи аср. Абу Наср Форобий Аристотелнинг «Метафизика» асарига энг мукаммал шарҳ ёзиб, «Иккинчи устоз» унвонини олди.

Ўн биринчи аср. Абу Райҳон Беруний Ер билан Ой ўртасидаги масофани ўлчади. Ибн Сино тиббиёт Қомуси – «Тиб қонунлари»ни яратди.

Ўн тўртинчи аср. Соҳибқирон Амир Темур Евроосиёнинг ярмини тасарруфга олди. Аҳли илм бошини силаб, ўлмас обидалар яратди.

Ўн бешинчи аср. Улуғбек 1019 юлдузнинг ҳаракат жадвалини тузди. Алишер Навоий ўлмас «Хамса»сини ёзди.

Ўн олтинчи аср. «Бобурнома» оламга тарқалди.

Ўн еттинчи аср. Шоҳ-Жаҳон дунёдаги етти мўъжизанинг бирига татигулик «Тожмаҳал»ни бунёд этди.

Йигирманчи аср. Ўзбек совет олимлари мисли кўрилмаган «ихтиро» қилдилар: тарих «хато»сини тузатиб, ўтмишда биз ёппасига «саводсиз» бўлганимизни исботлаб бердилар...

УМР

Танишдилар...

Севишдилар...

Турмуш қурдилар...

Фарзанд кўрдилар...

Тўнғичи нимжонроқ эди. Касал бўлиб, кўп куйдирди...

Ўртанчаси ўйинқароқ эди... Қамалиб чиқди...

Кенжаси қиз эди... Эркароқ ўсди. Турмуши бузилди...

Бир куни эркак кечаси уйғониб кетди. Узоқ ўй ўйлаб ётди. Қараса, аёли ҳам уйғоқ экан.

– Онаси, – деди. – Дунёга келиб нима кўрдик ўзи?

– Билмасам, – деди аёли хўрсиниб...

...Боботоққа борганимда қуриб қолган иккита дарахтни кўргандим. Иккаласи бир-бирига суяни-и-иб турарди...

КУЧСИЗНИКИ – КУЧЛИ

Кучли одамнинг ғазабидан кўрқманг. Ожизникидан кўрқинг! Кучли тўкса, ўз ғазабини тўкади. Ожиз эса ғазаби билан бирга ўзгалардан кўрган ситамини ҳам қўшиб сочади...

ТОВУҚ

Жўжаси чийиллаб, безор қилмаслиги учун тухумини инкубаторга топширди. Энди бошқа Хўроз билан дон олиши-и-иб юрипти...

ОҚ ВА ҚОРА

(Ҳуқуқшунос укамга тилагим)

Қора қоғоз ҳарчанд ювган билан оқ бўлмайди. Оқ қоғозни қора қилиш учун бир чизиқ тортиш кифоя.

Қорани оқлаш эмас, Оқни қораламаслик адолатдир!

АҚЛ ВА ТУЙҒУ

Эркак – ақлга, аёл – туйғуга мойил, дейдилар.
Ақли туйғусига бўйсунган эркак – нодон. Туйғуси ақлига бўйсунган аёл донодир...

ДИЛ ВА ТИЛ

Дили билан тили муттасил бир кўчадан юрадиган одамга осон тутманг...

УЯТ

Бандасидан уялмаган одамнинг Худодан қўрқишига ишониш қийин.

ЭВОЛЮЦИЯ

Ота-болаларимиз бундан юз минг йил аввал бир-бирини тошболта билан ўлдирган. Биз эса бир-биримизни ядро қуроли билан қириб ташлаш йўлини ўйлаб топдик...

«Ўсиш» бўлса, шунчалик бўлади-да!

«ГИРГИТТОН БУВИ»НИНГ ЯПОН НЕВАРАСИ

Ҳали мактабга қатнамасдим. Куз палласи томоғимга «тепки» келиб, бўйним шишиб кетди. Ойим «иримини қилиш» учун «Гиргиттон буви»ни кига олиб чиқди.

Дунёда «Гиргиттон буви»дан мулойим, ундан меҳрибон одам бўлмаса керак. Ҳамма билан «бувинг гиргиттон» деб айланиб-ўргилиб кўришадди... Бувининг ҳовлисига кирсак, этакдаги девор тагида алақанча ёнғоқ думалаб ётибди. Кечаси шамолда тўкилган бўлса керак. Югуриб бориб,

тера бошладим. Бир маҳал айвон томондан «Гиргиттон буви»нинг овози келди:

– Ҳай-ҳай, гиргиттон, тегма, тегма, ёнғоққа!
– шундай деб илдам келди-да, кўлимдаги ёнғоқларни олиб, пастак девор оша нарёққа улоқтира бошлади. Сўнг хазон орасида ётган бошқа ёнғоқларни ҳам энкайиб терганча, девор ортига ташлади. Бувининг бундай «қизғанчиқ»лигига ҳайрон бўлиб туриб қолдим. Ниҳоят тўкилган ёнғоқлар қолмаганига ишонч ҳосил қилгач, кўлимдан етаклади. «Юрақол, гиргиттон, сенга бошқа ёнғоқ бераман!» Шундай деб, пастак бостирмага олиб кирди-да, саватда уйилиб ётган ёнғоқлардан ҳовучлаб олиб, дўппимни тўлдириб берди...

Сўнг тушунтирди:

– Деворнинг нариёғида кўшнининг ҳам ёнғоғи бор. Сен терган ёнғоқ кўшнининг дарахтидан тўкилган бўлиши мумкин. Бировнинг ҳақини ўзидан сўрамасдан олса, гуноҳ бўлади, гиргиттон!

Бу гапларни унутиб юборган эдим-ку, орадан кўп йиллар ўтиб тағин ёдимга тушди.

Япониядан бир гуруҳ мартабали меҳмонлар ташриф буюришди. Улар орасида Япония Парламенти раҳбарларидан бири ҳам бор эди. Шу кишига ҳамроҳ бўлиб Самарқандга бордик. Меҳмон икковимиз ва таржимон бир машинада кетаяпмиз. Самарқанд қишлоқ туманидан бораётиб, яшнаб ётган боғ олдидан ўтдик. Йўл чети кета-кетгунча шафтолизор. Зарғалдоқ шафтолилар фарқ пишган. Ҳар бири кичикроқ чойнакдек келади. Меҳмон ниманидир завқланиб гапирди. Таржимон, меҳмон жаноблари бу боғ кимники эканини сўраётганларини айтдим. Япония, Ко-

рея, Хитой сингари мамлакатларда шафтолига айрича ихлос қўйишларини эслаб, ҳайдовчидан машинани тўхтатишни сўрадим. Йўл четидаги ариқчадан ҳатлаб ўтиб, қўлимга сиққанча шафтоли узиб олдим. Буни қарангки, нарироқда темир қувурдан сув оқиб турган экан. Шафтолиларни чайиб, олиб келдим. Меҳмонга узатдим. Меҳмон одоб билан жилмайди, аммо қатъиян бош чайқади. Ўз тилида ҳаяжонланиб, бир нима деди.

– «Мумкинмас» деяптилар, – деди тилмоч таржима қилиб.

– Ташвишланманг, жаноб, – дедим тушунтириб. – Бояги сув ифлос эмас, водопровод краининг суви. Бу туман тўлиқ водопроводлашган. Бемалол еяверинг, мана, ўзим бошлаб бера қолай.

Меҳмон тагин бош чайқади. Таржимонга бир нималарни куйманиб тушунтирди.

– Мумкин эмас! – деди таржимон меҳмоннинг гапини сўзма-сўз таржима қилиб. – Жаноб шафтолининг эгасига ҳақ тўламадилар. Шунча мевани сўроқсиз олиб чиқдилар. Мумкинмас.

Биз ўтиб бораётган жой менга бегона эмаслигини, бу ерга кўп келганимни, туманнинг ҳокими – мери яқин танишим эканини айтдим.

Бари бир, гапларим ишончсиз чиқаётганга ўхшаётганини ўзим ҳам сезиб турардим...

...Кўз ўнгимда икки букланганча ёнғоқ териб, пастак девордан қўшниникига улоқтираётган «Гиргиттон буви» пайдо бўлиб қолгандек эди...

...Шунда дунёдаги бани инсоннинг ҳаммасини Худо яратганига, улар орасида феъл-атвори, инсоф-виждони бир-бирига жуда ўхшашлари оз эмаслигига яна бир карра имон келтирдим...

ТАСКИН

Ҳамкасблари юз ўтирган одам таскин топиши мумкин.

Дўстлари юз ўтирган одам таскин топиши мумкин.

Умр йўлдоши юз ўтирган одам таскин топиши мумкин.

Фарзандлари юз ўтирган одам... Билмадимов...

ФАРИШТАЛАР

Хонадонингизда кекса одам борми? Бахтли экансиз! Дунё ташвишларидан тўйиб кетсангиз, шуларни зиёрат қилинг: ҳаёт абадий эмаслигини ўйлаб, таскин топасиз.

Хонадонингизда гўдак борми? Сиз ҳам бахтли экансиз... Дунё ташвишларидан тўйиб кетсангиз, гўдакни бағрингизга босинг: ҳаёт абадий эканини ўйлаб, таскин топасиз...

ЭНГ ОЛИЙ ТУЙҒУ

Энг тоза туйғу нима?

Биринчи маошингизни келтириб бериб, отангизнинг дуосини олганингизми?

Биринчи марта совға кўтариб келганингизда онангизнинг кўзида қалқиган ёшми?

Биринчи бўсами?

Тўй кечасидаги ҳаяжонларми?

Ногаҳон кўз юмган онангизнинг қабрини силаб йиғлаганингизми?

Тўнғич фарзандингизни илк бор мактабга етаклаб борганингизми?

Ҳаммаси... ҳаммаси покиза туйғулар... Аммо...

Бола эмизиб ўтирган аёлга зимдан разм со-
линг... Гўдагига термулиб бола эмизаётган она-
нинг кўзларига синчикла-а-аб тикилинг...

Энг олий туйғу нималигини шунда кўрасиз!

ТАРНОВ

Эрта баҳор эди. Ҳордиқ куни эди. Кеч турдим.
Ҳовлига тушсам, ҳавонинг авзойи бузуқ. Юви-
ниб чиқиб қарасам, тунука том пешидаги тарнов
бир томонга қийшайиб ётибди. Қишда ёққан қор
залворидан қийшайиб қолган шекилли... Қат-
тиқроқ шамол бўлса, тушиб кетадиган...

Йўлакда ётган нарвонни кўтариб келиб томга
тирагунча тинкам қуриди, зах тортиб, зилдек
бўп кетибди.

Нарвон зинасига оёқ қўйишим билан айвон-
дан онам тушиб келди.

– Нима қилмоқчисан? – деди кўзимга терму-
либ.

– Ҳозир, – дедим бепарво кўл силтаб. – Тарнов
қийшайиб қопти.

– Шошма, болам, аввал чойингни ичиб ол...

– Ҳозир тушаман.

Шундай дедиму нарвонга тирмашдим. Томга
чиқишим билан пастдан онамнинг хавотирли
хитоби эшитилди:

– Эҳтиёт бўл, том лабига борма!

– Уйга кирсангиз-чи! – дедим оғриниб.

Тунука томни тарақ-туруқ босиб, қийшайган
тарнов олдига келдим. Увало уринаман, тарнов
лаънати ўнганса қани! Занглаб кетганми, бўёғи
ёпишиб қолганми...

Аксига олиб, ёмғир шивалай бошлади. Аввали-
га томчилаб турди-да, кейин шиддат билан ёриб

кетди. Том лабида ўтирганча, тарновни кўшқўлаб суришга уриндим. Қилт этмайди!

Пастдан яна онамнинг овози келди:

– Менга қара, болам.

Нарвон олдига қайтиб келдим.

– Нима дейсиз?

– Жон болам, мана буни кийиб олгин...

Қарасам, онам бир қўли билан нарвонни чангаллаганча, иккинчи қўлида тўн ушлаб турибди. Юпқа рўмоли, нимчаси ҳўл бўлиб кетган...

Хунобим ошди.

– Ҳозир тушаман, дедим-ку! Мен ёш боламанми?

– Шамоллаб қоласан!

– Оббо! Сиз уйга кираверинг! Ҳозир тушаман.

Шундай деб, тагин тарнов олдига қайтдим. Жаҳл билан тарновни муштлай бошладим.

Бир маҳал пастдан яна овоз келди:

– Ада! Адажон!

– Ҳа! – дедим баттар хуноб бўлиб.

– Варрагим йиртилди!

Қарасам, етти яшар ўғлим ҳовли ўртасида турибди. Оёғи остида йиртилиб қамишлари қовурғадек туртиб чиққан варрак лойга қоришиб ётибди. Ўзи кўйлакчан. Бошяланг. Ёмғир остида дийдираб турибди.

– Уйга кир, Фаррух! – дедим бақриб. – Уйга кир, шамоллаб қоласан!

Қулоқ солса қани! Гоҳ варрагига, гоҳ менга қарайди. Капалагим учиб кетди! Томда сирғалиб-сирғалиб, нарвон томон югурдим.

Уч-тўрт пиллапоя тушиб қарасам, онам ҳамон нарвон оёғини чангаллаб турибди. Рўмоли жикқа ҳўл бўлиб, сочларига ёпишиб қолган... Бир қўли нарвон оёғида. Бир қўлида тўн...

ИНСОН

Инсон шу қадар буюк-ки, унинг фазилатларини ўлчаш – дунёдаги энг баланд тоғнинг энг баланд чўққисига эмаклаб чиқиш заҳмати билан тенг.

Инсон шу қадар тубанки, унинг иллатларини ўлчаш – дунёдаги энг баланд тоғнинг энг баланд чўққисидан эмаклаб тушиш заҳмати билан тенг.

«ОТЧОПАР»ДА

«Отчопар» бозорида қадрдон дўстимни учратиб қолдим. Математик... Олим... Сигарет сотиб ўтирган экан... Мени кўриб кўзини яширди. Мен ҳам бурилиб кетдим... Иккаламиз бир-биримиздан нега уялганимизни билмайман.

Негадир... йиғлагим келди...

ОЛИЙ ҲАКАМ

Бу дунёда ҳам, у дунёда ҳам ҳеч кимга бўйсунмайдиган, оқни – оққа, қорани – қорага беҳато ажратадиган Олий ҳакам бор. Бу – Тангрининг ҳукми!

АНТИҚА КИТОБ

Ўқиб кўрдилар.

Ёқмади.

Қайта ёздилар.

Асл ҳолига қайтди.

Ўчириб ташладилар.

Тағин аслига қайтди.

Оловга отдилар.

Ёнмади...

Бу Китоб – Тарих эди!

АҚЛ ТИШИ

Ақл кириши учун ақл тиши чиқишини кутиб ўтириш шарт эмас.

МЕҲР ВА МАКР

Аёл меҳри – асалдек тотли. Аёл макри – заҳардек хавфли.

ХАТАР

Қўшни қишлоқда туғилган донишманддан кўра ўз қишлоғимдан чиққан телба афзал дейдиганлар жамият идизига тушган қуртдир!

МУСТАМЛАКАЧИЛАР ОРЗУСИ

Икки кўчқор сузишса, бўрининг насибаси бутун бўлади...

СУКУТ – ОЛТИН

Олимларнинг кузатишича, эр-хотин қанча кам гаплашса, оила шунча мустаҳкам бўларкан.

ОХИРИ ҚАНДАЙ БЎЛАРКИН?

Қачондан бери бир нарсани ўйлайману, жавоб тополмай бошим қотади. Бу дунёда ҳамма нарса сотилади ва сотиб олинади, деган ақида билан яшайдиганлар Охиратни ўйлармикин? Ё у дунёга борганда ҳам Шайтон билан тил бириктириб, дўзахга чап бераману, жаннатнинг энг гуллаган жойини сотиб оламан, деб ишонармикин? Шуларга ўзинг инсоф бер, Яратган Эгам!

РОСТ ВА ЁЛҒОН

Ҳақиқатдан кўрққан одам ёлғоннинг панасига беркинади.

ХОМ СУТ ЭМГАН

Одам учта нарсанинг қадрини доим кечикиб билади. Ёшлик. Соғлиқ. Тинчлик.

ГУНОҲИ АЗИМ

Дўстни хўрлаш – гуноҳ. Умр йўлдошини хўрлаш – юз ҳисса гуноҳ. Ота-онани хўрлаш – минг ҳисса гуноҳ. Гўдакни хўрлаш – чексиз гуноҳ...

ҚИСМАТ

Инсон ҳаёти шатранж тахтасидаги пиёданнинг юришига ўхшайди... Гоҳ оқ катакдан ўтади, гоҳ қора катакдан... Фарқи шуки, бировнинг қисматида оқ катаклар кўпроқ бўлади, бировникида – қора катаклар...

ОҒТОВ

Яхшиямки Худо оғтобни бағрикенг қилиб яратган. Бўлмаса ер юзидаги одамларнинг иллатларини ҳар куни кўравериб, алақачон сўниб қолган бўлармиди...

ОРОЛ ВА ҚИТЪА

Инсоният орол эмас, қитъа бўлиб яшашни ўрганса, кўп балоларнинг олди олинган бўларди.

БАҶО

Одам боласи электр сими эмаски, бирини мусбат, бирини манфий десанг...

СОДДА ФАЛСАФА

Мункиллаб қолган аммам бўларди. Ўта художўй кампир эди. Болалигимда олдига ўтказиб қўйиб, бир гапни кўп айтарди.

– У қулоқ, бу қулоғинг билан эшитиб ол, болам. Одамнинг у елкасида ҳам, бу елкасида ҳам биттадан фаришта ўтиради. Ўнг елкангдаги фаришта умр бўйи қилган савоб ишларингни, чап елкангдагиси гуноҳларингни ҳисоблаб боради. У дунёга борганинда ҳисоб-китоб қилиб кўришади. Савобинг ортиқ бўлса, жаннатга, гуноҳинг ортиқ бўлса, дўзахга тушасан...

Саводсиз кампирнинг содда фалсафасида қанчалик чуқур маъно борлигини энди тушуняпман.

МУЪТАБАР ЗОТ

Аёл кишига аввало Она деб қарасак, ҳаммаси жой-жойига тушади.

ТОШ ВА ҚУМ

Тошни майдалаб, қумга айлантириш учун бир дақиқа кифоя. Аммо қумнинг тошга айланиши учун минг йил камлик қилади. Дўстлик ҳам шунга ўхшайди.

ВОШ АЙВДОР

Турмуш синовларига биз – катталар дош беролмасак, болада нима гуноҳ? Нега бизнинг айбимиз учун гўдаклар етим қолиб, азият чекиши керак?

ДОНИШМАНД

Нар лочин емиш топиб келаркан. Мода лочин ўлжани полапонларига бўлашиб бераркан. Бирон фалокат бўлиб, мода лочин ўлиб қолса, нар лочин ҳар қанча емиш топиб келтирмасин, бари бир, полапонлар очидан нобуд бўлар экан. Негаки, нар лочин ўлжани болаларига бурдалаб беришни эплалмас экан...

Табиат нақадар бешафқат, табиат нақадар доно!

МАҚТОВ

Бегона аёлни ўзининг олдида мақтанг.

Ўз аёлингизни ўзи йўғида мақтанг...

ДУО ҚИЛИШНИ ВИАДИГАН ОДАМ

Маҳалламизда мункилаб қолган чол бўларди. Кўклам палласи чойхонанинг кучала чиқарган тол тагидаги сўрисиди махси-калишли оёғини чўзиб, чой ичиб ўтирар, биз – мактаб болалари ўқишдан қайтаётиб салом берсак, қироат билан алик олар эди:

– Во алайкум ассало-о-ом! Мулло бўлинг. Умрингиздан барака топинг! Сизнинг юз ёшга чиққанингизни кўриб ўзим қувониб юрай, бўтам!

ТЎЛА ВА ЧАЛА

Ярим ҳақиқат чин билан ёлғоннинг ўртасида туради, деган одам янглишади. Ярим ҳақиқат ҳамиша чиндан кўра ёлғонга яқинроқ туради.

УМР КИТОВИ

Одамзот ҳаётининг ўзи нима? Инсон бу фоний дунёга нега келади-ю, нега кетади, деган саволни ўйлаб кўрмаган киши кам бўлса керак. Чиндан ҳам инсон ҳаётининг ўзи нима?

Чамамда, «Умр дафтари», «Умр китоби» деган гаплар бежиз айтилмаган. Ҳар банданинг умри бир китобга ўхшайди. Умр китобининг дебочаси одам ҳали туфилмасиданоқ Аллоҳнинг ўзи томонидан битиб қўйилади. Дебочанинг номи «Пешонага битгани» ёки «Тақдири азал» деб аталса ажаб эмас.

Инсон оқ-қорани таниб, онгли ҳаёт кечира бошлагач ўзининг Умр китобини ўзи ёзишга киришади. Ҳар куни, ҳар лаҳзада... Синов даври деб аталмиш бу паллада бандаси қилган жамики яхшию ёмон амаллар ёзилиб бораверади. Умр поёнига етган куни китоб ҳам ёпилади.

Сўнг барчаси ҳисоб-китоб қилинади-да, Хотимани тағин Яратганнинг ўзи битади. Савоб кўп бўлса – бир тараф, гуноҳ кўп бўлса...

Умр китобига эзгу саҳифаларни кўпроқ ёзиш ҳар бандага насиб этсин...

НИЯТИНГ – ЙЎЛДОШИНГ

Ривоят қилишларича Исо алайҳиссалом майитни тирилтиргач ихлосмандлари қатори ҳасадгўй рақиблари ҳам кўпайиб кетади. Шундайлардан бири «Майитни тирилтирадиган дуони менга ҳам ўргатасан», деб туриб олибди. Исо масиҳ бу кимсанинг нияти нопоклигини билгани учун рад этибди. Бояги одам ялиниб-ёлворибди, минг тавалло қилибди, охири пайғамбарни фирибгарликда айблабди... Исо масиҳ: «Ке, шу ҳам ноумид бўлмай кўяқолсин», деб дуони ўргатибди.

Бояги одам йўлда кетаётиб, Исо мени бари бир алдади, ўргатган дуоסי ёлғон, деб ўйлабди. Қараса, ерда бир бўлак суяк ётганмиш. Дуо кучини синаш учун ўқиган экан, суяк бир зумда баҳайбат шерга айланибди-да уни парчалаб ташлабди...

Яхшиликдан ёмонлик излашнинг жазоси шу бўлса керак...

ЮКНИНГ ОФИРИ

Рўзғор тебратиш кўпроқ аёллар зиммасига тушиб, эркаклар уйга кириб қолаяпти, деган гаплар юради. «Танаси бошқа дард билмас», дейдилар. Бунинг ҳам сабаблари бордир. Шунақа-ку... Одам Ато замонидан қолган одат бор. Эркак ўлимга тик бориб, шер чангалидаги кийикни овлаб келадими, дарахтнинг қир учига нарвонсиз чиқиб, мева узиб тушадими, тўмтоқ ёғоч билан ер тирмалаб, дон сепадими, нима қилса ҳам топиб-тутиб келиб, рўзғор тебратган. Хотин эса оила чироғини ёқиб, ўчоғини ўчирмай ўтирган... Ҳар қандай вазиятда ҳам юкнинг офирини эркак кўтарган!

Ҳозирги эркаклар шунчалик нотавон бўлиб қолмагандир ахир...

СУҚРОТ САВОЛИ

Улуғ олим Суқрот кўчада кетаётса, бир номард орқасидан келиб, курагига пичоқ урибди. Суқрот хотиржам бурилиб қараб, сўрабди:

– Мен сенга қачон яхшилиқ қилувдим, биродар?

Буюк файласуф саволида қанчалар изтироб борлигини хиёнатга йўлиққан одам билади!

ЎЗ УЙИНГ...

Кўчада тинчи йўқнинг азоби – бир кун.

Уйида тинчи йўқнинг азоби – минг кун.

ОЛДИНГДАН ОҚҚАН СУВ

«Олдингдан оққан сувнинг қадри йўқ», дейдилар. Чиндан ҳам шундай олдимиздан оққан сувни увол қилсак – чидайди. Қўлимизни ювсак – чидайди. Бетимизни чайсак – чидайди. Борингки, оёғимизни ювсак ҳам – чидайди... Аммо... Олдимиздан оққан сувга тупурсак, чўп тиқиб лойқалатсак, бошидан мағзава ағдарсак... Олдимиздан оққан сувнинг гуноҳи нима ўзи?!

ИФТИХОР

Бир гал анча олис сафарга чиқишга тўғри келди. Аввал Германияга учдик. Ундан Америкага. Сўнг Швейцарияга. Кейин Англияга...

Ниҳоят Лондондан Тошкентга учадиган бўлдик. Ҳаво кемасига чиқишимиз билан осойишта

ва ёқимли овоз янгради: «Ассалому алайкум, хонимлар ва жаноблар! Сизларни «Ўзбекистон ҳаво йўллари» миллий авиакомпанияси номидан муборакбод этамиз!» Ростини айтсам, кўзимдан ёш чиқиб кетди. Бу сўзлар менинг тилимда, она тилимда жаранглади! Ватанимдан минглаб чақирим нарида, тагин юзлаб хорижий йўловчилар ўтирган кемада!..

Ақалли мана шу ҳолатнинг ўзи учун Истиқлолга минг бора таъзим қилишга тайёрман!

МУНОФИҚ

Онасини беҳурмат қилган одам кўшни кампирни яхши кўраман деса, ишонмайман. Ўз халқининг тилини, маданиятини, тарихини ҳурмат қилмаган одам бошқа халқларнинг тилини, маданиятини, тарихини ҳурмат қиламан, деса ишонмайман.

«ЎЗБЕК ИШИ»

Осмон баравар режани бердилар.

– Бажарасан! – дедилар

– Бажаролмайман! – деди.

– Бажарасан!! – дедилар.

– Бажармайман!! – деди.

– Қамаласан!!! – дедилар.

Бажарди... Бола-чақаси кўп эди...

Орден бердилар... Режани ошириб бажаргани учун...

Кейин... қамадилар... Қўшиб ёзгани учун... Бола-чақаси кўп эди...

НИГИЛИСТ

Миллатчилик жуда хавфли илат. Миллий нигилизм эса ундан ҳам хатарли. Миллатчи кўшнисини ёмон кўради. Миллий нигилист эса ўзини ҳам ёмон кўради!

ОНА ТИЛИ

Қанча кўп тилни билсангиз, шунча яхши. Бироқ одам она тилида тафаккур қилади, она тилида туш кўради, она тилида йиғлайди... Ўлим олдидан онасини она тилида йўқлайди...

ЎЖАР

Ҳақиқатни майиб қилиш мумкин, аммо ўлдириб бўлмайди!

БЕКОРЧИЛИК

Иш кўплигию, вақт йўқлигидан нолиманг. Вақт кўплигию, иш йўқлигидан кўрқинг. Одамни абгор қиладиган нарса – бекорчилик.

АФСОНА

Қадимий туркий афсона бор. Эмишки, Аллоҳ Арши аълодан Ерга тушибди. Қараса, кимсасиз оролда бир тола тук ётган эмиш. «Майли, – дебди карами кенг Худо. – Шунга ҳам жон ато эта қолай». Ўша заҳоти тук Одам қиёфасига кирибди. Одам бундай қараса, Аллоҳнинг қудрати беқиёс эмиш: хоҳласа жонлини бежон қилади, хоҳласа бежонга жон ато этади. Одам ўйлаб қолибди. Нега Худо хоҳлаган ишини қилишга қодир у мен қилолмайман? Нима кам ундан?!

...Шунлай қилиб, Одамнинг кўнглида ғараз деган қора ният пайдо бўлибди.

Аллоҳнинг қаҳри келиб, фармон қилибди:

«Одамзот менгаки ғараз қилдим, бир-бирига омонлик бермайди. Ғаразгўй дўзахга кунда бўлсин!»

Ўша-ўша дўзах ланғиллаб ёнармиш.

ИНОҚЛИК

Телевизорда кино кўрсатди. Ўттиз еттинчи йил қатағони ҳақида. Қора плаш кийганлар бир бечорани икки қўлтиғидан олиб, кўча бошида турган қора машина томонга судраб кетяпти. Эшик олдида унинг аёли эмизикли боласини бағрига босиб, унсиз йиғлаяпти. Беш-олти ёшлардаги болакай «дада, дадажон» деганча отасининг кетидан чопиб боряпти. Кўчанинг у юзида одамлар турибди. Бирининг кўзида қўрқув, бириникида ўкинч, яна бири лоқайд қараб турибди. Бирови эса лабини истеҳзоли буриб, худбинона илжаяди. («Халқ душмани»ни «керакли жойга» чаққан «сиёсий ҳушёр» кимса...)

Орадан анча ўтиб, телевизорда яна бир кино кўриб қолдим. Тўғрироғи, кино эмас, «Ҳайвонот олами» кўрсатуви. Йўлбарс дарахтнинг пастак шоҳида банан еб ўтирган маймун боласига ташланиб қолди. Маймунча жон аччиғида чийиллади. Шунда ғалати ҳолат рўй берди. Паста-баланд дарахтлардан ўнлаб маймунлар шиддат билан тушиб, йўлбарсга ташланишди. Қудратли йўлбарс уларнинг бир-иккитасини мажақлаб ташлади. Аммо маймунлар бор овозда шовқин кўтариб, мўр-малаҳдек ёпирилди. Бири тишлади, бири юмдалади. Забардаст бир маймун эса йўғон харини олиб, йўлбарс-

нинг бошига чунонам туширдик, йўлбарс думини қисганча қочиб қолди...

...Маймунларга ҳавасим келди...

ЎРТАДАГИ ОДАМ

Ўртадаги одамга ҳавас қилманг. Ҳам болгадан зарба ейди, ҳам сандондан.

ТЕСКАРИ ҲАҚИҚАТ

Одам қанча кўп қизиқса, шунча кўп ўқийди. Қанча кўп ўқиса, шунча кўп билади. Қанча кўп билса, яшаши шунча қийин бўлади.

ТУҒИЛМАСДАН ТО...

Уйингизга меҳмон келган. Зиёфат қиялмасиз. Ҳовлингизнинг бир четида кабоб пишяпти... Аёлингиз секин келиб, қулорингизга шипшийди. «Дадаси, кабоб тарқатишдан аввал икки сихини ажратиб қўйинг: қўшнинг келини боши қоронғи...» дейди.

Бунинг отини нима дейиш керак? Бунинг оти инсон боласи туғилмасданоқ меҳрга муҳтож бўлади, бир-бирингиздан меҳрни аяманг, дегани бўлади.

Арзимаган баҳона билан икки киши фиклашиб қолди. Униси ҳам ўзича ҳақ, буниси ҳам. Индамай турсангиз, жанжал катталашиб кетадиган. Шунда эсли бир одам ўртага тушиб, айтади. «Ҳай-ҳай-ҳай, тобуткашсизлар-а, барака топкурлар, бир гапдан қолинглар», дейди. Ёниб турган олов ўша заҳоти ўчади.

Бунинг отини нима дейиш керак? Бунинг оти инсон ҳаётдан кўз юмганидан кейин ҳам меҳр-

га муҳтож бўлади, бир-бирларингдан меҳрни аяманглар, дегани бўлади.

Бунинг оти ўзбек удуми, ўзбек менталитети, дейилади!

ҲАР КИМ ЎЗ АРАВАСИНИ ТОРТСА...

Ҳар ким ўз юмушини бажарса, олам – гулистон. Сартарошни сувоқчи қилиб қўйсангиз, деворга совун кўпиги суртади. Этикдўзни сартарош қилсангиз, одамнинг бошига мих қоқади...

САВОБ ВА ГУНОҲ

Одамзотнинг табиати қизиқ: ўзининг тариқдек савоби – тарвуздек, тарвуздек гуноҳи – тариқдек туюлади...

АЛДОВ

Биз ҳаммамиз – ёлғончилармиз. Айтинг, қайси бирингиз ақалли бирон марта гўдакка ёлғон гапирмаганман, дея оласиз? Гўдакни алдаш эса энг катта ёлғондир!

ДАСТХАТ

Ҳаётимда кўп дастхат ёзишга тўғри келган. Китоблар, альбомлар, суратлар... Фақат бир гал дастхат ёзиш мушкул иш эканини билганман.

Олис вилоятга борганимизда етимхонага таклиф қилишди. Дастурхон тўкин эди. Ширинликлар... Болаларнинг ўзи пиширган кулчалар... Томоғим хиппа бўғилиб, сув ҳам ўтмай қолди. Кейин концерт қўйишди. Болалар хушчақчақ қў-

шиқ айтаяпти-ю, йирлаётганга ўхшайди. Қизалоқлар шўх-шўх рақсга тушаяпти-ю, кўзларида мунг бор, ғусса бор... Бир қизалоқнинг оёғидаги туфличалари икки хил.

Учрашув охирида етимхона журнаliga дастхат ёзишни илтимос қилишди. Узоқ ўйланиб қолдим. Сўнг ёздим: «Шу даргоҳдаги болаларнинг ота-онаси ўлган бўлса, Худо раҳмат қилсин. Тиррик бўлса, юзи қаро бўлсин, қаро бўлсин, қаро бўлсин!»

МЕҲР

Қуёш булоқ сувига ҳам, мағзавага ҳам барабар нур сочаверади.

Ер чучмомани ҳам, чақиртиканакни ҳам барабар ўстираверади.

...Ота-онага боланинг яхши-ёмони йўқ...

КОМПЬЮТЕР

Олимлар компьютерни инсон миясидан андоза олиб яратган. Ўйлайди. Ҳисоб-китоб қилади. Муаммони ечади. Хулоса чиқаради. Эслаб қолади... Фақат компьютернинг инсондан битта устунлиги бор: кераксиз ахборотни хоҳлаган пайтда хотирасидан ўчириб ташлаши мумкин... Одам эса ёмон хотираларни миясидан ўчириб ташлолмай азият чекади...

ЙЎҚЧИЛИК ВА ТЎҚЧИЛИК

Бир нарсани ҳеч тушунмайман: китоб ўқийдиганларда пул йўқ. Пули кўплар китоб ўқимайди...

МАНГУ ҲАҚИҚАТ

Она – битта! Ватан – ягона!

ТОНГ ВА ШОМ

Болаликда қуёш секин чиқаётгандек бўлаверади.

Кексаликда қуёш тез ботаётгандек бўлаверади...

АСЛ АЙНИМАС

Ит тумшуғини суққани билан дарё ҳаром бўлиб қолмайди.

Номард тош отгани билан тоғ қулаб тушмайди...

КУЧ ВА АДОЛАТ

Адолат Кучга бўйсунган юрт – вайрон юрт.

Куч Адолатга бўйсунган юрт – бўстон юрт.

ЯХШИЛИК ВА ЁМОНЛИК

Ўз фурсатида қилинмаган яхшилик – ёмонликка йўл очиши мумкин.

СЕВГИ

Аввалига бир-бирларини танимас эдилар.

Уларни Севги деган фаройиб куч топиштирди.

Улар ана шу куч сеҳрига мафтун бўлиб қолдилар.

Ажаб, Севги ҳеч қачон ёлғиз юрмас экан. Унга Ҳижрон деган аланга эргашиб келди. Улар ана шу аланга оташида барабар куя бошладилар.

Ниҳоят, Ҳижрон алангаси сўнди-ю, Севги, Висол деган энтиктирувчи туйғуни етаклаб келди. Энди улар бахтиёр эдилар.

Ажаб, Севги ҳеч қачон ёлғиз юрмас экан. Энди у Синов деган тўсиқни етаклаб келди. Агар улар Севгининг қўлидан маҳкам тутишганида бу тўсиқдан ўтишлари мушкул эмасди. Аммо ундай бўлмади. Улар Синов олдида чекиндилар.

Ўртада Шубҳа, Рашк деган шарпалар ўрмалаб қолди. Шунда улар ўзларини топиштирган Севгига илк бор таъна тоши отдилар.

Севги шунда ҳам уларни кечирди. Сабот, Меҳр деган кучларга ошно қилишга уринди. Аммо улар Саботни ҳам, Меҳрни ҳам унутдилар. Ўзларини топиштирган Севги деган «ёвуз куч»га лаънат айтдилар!

Шунда... Уларнинг қисматига Хиёнат кириб келди! Улар Севгини айблай-айблай, охири... ажрашдилар...

Қисмат чорраҳасида эса учта бегуноҳ гўдак чирқиллаб қолди. Беш яшар ўғил, уч яшар қизалоқ ва... етим қолган Севги...

ОЛИЙ ЖАЗО

Африка қабилаларидан бирида жиноят қилган одамни сазойи қилиш, қамаб қўйиш, қатл этиш деган гаплар йўқ экан. Танҳо ўзини қабиладан ҳайдаб юборишаркан, холос...

Аслида одам учун ёлғизлик энг олий жазодир!

ТУШ

Бошимга ташвиш тушса, бир нарсадан қаттиқ сиқилсам, онам тушимга киради. Қувончли дамларда эса, хоҳласам ҳам на онамни, на отамни тушимда кўроламан... Қизиқ...

ҲАЛОЛ ВА ҲАРОМ

Баъзилар «ҳалол ва ҳаром» деганда «еб-ичиш мумкин бўлган ва еб-ичиш мумкин бўлмаган» нарсани англайдилар... Юзаки тушунча! Аслида бу – «қилиш мумкин бўлган ва қилиш мумкин бўлмаган» амаллар дегани ҳамдир...

Биласиз нон энг табаррук неъмат. Бироқ нопок йўл билан топилган нон ҳам ҳаром! «Нонингни ҳалоллаб, е», деган гап бежиз айтилмаган.

ОДАТ

Ишдан нега кеч келганингизни суриштирса, ҳайрон бўлманг.

Бўйинбоғингизни ечишга кўмаклашиш баҳонасида ёқангизни ҳидлаб кўрса, ҳайрон бўлманг.

Мажлисда нима масала кўрилганини сўраса, ҳайрон бўлманг.

Мажлисда неча киши қатнашганини сўраса, ҳайрон бўлманг.

Кимнинг ёнида ўтирганингизни сўраса, ҳайрон бўлманг.

Телефонингизни ранги қанақалигини сўраса, ҳайрон бўлманг.

Неча киши кўнғироқ қилганини сўраса, ҳайрон бўлманг.

Қаерда тушлик қилганингизни сўраса, ҳайрон бўлманг.

Буфет нечанчи қаватдалигини сўраса, ҳайрон бўлманг.

Нима овқат еганингизни сўраса, ҳайрон бўлманг.

Буфетчининг ёши нечадалигини сўраса, ҳайрон бўлманг.

Сизга чойни қайси қўли билан узатганини сўраса, ҳайрон бўлманг!

Борингки, офтоб қайси томондан чиққанини сўрасаям ҳайрон бўлманг.

Қизиқувчанлик – аёлнинг табиий одати!

ҲАҚИҚАТ СИНМАЙДИ...МИ?

Ўтган асрнинг саксонинчи йилларида «қайта қуриш», «ошкоралик» деган шиорлар удум бўлди. Биров ундоқ деди, биров бундоқ. Биров адолат ҳақида гапирди, биров минбарга чиқиб, бақироқ маймундек шовқин солди...

Шундай кунлардан бирида ашаддий жинояти учун ўн беш йилга қамалган Турсунбой деган маҳбусдан хат келди. Лўнда қилиб айтганда, хатнинг мазмуни шу эди. Турсунбой қўшнисининг вояга етмаган қизини зўрлагани учун «строгий режимли» қамоққа ҳукм этилган. Чўкаётган одам хасга ёпишади. Аввал қилғилиқни қилиб қўяди-да, чуви чиққанидан кейин «қўй оғзидан чўп олмаган фаришта»га айланади.

Шунақа-ку, хат шу қадар чуқур мантиқ билан ёзилган эдики, «ошкоралик» неъматидан фойдаланиб, ўша маҳбус билан учрашдим.

Турма бошлиғи «артист»ни келтиришни буюрди. Турсунбой хатида йигирма ёшга чиққанини ёзган эди. Рўпарамда эса камида қирқни қоралаб қолган, чакка сочларига оқ оралаган, кўзларида бирор маъно йўқ, лаблари пўрсилдоқ кимса ўтирарди.

Гапни нимадан бошлашни билмасдим. Охир-оқибат энг ўринсиз саволни бердим:

– Сизни нега «артист» дейишади?

Унинг ҳеч нимани ифодаламайдиган юзида бир сония, атиги бир сония истеҳзоли табассум пайдо бўлди.

– Терговда ҳам, судда ҳам ялиниб-ёлвордим, бақирдим, «тепамда Худо турибди, гуноҳим йўқ», деб дод солдим. Улар «артистлик қилма», дейишди... – шундай деди-да, тагин ифодасиз ҳайкалга айланди...

Унинг айтишича воқеа шундай бўлган. Ён қўшнисининг ақли ноқисроқ ўн олти яшар қизини бир номард зўрлаб қўяди. Эртасига Турсунбойнинг собиқ синфдоши, институтда ўқиётган, ёзги таътилга келган Фарҳод боғдаги чойхонада улфатлар билан ош еб ўтириб, кеча канал бўйида биттаси билан «маза қилгани»ни айтиб мақтанади. Бу гапни даврадаги бошқа йигитлар ҳам эшитади. Уч кундан кейин милиция Турсунбойни ҳибсга олади. Юзлаштириш пайтида телбанамо қизалоқ «мени қоронғида канал бўйига олиб борган шу эди шекилли», дейди. Вояга етмаган, бунинг устига руҳий касал қизни зўрлагани учун ўн беш йил берадилар. Судга гувоҳ сифатида чақирилган Фарҳод ўша оқшом Турсунбой қизалоқни канал томонга етаклаб кетаётганини кўрганини айтади...

Фарҳоднинг отаси туманнинг «каттаси» – «райком бува» экан. Тоғаси прокуратурада ишларкан. Турсунбойнинг отаси эса оддий тракторчи бўлган...

Тракторчининг адолат излаб, елиб-югуришлари шу билан тугайдики, кеч кузнинг туманли кечасида трактор йўлдан чиқиб, зовурга тушиб кетади. Тракторчининг оёғи синади. Икки прицепдаги пахта лойга қоришиб, сифати бузилади. «Социалистик мулк»ни қасддан лойга ботиргани учун уни уч йилга ҳукм қиладилар. Шунда «райком бува» ўртага тушиб, «оталик» қилади: қамоқни шартли жазо билан алмаштиришга эришади...

– Менга бари бир, – деди Турсунбой ўта осойишта оҳангда. – Агар ҳозир терговчи келиб, «ўнта қизни зўрлагансан, бешта одамни ўлдиргансан» деса, индамай қўл қўйиб бераман.

– Наҳотки сизга ҳаммаси бари бир бўлса, наҳот бирор ниятингиз бўлмаса? – деган эдим, узоқ ўйланиб қолди. Сўнг жавоб қилди:

– Ниятим бор. Худодан тилагим шуки, Фарҳод менинг «айбимни бўйнимга қўйган» терговчининг қизини зўрласин. Терговчи райком буванинг неварасини бузиб қўйсин. Аммо улар қамалмасин, аввалгидек апоқ-чапоқ бўлиб юраверсин! Бошқа гапим йўқ!

Турсунбой масаласида отаси билан гаплашдим. Изиллаб йирлайди! «Олти қиз ичида биттагина ўғил эди, Худодан тилаб-тилаб олганим учун Турсун деб қўйгандим, менинг болам унақа нормард эмасди», дейди.

...Олий судга мурожаат қилдим. «Строгий режим»га кесилганлар масаласини фақат Москва ҳал қиларкан... Москвага хат ёзишдан маъно йўқ эди. Бу пайтда марказнинг аллақандай «майда-чуйда» ишлар билан ўралашишга вақти йўқ, улар «тарихда қоладиган» «ўзбек иши» бўйича минглаб одамларнинг «айбини бўйнига қўйиш»-дек муҳим юмуш билан овора эди...

...Орадан икки йилча ўтиб, Турсунбойнинг отасидан хат келди. Ўғли қамоқда ўзини осиб қўйибди. «Боламни ўзимизнинг хилхонамизга қўяйлик», деб ялиниб борса, майитни беришмабди. Тартиб шунақа экан...

Орадан уч йил ўтиб ўтмай Истиклол рўй берди. «Ўзбек иши» бўйича «жонажон совет ватани»нинг бепоён саҳроларию гадой топмас ўрмонларига бадарға қилинган бегуноҳларнинг ҳаммаси

шахсан Президентнинг қатъий талаби билан ўз юртига қайтарилди...

ЁМОНЛАРНИ АСРАНГ

Ёмонларни эҳтиёт қилинг! Ёмон йўқ бўлса, яхшининг қадрни билинмай қолади!

«БОЕВИК»

Автобус бекатида «Интернет-клуб» бор. Мактаб болалари дарсдан чиқади-ю, «гурр» этиб шу ерга югуради. Ҳар куни. «Боевик» ўйнаш учун. Соатига беш юз сўм...

Албатта, «Интернет-клуб» бўлгани яхши. Ёшларни замонавий техника билан ишлашга ўргатади, компьютер билан ошно қилади... Фақат... боласига «боевик» ўйнаш учун кун ора беш юз сўм берадиган ота-она «у ҳафта «боевик» ўйнаган бўлсанг, бу ҳафта бир ярим минг сўмга китоб олақол», демайди...

Китоб бир соатга эмас, бир йилга, ўн йилга, ҳақиқий зўр асар бўлса бир умрга хизмат қилади, шекилли!

БУРЧ

Ҳатто булбул ҳам бола очганидан кейин сайрашни бас қилиб, полапонларига емиш ташийди.

МУШУК

Ўзи итдан қочиб, дарахтга чиқиб олади-да, тагин қушларга дағдаға қилади... Қўрқоқ шаллақи бўлади!

ОЛИМ ВА ШОИР

Ҳеч нимага ҳайрон қолмайдиган одамдан Олим чиқади.

Ҳамма нарсага ҳайратланадиган одамдан Шоир чиқади!

БОЗОР ИҚТИСОДИ

Кеча колхозда кетмон чопиб, бири икки бўлмаган деҳқон бутун ер олиб, бола-чақаси билан гуллатиб қўйса-ю, қаддини кериб юрса, қувонаман.

Омадини берсин! Бу – бозор иқтисоди!

Кеча заводдан олган маошини қай бирига етказишни билмай ранги сарғайиб юрган инженер бутун қўшма корхона очса-ю, нест-нобуд бўлиб ётган мевалардан шарбат олиб бойиб кетса, яна қувонаман.

Қандини урсин! Бу – бозор иқтисоди!

Кеча каталакдек хонага тиқилиб, «эскилик сарқити» – бешик ва сандиқ ясагани учун солиқчидан балога қолиб юрган ҳунарманд бугун каттакон цех очса-ю, роҳатини кўрса, тагин бир бор қувонаман.

Барака топсин! Бу – бозор иқтисоди!

Кеча алифни калтак деёлмай ўқитувчисидан дакки эшитган ва охир-оқибат «худосизлар жамияти»да қўним топган нотавон бола бугун «бизнесмен» бўлса-ю, хусусий самолёт сотиб олса, ҳайрон қолмайман. Бу ҳам бозор иқтисоди!

Кеча буюк ихтиролар қилган олимнинг истеъдодли шогирди бугун илмни ташлаб, тадбиркорга айланса-ю, папкасига «делавой шартнома» солиб, зипиллаб юрса, ҳайрон қолмайман. Бу ҳам бозор иқтисоди!

Кеча юрак қони билан дoston ёзган шоир бугун ўша дostonига қалам ҳақи олса-ю, пули машина ҳақига етмаса, ҳайрон қолмайман. Бу ҳам бозор иқтисоди!

Кеча унвон олиш учун югура-югура бетоб бўлиб қолган чаласавод «ҳофиз» бугун «отарма-отар» юрса-ю, «Ягуар» машинасида катайса қилса, ҳайрон қолмайман. Бу ҳам бозор иқтисоди!

Кеча битта ростга мингга ёлғон қўшмаса куни ўтмаган эшак бозорининг даллоли бугун «замонавий брокер»га айланса-ю, уч қаватли дача солса, ҳайрон қолмайман. Бу ҳам бозор иқтисоди!

Аммо кеча алифни калтак деёлмаган атеист бугун минг кишини тўплаб «амри-маъруф» қилса-ю, унга дашном берган ўқитувчиси чой ташиб юрса, ҳайратланмай иложим йўқ!

Ўша ўқитувчи эртасига мактабни ташласа-ю, «Ипподром»га чиқиб сигарет сотса, ҳайратланмай иложим йўқ!

Кеча буюк ихтиролар қилган олим, бугун энг яхши шогирдидан айрилгани учун маъюсланиб бекатда турса-ю, «контракт» билан ўқишга кирган биринчи курс талабаси «иномарка»сида унга лой сачратиб ўтса, олим эса шу аҳволда трамвайга чиқишдан ийманиб, уйига пиёда кетса, ҳайратланмай иложим йўқ!

«Замонавий брокер» уч қаватли дачасини ювиб тўй қилса, чаласавод «отарчи» бир соат «хизмат қилгани» учун бошидан даста-даста «кўкидан» сочсалар...

Давранинг бир бурчида қимтиниб ўтирган шоир эса китобига арзимас қалам ҳақи олгани етмаганидек, давранинг «гули» бўлиб сайраётган чаламулла «ҳофиз» унинг юрак қони билан битилган ғазалларини тупроққа қориштираётгани-

дан кўнгли чил-чил бўлиб изтихомдан бош эгиб чиқиб кетса, ҳайратланмай иложим йўқ!

Ўша давранинг тағин бир бурчида шу «отарчи»ни бир тийин тамасиз даволаган дўхтир ҳам ўтирган бўлса-ю, «отарчи» ногаҳон унга кўзи тушиб қолиб, «ия, сизам шу ердамисиз, дўхтир» деб «аския» қилса, дўхтир эса «юрган эканман, аҳмоқ бўлиб, эртадан бошлаб ўликдан кафанлик тиланганим бўлсин!» деб қасам ичса...

Ҳайратланмай иложим йўқ!

Бунақа бозорга ўт тушиб, алангаси осмонга чиқсин!

ТЕБРАНМА ДУНЁ

Меҳр – яхшилик, қаҳр – ёмонлик белгиси. Шунанга-ку, мабодо тескариси бўлса-чи?

Тасаввур қилинг. Бир ярамас кимса бегуноҳ одамни ўлдириб қўйди. Сиз меҳр кўргазиб, минг ёққа югурдингиз. Бўлган ҳодисани «тасодиф»га йўйиб, уни жазодан қутқариб қолдингиз. Эртасига эса у бошқа одамни ўлдирди... Сизнинг меҳрингиз яхшиликка хизмат қилдими, ёмонликками?

Дунёда соат капгиридек тебраниб турадиган ҳақиқатлар ҳам бўлади...

ОЛМАЛАР

Зумрад хола ҳар сафар нафақа пули олганида узумми, ҳандалакми, хуллас бирон-бир тансиқ нарса харид қилади. Бугун ҳам почтахонадан нафақа пулини олди-да, гузардаги бозорчага кирди. Юпқа гардишли кўзойнак тақиб ўтирган чўққи соқол чолнинг қимизак олмалари кўзига иссиқ кўринди. Яхши-яхшиларидан танлаб олди.

Ҳовлига кириши билан этагига ёпишган Ҳасан-Ҳусан невараларига олма улашди. Кечқурун келини ишдан келганида унга ҳам берди. Азимжон хизмат сафарида эди. Ўғлимнинг ҳам оғзи тегсин деб, иккита катта-катта олмани шкаф тепасига яшириб қўйди.

Уч кундан кейин Азимжон келди. Зумрад хола бир тиззасига Ҳасанни, биттасига Ҳусанни ўтқазиб ўтирган ўғлини кўриб, қайси куни яшириб қўйган олмаларини олиб чиқди.

Азимжон олмаларни ҳузур қилиб ҳидлади-да, биттасини Ҳасанга, биттасини Ҳусанга берди. Уларнинг карсиллатиб олма ейишини кўриб, онасига қараганча, мамнун жилмайиб қўйди...

АҚЛ ВА ЮРАК

Юрак – ақлга, ақл – юракка қулоқ солса, олам гулистон бўлур эди!

ОИЛА

Оилани муқаддас билмаганлар учун муқаддас нарсанинг ўзи йўқ!

АЁЛ ЗАКОВАТИ

(Афсонавий ҳақиқат)

Амир Умархон – Қўқон хони бўлган. Бетакрор шоир бўлган.

Нодирабегим – Умархоннинг жуфти ҳалоли, малика бўлган. Бетакрор шоира бўлган. Хон саройида мунтазам ташкил этилган мушоираларда мана-ман деган шоирларни «бир чўқишда» қочириб юборган.

...Буни қаранг-ки, шоҳ хонадонида ҳам эр-хотин ўртасида «ғиди-биди»лар бўларкан-да!

Кунлардан бирида Умархон билан Нодирабегим арзимаган масалада гап таллашиб қолибдилар. Аслида-ку Нодирабегим ҳақ экан. Аммо Умархон – бари бир хон-да!

– Маликам, – дебди жаҳл отига миниб. – Сизга рухсат! Салтанат хазинасидан ўзингиз учун энг қимматли нарсани олинг-да юртингизга жўнанг!

Базми-жамшид давом этибди. Умархон толиқиб, мудроққа кетибди...

Бир маҳал кўзини очса, кўш отли фойтонда кетаётганмиш. Бийдек дала... Ҳамма ёқ зулмат...

Осмонда юлдузлар... Навкарлар отининг туёғи гурсиллайди... Қараса ёнида Нодирабегим ўтирганмиш...

– Бу не синоат? – дебди хон ҳайрон бўлиб. – Қаёққа кетяпмиз?

– Андижонга! – дебди Нодирабегим кулимсираб. – Ўзингиз юртингизга жўнанг, деб амр этдингиз.

Хон шу куни бўлган ҳангомани эслаб, яна аччиқланибди.

– Мен сизни Анжон боринг, деб эдим! Анжонга мен ҳам бораман, деган эмасмен!

– Тўғри, олампаноҳ! – дебди Нодирабегим. – Сиз мени Анжон юборишни ҳукм этдингиз. Аммо салтанат хазинасидан ўзингиз учун энг қимматли нарсани олиб кет. деддингиз. Ҳукмингиз вожиб! Салтанат хазинасида мен учун энг бебаҳо бойлик – Сиз бўласиз! Мен ўша хазинани ўзим билан олиб кетишга жазм этдим!

...Карвон дарҳол ортга қайтибди.

Ўша-ўша жаннатмакон Амир Умархон саройида осойишталик ҳукм сурган, дейишади.

ПАХТАКОР

Кўнгли – пахтасидек оппоқ. Феъли – пахтасидек юмшоқ. Меҳри – пахтасидек қайноқ... Фақат битта айби бор: «пахта кўйиш»ни билмайди!

УМР ВА ҲАЁТ

Бир сайёҳ қайси юртга борса, аввал бозорини, кейин мазорини айланар экан. Бозорга кириб, ўша мамлакатнинг моддий бойлигига, қабристонни зиёрат қилиб, маънавий бойлигига баҳо бераркан. Бир мамлакатга борибди. Бозор айланиб, юрт маъмурчиликда яшаётганига тан берибди. Қабристонга кириб ғалати манзарани кўрибди. Ҳар бир қабр тепасида тош лавҳа бор эмиш. Лавҳага ғалати сўзлар битилганмиш. «Фалончи етмиш йил умр кўрди ва саккиз йил яшадди». «Пистончи элик йил умр кўрди ва ўн тўрт йил яшадди». «Бу инсон етмиш тўққиз йил умр кўрди ва... бир йил ҳам яшамади».

Сайёҳ бу не синоатлигини сўраган экан, тушунтириб беришибди:

– Умр – бу Худо берган умр. Бировники кўпроқ бўлади. Бировники камроқ. Яшаш деганда биз бошқа нарсани тушунамиз. Марҳумни тупроққа топшираётганда аҳли-жамоани тўплаб, «фалончи қанча яшадди?» деб сўраймиз. Марҳум умрининг қанчаси мазмунли ўтганини ҳисоблаб чиқамиз. Қанча фурсат савобли иш қилгани. Қанча муддат яхши амаллар бажаргани. Шодумон дамлари қанча бўлгани... Бировники кўпроқ чиқади, бировники – камроқ...

...Албатта, бу – бир афсона. Бироқ ер юзида чиндан ҳам шундай мамлакат бор бўлса, шубҳасиз, бу – донолар мамлакатидир!

БОЛАДЕК СОДДА

Ўн тўққизинчи аср охирларида Туркистонда темир йўл қурилади. Кўз кўриб, қулоқ эшитмаган «оташ арава» маҳаллий «сарт»ларни ҳайратга солади. Ҳатто наманганликлар олис йўл босиб чарчаб келган, оғиз-бурнидан олов сочадиган «арава»ни сийлаш учун қирқ боғ беда, юз пақир сув олиб чиққанлари ҳақида ҳангомалар ҳам бор...

«Оқпошшо» тўраларининг димоғи чоғ. Ёввойи «сарт»ларга шундай замонавий техника олиб келдилар...

Шунақа-ку, «оташ арава» «сарт»ларга ҳадя учун эмас, бу юртнинг битмас-туганмас бойликларини ташмалаб кетиш учун келган. Қолаверса, темир йўл қурилишига «ёввойилар» ҳам улуш қўшган: ўзи билмаган ҳолда. Масалан, мана бундай.

Биласизки ҳар юртнинг ўз бойлари бўлади. Улар Туркистонда ҳам оз бўлмаган. Темир йўл қурилаётганида ўрис тўралар, дейлик, бешариқлик бойнинг уйига ўз вакилини юборади. Вакил бойга «хушхабар» етказди. «Суюнчи беринг, бой ота, «оташ арава» сизнинг мулкингиз устидан ўтадиган бўлди. Фалон таноб боғингиз, пистон таноб пахтангиз, уй-жойингиз бузилади. Вақт раниматда бошқа жойга кўчинг. Биласиз «оқпошшо» одамлари билан ҳазиллашиб бўлмайди».

Бой шўрликнинг патагига қурт тушиб қолади. Қандай қилиб бўлмасин, бу балодан қутқаришини илтижо қилади. Вакил иккиланиброқ шама қилади. «Бунинг сираям иложи йўқ-ку, майли, сизнинг ҳурматингиз учун тўралар билан кенгашиб кўрамиз».

Уч кундан кейин «хушхабар» келади. «Суюнчи беринг, бой ота, сизнинг арзингизни «ярим пош-

шонинг» ўзига етказдик. Жаноблари саховат кўрсатдилар. «Майли, фалончи бойни ранжитманглар, «оташ арава»ни четроқдан олиб ўтинг» дедилар. Сизнинг мулкингиз дахлсиз қолди. Аммо жиндаё харажати бор: минг тилла!»

Бой ярим давлатини сотиб бўлса ҳам айтилган пулни топиб беради. Ўзига шундай ҳурмат кўрсатгани учун «ярим пошшони» дуо ҳам қилади. Шўрлик билмайдики, темирйўл унинг мулки, далалари, уй-жойидан беш чақирим наридан ўтиши аввалданоқ равшан бўлган...

«Ярим пошшо» вакиллари бойдан олинган пулнинг ярмини темир йўл қурилишига сарфлайди, ярмини ўз ҳамёнига уради...

...Келаси ҳафта Рапқондаги бойнинг ҳузурига «чопар» бориб, «хушxabар» етказди. «Эшитдингизми, сизнинг мулкингиз устидан «оташ арава» ўтадиган бўлди...»

«Туркистон вилоятининг газети» муҳаррири Николай Остроумов яна бир ҳайратомуз воқеани ёзиб қолдирган.

Тошкентда зўр бир пахта «зовути» очилади. Қовунчилик деҳқонлар қанчадан-қанча туя, от араваю эшак аравага ортиб, пахта олиб келадилар. «Зовудчи бой» уларни эрмак қилиш учун сўлкавой ўрнига бир қоп чақа билан ҳисоб-китоб қилади. Деҳқонлар инқиллаб-синқиллаб, чақа тўла қопни аравага ортиб жўнайдилар. Икки кундан кейин «сарт»лардан бири бойнинг ҳузурига келади.

«Нима гап?» – дейди «зовудчи бой» энсаси қоғтиб. Деҳқон унга бир ҳовуч чақа узатади.

«Тўрам, пулингизни санасак, бир ярим сўм ортиқ чиқди. Шунини олиб қўйсангиз. Қиёмат қарз бўлиб қолмайлик!»

...Ўзбекда боладек соддалик бор.

Ўзбекда боладек гўллик бор.

Ўзбекда боладек поклик бор...

ҲАСАД БАЛОСИ

Ҳасадгўйлик баъзи одамлар қонида айланиб юрадиган кўҳна хасталик. Афсуски, асрлар давомида бу дарднинг давоси топилмаган. Ғализ ташбеҳ учун узр-ку, ҳасадгўй қутурган итга ўхшайди. Фарқи шуки, қутирган ит дуч келган одамни қопади. Ҳасадгўй эса эл таниган, энг яхши одамларни «танлаб» абгор қилади. Ит дангал келиб қопади. Ҳасадгўй эса зимдан иш кўради. Бировни ёмон отлиқ қилиш учун минг бир хил ҳаром «усул»дан фойдаланади.

Уларни икки тоифага бўлиш мумкин. Ўзини биров танимайдигани «фалончи бўлмаса, менинг ишим юришиб кетарди, у эмас, мен машҳур бўлардим», деб ичидан зил кетади. Тағин бир тоифаси бор: кўпчиликка танилган, обрўси ҳам жойида. Бироқ ҳеч кимни ёнига йўлатгиси келмайди. «Фалончи мендан ўзиб кетмасин, мендан бошқа ҳеч ким ўнганмасин» деб ичи куяверади. Ҳаммадан шубҳаланаверади...

Ҳасадгўйнинг шубҳаси ғашликка, ғашлик ғаразга, ғараз фитнага айланиб, бегуноҳлар бошига кў-ў-ўп кулфатлар солиши мумкин. Қодирий ва Чўлпонларнинг отилишига, Ойбек ва Қаҳҳорларнинг майиб бўлишига, Саид Аҳмад ва Шухратларнинг қамалишига фақат золим Сталиннинг «қонли қиличи» эмас, ҳасадгўй «ҳамкасб»ларнинг фитнаси ҳам сабаб бўлган.

Бундайлар бир нарсани тушунмайди. Тушунишни истамайди ҳам. Бошқа соҳалар-ку майли, ижодда ҳеч ким ҳеч кимнинг ўрнини эгаллай ол-

майди, китобхон меҳрини зўравонлик билан ҳам, ялиниб ҳам, пул бериб сотиб олиб ҳам бўлмайди, бунинг учун Худо берган истеъдод керак. Йигирма беш миллионли ўзбек халқи учун мингта буюк адиб, мингта улуғ шоир, мингта улуғ санъаткор камлик қилади, «кўнглингни кенгроқ қилсанг-чи, барака топгур!» деган гап хаёлига ҳам келмайди...

КАПАЛАК ВА ТОШБАҚА

Тошбақа гулдан-гулга кўниб юрган капалакни кўриб гаши келди.

«Бир кунлик умрига учиб-кўнишини қара!»

Капалак тошбақани кўриб кулди.

«Юз йиллик умрига судралиб юришини қара!»

КЎНГИЛ

Одам ҳамма нарсага тўйиши мумкин. Бойликка... Амалга... Шон-шуҳратга... Худонинг ўзи кечирсин-ку, ҳатто... ҳаётга ҳам... Қариб чуриганида «омонатингни олақол, яратган Эгам», дейдиганлар чин дилдан гапиради...

Одам ҳамма нарсага тўйиши мумкин. Фақат бир нарсага – Меҳрга тўймайди. Бу масалада шоҳу гадо баробар.

Ҳолбуки, дунёда бундан арзон нарса йўқ. Бир офиз ширин Сўз, бир чимдим Меҳр кимни ўлдирибди! Биз эса шуни ҳам бир-биримиздан аямиз...

ТОРТИШ КУЧИ

Оёғи ердан узилган одамларни кўрсам, нуқул бир нарсани ўйлайман. Яхшиямки, Худо Ерга тортиш кучини ато этган. Бўлмаса, инсоният ал-

лақачон коинотга қум заррасидек йўқолиб кетган бўларди!

ҚОИДА

Балиқ бошидан сасийди. Аммо уни думидан тозалайдилар...

ЧАРХПАЛАК

Мактабимиз биқинида ариқ оқарди. Ариқда чархпалак бор эди. Катта танаффусда чархпалакни томоша қилишни яхши кўрардим... Ёғоч гардиши кўҳна, темир пақирчалари занглаб кетган. Паррақларига кўкимтир сув ўтлари ёпишган... Биров ёлғондан, туртиб юборса, ростдан қулаб кетадигандек... Чархпалак нолали ғийқиллаб айланади. Кафтида сув кўтариб юқорига олиб чиқади... Тепага чиқиб олган сув ортига қайтмайди... Чархпалак ҳам бунга ранжимайди. Янгидан-янги сув томчиларини юқорига кўтариб бераверади... Нолали ғийқиллайди...

Орадан кўп йиллар ўтиб, ўша чархпалак тушларимга кирадиган бўлди. Нега шундай бўлганини узоқ ўйладим...

Сўнг... Бир ҳақиқатни англадим. Мен чархпалакни эмас, устозларимни қўмсар эканман.

Сув – сув эмас, мен эканман! Чархпалак – чархпалак эмас, ўқитувчиларим экан!

Мени – бир томчи сувни катта ҳаёт йўлига олиб чиқиб қўйган устозларим – чархпалак заҳматини оқлай олдиммикан?.. Билмадим.

...Кўҳна чархпалак ҳамон тушларимга киради...

МЕНТАЛИТЕТ

Кунларнинг бирида Америкада чиқадиган йирик газетанинг президенти билан ҳамсуҳбат бўлиб қолдик. У ўзбеклар нима учун маҳаллани бунчалик ҳурмат қилишини, нега маҳалла тўғрисида махсус Қонун қабул қилинганини сўради. Маҳалла дегани қандай институт эканини тушунтириб беришимни илтимос қилди.

– Мен сизга маҳаллани тушунтиришга ожизман, жаноб, – дедим ростини айтиб. – Узр-ку, сиз уни бари бир тушунмайсиз... Бунинг учун сиз ҳам, мен ҳам айбдор эмасмиз... Ҳамма гап ҳаёт тарзининг қандай шакланганида.

Тасаввур қилинг. Сизларда фарзанд вояга етиши билан ота ўғлига аталган улуш – капитални беради. Шу кундан бошлаб йигитча мустақил ҳаётга қадам қўяди ва ўз кунини ўзи кўради. Ўғил бир ойдан кейин бурнини тортиб келса, отаси уни ҳайдаб юборади... Бизда эса, ота-она болани вояга етказди. Уйлантиради. Уйли-жойли қилади. Бу ҳам етмагандек, неваралариниям ортмоқлаб юради. Хуллас, бола-чақам деб умри ўтганини билмай қолади.

Сизларда ўн олти яшар бола отаси билан эллик доллар талашиб, судга мурожаат этса-ю, голиб чиқиб, отасини минг доллар жарима тўлашга мажбур қилса, бу – демократия тантанаси саналади. Бизларда шундай ҳодиса рўй берса, бунақа болани «оқпадар» дейдилар ва бир умр лаънатлайдилар.

Сизларда, Лос-Анжелосда яшайдиган ота вафот этиб қолса-ю, Вашингтонда турадиган ўғил вазирликдаги юмушлари кўплиги учун дафн маросимига бормаса, уни биров маломат қилмайди.

Бизда Сурхондарёнинг олис қишлоғида яшайдиган ота вафот этиб қолса-ю, Тошкентда турадиган ўғил вазирликда иши кўпайиб кетгани сабаб отасини сўнги манзилга ўз елкасида кўтариб бормаса, бунақа вазирдан ҳамма юз ўтиради.

Сизларда, масалан, бир қиз бегона эркак билан... нима десам экан... ноқулайроқ вазиятда турган бўлса-ю, уни ён қўшнисини кўриб қолиб, қизнинг отасига хабар қилса, ота уни судга бериши мумкин: қизининг шахсий ҳаётига аралашгани учун. Бизда, мабодо шундай ҳолат рўй бериб қолса, қўшни, қизга қаттиқ дашном бериши, қўлидан етаклаб отасининг олдига олиб бориши мумкин. Қизнинг отаси унга миннатдорчилик билдиради: қизнинг ор-номусини ҳимоя қилгани учун.

Сизларда бир қўшни иккинчисидан «кеча уйингизга қандай меҳмон келди?» деб сўраса, нариги қўшни ранжиши мумкин. Бировнинг уйига келган меҳмон билан бировнинг нима иши бор? Бизда бировникига меҳмон келса, ён қўшнисини албатта, хабар олади. Иложи бўлса меҳмонни ўзиникига таклиф қилиб, олдига дастурхон ёзади.

Сизларда, дейлик ўн йил турмуш кечирган оиланинг бекаси кунларнинг бирида эрига «азизим, мен бошқа бировни севиб қолдим, кел, орани очик қилайлик, болаларни хоҳлаган пайтингда кўриб турасан ёки «меҳрибонлик уйи»га топширсак ҳам бўлади», деса-ю, эр жаҳл устида қўл кўтаргудек бўлса, хотин ўша заҳоти адвокатини чақириб, эрини судга беради. Мабодо эркакнинг кўнгли оиласидан совиган бўлса, амалда уни ҳам аёли билан яшашга мажбур қилиш мумкин эмас. Бу – инсон эркини ҳимоя қилиш ҳисобланади.

Бизда аёл киши нобоп эридан безор бўлса, адвокат чақирмайди, судга бормади, маҳаллага

чиқади. Маҳалладагилар аёл ҳуқуқини камситмайди, аммо «қаматиб юбор, бундай баттолни» демайди ҳам. Аёлга жиндай сабр қилишни, икки гўдакнинг кўз ёшини оқизмасликни маслаҳат беради. Эркакни чақириб олиб, аёлини тағин хафа қилса, бегуноҳ болаларни «тирик етим» қилса, уни маҳалладан бадарға қилиб юборишгача чора кўришини тушунтириб қўяди. Сизларда бу – инсон ҳуқуқини поймол қилиш, аёлга «феодалларча муносабат» деб баҳоланиши мумкин. Бизда эса бунинг оти – оилани сақлаб қолиш, норасида болалар манфаатини ҳимоя қилиш деб аталади. (Ҳарқалай ўттиз яшар эркак ёки аёл ҳуқуқини ҳимоя қилгандан кўра етти ёки беш яшар бола ҳуқуқини ҳимоялаш афзалроқ, деб саналади.)

Билмадим, балки сиздаги одатлар яхшироқдир. Балки биздагиси маъқулдир. Буюк ўзбек олими Беруний бундан минг йил аввал яратган «Ҳиндистон» китобида: «Бирон халқнинг у ёки бу удумига баҳо беришда «буниси менга ёқади, униси эса ёқмайди», дейишга ҳеч кимнинг ҳақи йўқ, негаки ҳар бир халқ анъаналари йиллар мобайнида шакланган ва ўша халқнинг ҳаёт тарзига айланган», деб ёзгани бежиз эмас. Сизларда индивидуализм – шахс манфаати кучли. Бизда коллективизм – жамоавийлик, бошқалар манфаати учун ўз манфаатидан кечишдан оғринмаслик удуми қадимдан бор...

Билиб турибман, жаноб, маҳалла дегани нималигини бари бир тушунтириб беролмадим. Аммо бор гап шу...

БИР МАЖЛИС ҲАНГОМАСИ

Рус адиби Михаил Булгаковнинг «қўлёзмалар ёнмайди» деган гапи бор. Шу гап рост бўлса вақти келиб ушбу «ҳангома» ҳам дунё юзини кўриб қолса ажаб эмас. Буям бир «тарих-да».

Яқинда менга «коммунист сифатида», «партийное поручение» топширилди. ЦКда катта мажлис бўларкан. Москвадан келган жуда «катта» одам жуда муҳим мавзуда доклад қиларкан. Мен ҳам сўзга чиқиб, унинг фикрини маъқуллашим керак экан. Иложи бўлса ҳаётий мисоллар билан...

Шундай қилиб йирилиш очилди. Президиумда марказдан келган «катта одам» (адашмасам, фамилияси ўртоқ Бессарабов), унинг ёнида «юрт оталари» ва «юрт опалари» ўтиришибди.

Меҳмон жуда гапдон экан. Салкам бир соатча доклад қилди. Биз билмаган эканмиз. Ўзбекистон «қўшиб ёзувчилар», «порахўрлар», «боқимандалар» юрти экан! «Пахта иши» бўйича минглаб жиноятчи қамалибди. «Ич-ичидан чириб кетган» республикани тозалаш, ҳалол меҳнат қилишни ўргатиш учун марказий районлардан тоза, принципиал, ишбилармон кадрлар келаётган экан...

Табиийки, маъруза «муҳокама» қилинди. Энг аввал «юрт оталари» ва «опалари» сўзга чиқишди. «Жиноят макони»га айланган Ўзбекистоннинг танобини тортиб қўйиш вақти аллақачон етганлиги, бизга ҳалол ишлашни ўргатаётган «кристалдек тоза» коммунист кадрлар юборилаётгани учун КПСС Марказий комитетига қизгин миннатдорчилик билдирилди.

Бошимни қуйи солганча, офир ўйларга чўмиб ўтирибман. Майли, пахтани «қўшиб ёзганлар»

бўлса бўлгандир. Порахўрлар ҳам бўлса бордир. Аммо бунинг учун бутун Ўзбекистонни бадном қилиш шартмикин? Мунча ғазаб отига минмаса бу «оталар» ва «опалар»? Улар Ўзбекистон раҳбарлари-ку! Қайси ота хато қилган ёки йўлдан адашган боласини қўшнининг оёғи тагига ташлаб тепкилатади? Қайси опа ўз укасининг исботланмаган айби учун қўлига кишан солдиради? «Катта одам»нинг бир гапи айниқса ғалати бўлди. «Ўртоқлар! – деди ҳайқириб. – Ишонасизларми, Ўзбекистондан марказий районларга тола ўрнига вагон тўла ҳаво борган. Ҳа-во! Самолётларда эса дипломат тўла пул борган. Пора!»

Хаёл суриб ўтирган эканман, биров елкамга туртди. Қарасам, менга «партийний поручение» берган «опача».

– Вы будете выступать или нет? – деди паст, аммо таҳдидли оҳангда. (Бизда одат шу. Расмий мажлисларда нутқ у ёқда турсин, ўзаро суҳбат ҳам рус тилида бўлади). Сўзга чиқаман, деб қўйганим учун минг карра афсусландим. Аммо энди гапирмай илож йўқ. Дафъатан хаёлимга ғалати фикр келди.

– Савол берсам ҳам бўлаверадими? – дедим секин.

– Конечно. – «Опача» шундай деб минбар томон кетди.

Қўлимни кўтаришим билан юқорида ўтирган мажлис раиси дарров сўз берди.

– Пожалуйста! – деди минбарни кўрсатиб.

– Узр, мен сўзга чиқмоқчи эмасман, фақат бир саволим бор эди, – деган эдим, «рухсати олий» тегди. – Мен пахтакор ҳам, хўжалик раҳбари ҳам эмасман, – дедим ичимни қақшатиб юборгудек асабий титроқни базўр босиб. – Албатта, «қўшиб

ёзувчиларни, порахўрларни жазолаш керак. Фақат бир нарсани унчалик тушунмаяпман. Ҳозир докладда бир гап айтилди. Ўзбекистондан марказий районларга тола ўрнига вагонларда ҳаво, самолётларда эса дипломатларда пул борган экан. Марказдагилар нега айтмабди: бизга вагонларда ҳаво, самолётларда пора эмас, толанинг ўзини юборинглар, деб нега талаб қилмабди? Одатда пора оладиган қўл пора берадиган қўлдан баландроқда туради, шекилли?!

Зал икки дақиқача «музлаб» қолди. Ростини айтсам, ўзимнинг ҳам бутун вужудим музлаб кетди! «Тамом бўлдинг! – дедим ўзимга ўзим, – тилингни тийиб ўтирсанг бир бало бўлармидинг? Умуман, нега келдинг бу палакат мажлисга! Эртага партия мажлисига масалангни қўйишади!»

Йўқ, бир оздан кейин йиғилиш ўз маромига тушиб кетди. Аллақайси районнинг «комсомол вожаги» жонажон ЦК КПССнинг доно сиёсатини тўлиқ қўллаб-қувватлашга ёшлар номидан ваъда берди. Сўнг бошқалар сўзга чиқди. Мажлис «бир овоз»дан қарор қабул қилди...

Йиғилиш тугаши билан мени «сўзга чиқиш»га ундаган «опа»ча шиддат билан ёнимга келди.

– Чтобы духа вашего больше здесь не было! – деди кулранг кўзларидан ўт чақнатиб.

Буйруққа амал қилиб қорамни кўрсатмай юрибман. Худога шукр, (ие, кечирасиз, ўн олтинчи пленумдан кейин Худони тилга олиш тақиқланган, шунинг учун «осмонга шукр, осмонга шукр»), улар ҳам ҳозирча менга тегмай туришибди...

1985 йил май.

САБОТ

Тангри инсонга сабот берган. Нонини тортиб олсалар, чидайди. Молини ўғирласалар, чидайди. Урсалар, сўксалар, чидайди. Аммо оқни қора, қорани оқ десалар, фариштани «шайтон», шайтонни «фаришта» деб «исботлаб берсалар», бунисига чидаши қийин...

Бундай пайтда сўнгги илнж – Аллоҳдан мадад сўраб, илтижо қилишдир. Тангрининг тарозуси беҳато ишлайди...

1987 йил март.

НЕОФАШИСТЛАР

Кўз ўнгингда рўй бераётган адолатсизликни кўра туриб бир нима деёлмасанг, ҳеч нима қилолмасанг, оғир бўларкан. Юртимизга офат оралади. «Ўзбек иши», «пахта иши» баҳонасида минглаб одамлар қамоққа тикилди. Қатағон қилинди. Бир қанчаси қийноқ ва тўхматларга чидолмай ўзини осиб ўлдирди, деразадан ташлаб нобуд бўлди... Қамалганлар орасида эл устида юрган ҳурматли инсонлар ҳам оз эмас эди. Шундайлардан бири барча хўрликлару, ситамларга чидаб, узоқ вақт жаллодмисол терговчиларга «керакли» кўргазмаларни бермайди. Орадан бир йил ўтгач терговчилар столида «мен фалончидан элик минг пора олганман», «мен фисмадондан етмиш минг олганман», «мен фисмадончига юз минг пора берганман» қабилдаги «иқрорномалар» пайдо бўлади. Яна ўнлаб бегуноҳларнинг шўри қуриydi... Бир куни ўша одам бадаргадан қайтиб келади. Афтодаҳол. Оғир дардга чалинган... Уч ойнинг нари-берисида йиқилади. Ҳаётининг сўнгги лаҳ-

заларида ўзи «сотиб», қамалишига сабабчи бўлган дўстининг ўғлини чақиради.

– Биладан, отанг мендан нафратланади, – дейди у. – Биз қадрдон дўст эдик. Сени болалигингдан биладан. Шунинг учун дардимни сенга айтаман. Масков қамоғида бир йил ўтириб, минг бир азобга чидадим. Гдлян деган жаллоднинг олдиндан тайёрлаб қўйган биронта «показание»сига қўл қўймадим. Бир йилдан кейин менга «свидание» учун рухсат берди. Қизим ҳуқуқшунос эди. Масковга етиб борди. Кўришдик. Анча суҳбатлашдик. «Мен ҳақимда ким нима демасин, ишонманглар, ҳеч қандай гуноҳим йўқ, ҳеч кимга хиёнат ҳам қилганим йўқ», дедим. Қизим далда берди. СССР бош прокурорига хат ёзгани, унинг қабулига кирмоқчи экани, керак бўлса, давлатнинг энг каттасига – Кремлгача боришини, тез кунда гуноҳсизлигим исботланиб, озодликка чиқишимни айтди. Дилим ёришиб хайрлашдик. Эртасига Гдлян тағин сўроққа чақирди. Ҳеч гапдан ҳеч гап йўқ, рўпарамга телевизор келтириб қўйди. «Манавини диққат билан томоша қил!» деб телевизорни ёқди. Қарасам, қизим худди ўзим ўтирганга ўхшаш камера бурчагида ўтирибди. Сочлари тўзғиган, қўллари титраб, нуқул йиғлайди... «Танидингми?» – деди Гдлян. – Қизинг наркобизнес билан шуғулланган. Москвага бир кило наркотик олиб келган. Камида ўн йил нақд! Буниси ҳали ҳолва! Шартимизга кўнмасанг, қизингни бир эмас учта рецидивист баравар зўрлайди. Камера туйнугидан сен томоша қилиб турасан!» Шу гапни эшитиб адойи тамом бўлдим! Бу ваҳшийларнинг қўлидан ҳар нарса келишини билардим. Шунинг учун ҳар қанча «показание» бўлса «тасдиқлашга» тайёр эканимни, фақат қизимни

чиқариб юборишларини сўрадим... Эртасига қизим аэропортдан телефон қилди. Тошкентга учадиган самолётга чиқариб юборишаётганини айтди. Бўлган гап шу. Энди айт-чи, ўғлим, менинг ўрнимда бошқа одам бўлса нима қиларди?

Бу – жабрдийда инсоннинг сўнгги васияти эди...

Гдлянчилар фашистдан баттар! Улар тарих олдида жавоб бериши керак!

1988 йил декабрь

ЯҚДИЛЛИК

«Халқ» деган сўз билан «ҳалқа» деган сўзда муштараклик бор. Қадимда занжирнинг қувватини аниқлаш учун энг ожиз ҳалқани синаб кўришар экан. Негаки, юзта ҳалқа мустаҳкам бўлгани билан биттаси нобоп бўлса, занжир худди ўша ердан узилади...

...Бир-бири билан занжирдек боғланган, орасидан «ола» чиқмайдиган халқни енгиб бўлмайди.

ДАРДМАН ХУЛОСАСИ

Эрталаб турганингда, кундузи юрганингда, кечаси ухлаганингда ҳеч қаеринг оғримаса шунинг ўзи бахт!

ПРОЛЕТАРИАТ ДИКТАТУРАСИ

Отам эскича илмдан яхши хабардор эди: Қуръони каримни ёддан қироат билан ўқир, рўзани канда қилмасди. Янгича илмдан ҳам хабардор эди. Қўлидан газета тушмас, ичида ўқиб, негадир истеҳзоли кулимсираб кўярди.

Бешинчими – олтинчи синфда ўқирдим. СССР тарихидан дарс тайёрлаб ўтириб, «пролетариат диктатураси» деган сўзни яхши тушунмадим.

– «Пролетариат диктатураси» нима, ада?

– «Пролетариат диктатурасими»? – отам бир зум ўйланиб қолди-да, истехзоли кулимсиради. – Кузакда келадиган ойначини кўргансан-а? Ёнғоқ ҳазончинак бўлган пайтда келади. Елкасида яшик. Яшикда ойна. Оғзида газит-попирис... Мўйлови сарғайиб кетган. Ҳар эшик олдига бориб «айне-е-е тзатама-а-а-ан» деб бақиради... «Пролетариат диктатураси» – шунақалар Пошшо бўлади, дегани!

ТАМАГИРЛИК

Тамагирлик шундай касалликки, унга йўлиққан одам бора-бора ўзининг хотинини ҳам бировнинг қўли билан қучоқлагиси келадиган бўлиб қолади...

ЖАВОБГАР

Ота учун бола жавобгар эмас. Аммо бола учун ота жавобгар! Бола – отани эмас, ота – болани дунёга келтиради ва тарбиялайди...

БОЗОР ВА МОЗОР

Бозорда ҳаёт қайнайди... Мозор эса марҳумлар макони...

Бозорда шоҳ – шоҳ, гадо – гадо. Мозорда эса шоҳу гадо баробар...

Бозорда шовқин тинмайди. Мозор эса сукунат маскани...

Бозор билан Мозор, бир-биридан нақадар узоқ...

Лекин...

Ақли расо одам ҳеч қачон Бозорни бузмайди.
Ақли расо одам ҳеч қачон Мозорни ҳам бузмайди...

Ақли расо одам қай юртга бормасин, Бозорни айланади. Ақли расо одам қай юртга бормасин, Мозорни ҳам айланади.

Бозор билан Мозор бир-биридан нақадар узоқ.
Бозор билан Мозор бир-бирига нақадар яқин!

БАЙРАМ ЧЕЧАКЛАРИ

Бугун байрам. Кўчалар гавжум. Шўх-шўх куйлар янграйди. Гурас-гурас одамлар ўтади. Ўйин-кулги, шодон шовқин баҳор осмонини титратади.

Шундоққина йўлка чеккасида ўтириб олган болакай овози борича ҳайқиради:

– Гул! Кеп қолинглар, гул! Атиргул. Байрам гуллари!

Унинг олдидаги бир сават гул қуёш парчасидек товланади.

Гуллар ҳар хил: оқ, қизил, пушти...

Одамлар келиб гул олишади.

Нарироқда тўнкарилган эски пақир устида ўтириб, редиска сотаётган хотин ора-чора болага танбеҳ бериб кўяди:

– Издачисини бердингми, Аъзам? Пулингга эҳтиёт бўл!

Болакай ҳамон ҳайқиради:

– Келинлар! Гул олинглар. Гул!

...Болалик йилларимни эслайман. Тўрт ака-ука эдик. Дадам ҳаммамизни барабар кийинтира олмагани учун, байрамга биримизга янги дўппи, биримизга ботинка, яна биримизга кўйлак совға қиларди. Биз байрам келишини орзиқиб кутар, шунгача янги кийимларимизни ҳар кун бир-биримизга кўз-кўз қилар, аммо киймас эдик.

Байрам куни шаҳар тушардик. Гўё ҳамма бизнинг янги дўппимизга, кўйлагимизга ҳавас билан қараётгандек туюларди.

...Бугун байрам. Одамлар гурас-гурас ўтади. Чиройли кийинган болалар шовқин солиб югуришади.

Гулчи болакай ҳамон қичқиради:

– Гул олинглар, гул!

Бояги хотин яна танбеҳ беради:

– Пулингга қара, пулингга!

Бугун байрам. Қара, ҳамма ёқ байрам! Сен қачон байрам қиласан, болажон?! Ҳой, пул жонингни олгур хотин, айт, у қачон байрам қилади?!

МАНТИҚСИЗ МАНТИҚ

Ўнг кўлинг берганини чап кўлинг билмасин, деган гап бор. Бировга яхшилик қилиб, жавобини кутиш – тамагирлик.

Шунақа-ку... Бошига оғир кун тушганида ёнида турган, кўмаклашган, дардига ҳамдард бўлган одамларинг сенинг бошингга синовли кунлар тушганда яқинингга йўламаса, оғир ботмай илож йўқ. Қизиқ, шундай паллада, кўпинча, сендан бирон манфаат кўрмаган, ҳатто етти ухлаб тушингга кирмаган одамлар ёнингга етиб келиб, суянчиқ бўлади.

...Дунёнинг ишларини тушуниш қийин...

МЕВАЛИ ДАРАХТ

Мевали дарахт ўзига ишонгани учун ёнидан янги ниҳол ўсиб чиқса, қувонади. Тўнка ўзига ишонмагани учун ниҳолга рашлик қилади. Бироқ у хоҳлайдими-йўқми, ниҳол ўсаверади!

ОТ МИНГАН ОДАМ

Боботокқа борганимда қизиқ воқеа бўлган.

Ярим кечагача чўпонлар билан ҳангома-лашдик. Тандир тановул қилдик... Мезбонлар қоп-қора чайир бир йигитни кўрсатиб, мана шу Бўривой кийик боласини қўли билан тутиб олган, деганларида тўғриси, ишонмадим. Тошкандан келган «оқбилак»ларга нима десанг лақиллайверади, деб ўйлашса, керак-да. Одам кийикка ета оларканми?

Шунақа-ку, эртасига... Ҳаммамиз отлиқ, яна-ям тепароқ яйловга йўл олдик. Анча юрдик. Бир маҳал белга урадиган ўтлоқ ўртасидаги «қора уй» олдига келиб ҳамма отдан туша бошлади. Мен ҳам ўзимни ерга ташлаган эдим, чап оёғим узангига қисилиб қолди. Мен учун бу кулгили ҳолат эди. Қўлим ерда. Оёғим узанги билан от қорни орасига қисилиб қолган. Ҳарчанд уринганим билан чиқаролмайман. Кулиб юбордим.

Қарасам, отдан тушган мезбонлар турган жойида қотиб қолибди. Ҳаммасининг кўзида даҳшат... Ўттиз қадамча нарида турган Бўривой, ишонсангиз, тўрт хатлашда тепамга етиб келди. Отимнинг жировини маҳкам чангаллади. Шу орада бошқалар ҳам келишди. Оёғимни узангидан ажратиб, турғазиб қўйишди. Йўл бўйи жимгина келган от эса, бирдан қулоқлари чимрилиб, кишнаб юборди. Бўривой жировни қўйиб юбориши билан думини гажак қилганча, дуч келган томонга югуриб кетди.

Мен ҳамон ҳеч нимага тушунмай турардим.

– Бир ўлимдан қолдингиз, ака! – деди Бўривой ҳансираб. – Оёқ узангига қисилиб қолса, от ҳуркади. Ҳурқдими – тамом! Осилиб қолган одамни

тепиб, югураверади. Одам тепки еб, тошларга урилиб, бир халта этга айланади... Яхшиям вақтида улгурдик...

Сийрак соқолли кекса чўпон эса елкамга қоқди.

– Худойга бир ёзганинг бор экан, ўлим! Отқа минувдан олдин тушувни ўйлаб қўюв керак...

ЭРК

Инсон табиасти шу: ҳамма эркини орзу қилади. Ҳамма озодликка интилади. Шунақа-ку...

...Ҳеч ўйлаб кўрганмисиз? Нима учун Ер курраси ўз ўқи атрофида нуқул бир томонга қараб айланади? Бугун бир томонга, эртага бошқа томонга айланса, нима бўларди?

Нима учун Ер ўз ўқи атрофида 24 соатда бир айланади? Бугун 24 соатда, эртага 30 соатда айланса нима бўларди?

Нима учун Замин Қуёш атрофини уч юз олтмиш беш куну, олти соатда бир марта айланиб чиқади? Бир йил уч юз олтмиш беш куну, олти соатда, иккинчи йили икки юз кунда айланса нима бўларди?

Нима учун Ер курраси ҳар йили 22 декабрда Қуёшга энг яқин масофага боради, 22 июнда Қуёшдан энг узоқ масофага кетади? Шундаям керагидан ортиқ яқин ҳам бормайди, керагидан ортиқ узоқ ҳам кетмайди?

Бу қонунларни, аниқроғи қонуниятларни ким яратган?

Аллоҳ эмасми?

Инсон эса Аллоҳнинг бандаси эмасми?

Мутлақ эркини орзу қилиш Тангрига ҳам хуш келмайди...

ОРАНГУТАНГ «ТАБАССУМИ»

«Зиёли» деган сўзни эшитганда лабининг бир бурчи билан истехзоли илжайиб қўядиганларни кўрсам, одамни масхара қилаётган маймун кўз ўнгимга келади.

ИЛК МУҲАББАТ

Илк муҳаббат баҳор осмонидаги булутга ўхшайди. Оппоқ. Покиза. Шаффоф... На қўлингиз билан тутасиз. На ортидан югуриб етасиз... Шамол уни қаёққа олиб кетишини ҳам билмайсиз...

Биринчи муҳаббат кўпинча натижасиз тугаши балки шундандир...

СИНОВ

Бир нарсани кўп кузатдим. Она овқатга ўтирган замон чақалоқ йиғлайверади. Кексалар, бунақа пайтда болани шайтон чимчилайди, дейдилар. Билмадим... Худонинг ўзи кечирсин-ку, менимча, гап шайтонда эмас. Бу – Тангрининг она меҳрини синаш усуларидан бири бўлса ажабмас...

ШАМ ЁНМАСА...

Эркак билан аёл муносабатида айбни нуқул эркакдан излаш инсофдан эмас. Шам ёнмаса, парвона яқин келмайди...

ҚИРҚ ЖОН

Хотин кишининг жони қирқта бўлади, десалар ажабланманг. Негаки у битта жонни ўзига олиб қолиб, ўттиз тўққизтасини фарзандларига беради...

СОДДА ВА БУЮК

Қадимги мусаввирлар фариштани гўдак қиё-фасида тасвирлагани бежиз эмас. Бола шу қадар соддаки, биз унинг даражасига туша олмаймиз. Бола шу қадар буюкки, биз унинг даражасига етолмаймиз!

ҚЎҒИРЧОҚ

Бу одам лойдан ясалган қўғирчоққа ўхшайди. Замон сал ўзгарса, бошидан жиндай сув қуюди-да, лойини ийлаб-ийлаб, ўзини қайтадан ясаб, бошқа қиёфага кириб олади...

Қаттиқроқ ёмғир ёғса, балчиққа айланиб кетадиёв!

АҚЛ ВА МАНСАБ

Ақл билан мансабга эришиш мумкин, Мансаб билан ақлга эришиб бўлмайди.

КОММУНИЗМ

– Жаннат билан коммунизм орасида фарқ борми?

– Бор! Жаннатдан ҳеч ким қайтиб чиқмайди. Коммунизмга ҳеч ким етиб бормади!

ЕБ ТҶЙМАГАН – ЯЛАБ ТҶЙМАС

Қадим замонда кўзи ожиз одам бўлган экан. Албатта, кўзи ожизлик айб эмас... Хуллас ўша одам тирикчилиги танг аҳволда қолгач ўзига ўхшаш сўқир бир тиланчига шогирд тушибди. Га-дойлик ҳунарининг сирини ўргатишни сўрабди.

– Бу ҳунарнинг учта қоидаси бор, – дебди усто-
зи. – Қаерда бўлса ҳам, қанча бўлса ҳам, кимдан
бўлса ҳам олаверасан!

Орадан кўп йиллар ўтибди. Устоз тиланчи
ҳаммомнинг иссиқ хонасида мудраб ўтирса, ён-
бош томондан овоз келибди:

– Хайр қили-и-инг!

– Эсинг жойидами? – дебди устоз тиланчи. –
Ҳаммомда ҳам садақа сўрайдими?

– Қаерда бўлса ҳам! – дебди бояги овоз.

Устоз тиланчининг аччиғи чиқибди.

– Қанақа бетамизсан, яланғоч одамда пул
нима қилсин?

– Қанча бўлса ҳам!

Устоз тиланчи шогирдини овозидан таниб қо-
либди.

– Ҳой, бадбахт! Келиб-келиб ўз устозингни ши-
ласанми?

– Кимдан бўлса ҳам! – дебди шогирд тиланчи...

Албатта, порахўр тиланчи эмас. Порахўр ав-
валига ўзини тийиб юради. «Инсоф» билан олади.
Аммо бора-бора қаерда бўлса ҳам, қанча бўлса
ҳам, кимдан бўлса ҳам олишга ўрганади. Ва...
охири ҳаммомга яланғоч киради...

Тағин ким билсин... Қариб-чуругунча умргуза-
ронлик қиладиганлари оз эмас, шекилли.

ЧИРОҚ КЎТАРГАН ОДАМ

Ҳақгўй – қоронғида чироқ кўтариб бораётган
одамга ўхшайди. Унинг чироғи оламни мунаввар
қилмаслиги мумкин. Бироқ дилларга далда бера-
ди, умид уйғотади... Ҳақгўй олис-яқиндан кўри-
ниб туриши – шундан.

Афсуски, чироқ кўтарган одам кўп қоқилади...

ОДАМ АТОДАН ҚОЛГАН УДУМ

Севги изҳор қилаётган эркак соқов бўлса ҳам булбулигўёга айланиб кетади. Аммо айтганларини тезда унутади.

Изҳори-дилни тинглаётган аёл булбулигўё бўлса ҳам соқовга айланиб қолади. Аммо эшитганларини ҳеч қачон унутмайди...

«АФЛОТУН БЎПКЕТ-Е!»

«Қайси юртда қонунлар ҳокимлар устидан ҳукмрон бўлса, ҳокимлар эса қонунга қул бўлса, ўша ерга Худонинг неъматлари ёғилиб туради!»

Бу гапни Афлотун ёзган. «Қонунлар» деган китобида. Бундан икки минг тўрт юз йил аввал!

Одамлар бировга қойил қолса, «Афлотун бўпкет-е!» деб хитоб қилиши бежиз эмас-ов...

БАРДОШ

Кексаларни, узоқ умр кўргани учунгина эмас, ҳаёт синовларига узоқ бардош бергани учун ҳам ҳурмат қилмоқ керак!

ҲАММА ОНА – БИР ОНА

Америка билан Ўзбекистон ораси ўн беш минг чақирим. Австралия билан Канада ораси йигирма минг чақирим. Аммо америкалик сенаторнинг хотини ўз фарзандини ўзбекистонлик деҳқоннинг хотинидан камроқ яхши кўрмайди. Австралиялик абориген аёл ўз фарзандини канадалик миллионер аёлдан кўпроқ яхши кўрмайди.

БУЗИЛГАН НИКОҲ

Уйни қонуний бўлашдингиз...

Мол-мулкни қонуний бўлашдингиз...

Муҳаббат бўлакланди...

Садоқат бўлакланди...

Бола-чи? Болани қайси қонун билан бўлашасиз?
Онаси билан бўлса, отасиз қолса. Отаси билан бўл-
са, онасиз қолса... Яхшиси, унияма иккига бўлинг!
Бир нимтаси – эрга! Бир нимтаси – хотинга!

Қани кўтаринг болтани, боланинг уволи тут-
гурлар!

ТИРИК МУРДА

У хў-ў-ўп ўқимишли, хў-ў-ўп билимдон, хў-ў-
ўп олим одам. Фақат битта «жузъий» камчилиги
бор: чин дилдан кулолмайди, чин дилдан йирғол-
майди...

ТОМСУВОҚ

Қишлоқда куз палласи томсувоқ қилиш уду-
ми бўларди. Унинг ёзилмаган қоидаси бор. Би-
ринчидан, ҳеч ким томини ёлғиз ўзи сувамайди:
ҳамма ҳашарга келади. Иккинчидан, бева-бечо-
ра, қўли қисқа хонадоннинг уйи энг аввал том-
сувоқ қилинади. Кейин, навбатма-навбат давом
этаверади...

Ўқитувчимизнинг ҳашарига, айниқса, кўп
одам йирғиди. Уйи катта йўл ёқасида эди. Шун-
доқ кўча четидан лойҳандақ қазилган экан. Со-
мон, катта йўлнинг кўпчиб ётган тупроғига қо-
вушиб, обдон юмшабди. Ўқитувчимизнинг Азим
ака деган қўшниси ишбоши бўлди. Биров ҳан-
даққа тушиб лой солиб бериб турибди, биров

пақирлаб лой ташийди, яна биров томда туриб, илгак билан тортиб олади, бошқаси ҳафсала билан сувайди...

Эрта пешиндаёқ ҳамма ишни қойил қилиб ташладик. Ҳовли ўртасидаи тут тагида овқатланиб ўтирсак, ўқитувчининг кекса онаси келиб қолди. (Кейин эшитсак, бир ҳафта аввал кўзи ёриган қизиникига кетган экан.) Кампир ҳассасини дўқиллатиб, тўппа-тўғри ўқитувчимнинг олдига борди.

– Нима қилдинг?! – деди ўғлининг саломига алик ҳам олмай. – Нима иш қипқўйдинг?!

Ҳаммамиз ҳайрон бўлиб қолдик. Муаллим ўқувчиларининг олдида айниқса мулзам бўлди, шекилли, қизариб кетди.

– Нима қипман, ойи? – деди кўзларини пирпиратиб.

– Дард! – кампир ҳассаси билан ерни нуқиди. – Сенга қачон ақл киради, нодон бола! – кейин Азим акага юзланди. – Бу-ку аҳмоқлик қилишга қипти, сиз қаёқда эдингиз? Нега кўчадан лой қилдиларинг?! Кўчанинг тупроғига тегиб бўладими, нобакор! Кўпчиликнинг ҳақи-ку, бу! – бир зум ҳарсиллаб турди-да, тўсатдан йирлаб юборди. – Мен юртнинг ҳақиға сувалган том тагида турмайман! – шундай деди-ю, супа лабига бориб, терс ўтириб олди...

...Ҳаммамиз қайтадан томга чиқдик... Сувоқ қилишдан кўра лойни кўчириш қийин бўларкан. Битта қолдирмай, қиртишлаб, томдан туширдик. Пақирлаб ташиб, кўчадаги лойҳандақни тўлдириб қўйдик...

...Орадан йиллар ўтиб, кампир кўз юмганида тумонат одам уни ўша кўчадан сўнгги манзилига кўтариб борди...

Кўча тупроғи илиқ эди... Майин эди...

ЕТИМХОНА ДАРВОЗАСИДАГИ ЁЗУВ

«Ҳой, она! Сен бу остонага Меҳр деган ниҳолни ташлаб кетаяпсан. Ундан Қаҳр деган дарахт ўсиб чиқиши эсингда бўлсин!»

ҲАР ТЎКИСДА – БИР АЙБ

Ростгўй одамнинг битта ожизлиги бўлади: уни алдаш осон.

ИЛТИФОТ

Ўзи учун илтифот тилаган – гадо. Ўзгалар учун илтифот тилаган – ярим подшо.

ДЎСТ

Дўст дегани дарахт япроғига ўхшайди. Баҳор чори – беҳисоб. Куз келганда – саноқли. Ёшлик чори – беҳисоб. Кексайганда – саноқли...

ИТВОЗГА «ЭҲТИРОМ»

Шўро замонида қорга ёзиб, офтобда қуритилган ваъдалар анчагина эди. Масалан, Совет иттифоқидаги барча миллатлар тенг ҳуқуқли, бир халқ иккинчи халқни камситиши мумкин эмас...

Чиройли шиорлар! Шунақа-ку... Ҳамма миллатлар тенг, аммо шоир зоти борки, йилда ақалли бир марта «улуф оға»га таъзим қилиб, ақалли икки сатр ҳамду сано битмаса, косаси оқармайди. Гоҳ ошкора, гоҳ яширин шовинизм бўлиб туради-ю, кўриб – кўрмаганга соласан. Фиринг десанг, ўзингни «миллатчи»га чиқариб, кунингни кўрсатади...

Саксонинчи йиллари қўлимга «Клуб служебного собаководства» деган китоб тушиб қолди.

1979 йили Москвадаги ДОСААФ нашриётида чоп этилган китоб. Эътироф этиш керак. Китоб муаллифларининг бағоят тажрибали итшунос эканлиги кўриниб турарди. Биласиз, ит – инсон дўсти. Шарқ шеърлятида ҳам ит вафо рамзи сиффтида кўп чиройли тасвирланган. Бу китобчада итваччани қандай боқишдан тортиб, қандай чўмилтиришгача, ит зотини қандай аниқлашдан тортиб қайси соҳа бўйича «мутахассис» қилиб тарбиялашгача – ҳаммаси баён этилган. И.Духновский дегани эса «Итларга қандай лақаб қўйиш керак?» сарлавҳали каттагина мақоласи билан чиққан. Мақолада кўп жўяли фикрлар бор. Духновский итга инсон исминини лақаб қилиб бериш тўғри эмаслигини таъкидлайди. Яхшиси, ҳайвонлар номи, табиат ҳодисаси ёки жўғрофий номларни танлаган маъқул. Масалан, Бўрон, Момақалдироқ, Тайфун, Казбек, Дон, Амур, Бўри, Олмахон дегандек...

Муаллиф шу тарзда итларга қўйиладиган лақаблар рўйхатини давом эттиради: Акбар, Алишер, Анвар, Араб, Асқар, Бек, Ботир, Жўра, Комила, Лола, Мухтор, Наим, Нодир, Наргиз, Нодира, Умар, Падар, Рафиқ, Садир, Султон, Тоҳир, Тойир, Ҳайдар, Ҳасан, Шайх, Амир, Майна ва ҳоказо... Ана, сизга итларга мўлжалланган «одам эмаслар» номи! Хоҳлаганингизни танлаб олаверинг! Итингиз эркак бўлса – «Алишер», уррочи бўлса – «Нодира»!

Майли, Духновский деган кимсанинг итдан бошқа ташвиши бўлмай қўя қолсин. Аммо ўша китобни минглаб нусхада чоп этган ноширлар ҳам шунчалик ит билан ҳамтовоқми? Наҳотки, улар Алишер Навоий деган улуғ шоирни билмаса? Наҳотки, Умар Хайём деган буюк зот номини эшитмаган бўлса? Мухтор Авезов қозоқ халқининг машҳур адиби экани, ўзбек шоираси Ноди-

ра бутун бир хонликни тебратган давлат арбоби бўлгани наҳот қулоғига ҳам чалинмаган бўлса?! Буни бошқа халқларни ҳақорат қилиш-шовинизм демай, нима деб аташ керак?!

«Дўстлик ҳурматдан бошланади» деган аччиқ ва изтиробли мақола шу мисол билан бошланган, унда марказий нашрларнинг Ўзбекистон устидан тоғора-тоғора маъзава ағдараётгани исботлаб берилган эди. Унинг бир нусхасини ДОСААФ нашриётига юбордим. Табиийки, жавоб беришни ҳам лозим топмадилар. Мақола ўзимиздаги газеталарда босилди, китобларга киритилди.

Бари бир, Духновский каби итфеъллар қилмиши кўнглимнинг бир четида иштибоҳ бўлиб ётар эди...

Орадан бир-икки йил ўтгач, дилхиралик бирдан тарқаб кетди. Олис тоғ қишлоқларидан бирига борган эдим. Нотаниш бир киши уйига таклиф қилди. Мактаб ўқитувчиси экан. Бир пиёла чой ичиб кетмасам, қаттиқ ранжишини айтди. Турфа хил мевалар фарқ пишиб ётган кенг саҳли ҳовлига киришимиз билан этак томондаги молхона девори тагида ётган, қулоқ-думи кесилган ит важоҳатли акиллаб қолди. Мезбон итга ҳайқирди: «Ёт, Духновский! Ўчир овозингни, Духновский!» Ит норози алпозда гингшиб, нари кетди.

Беихтиёр кулиб юбордим... «Бунақа лақабни қаердан олдингиз?» десам, «Сизнинг китобингиздан», деди. Мезбоннинг айтишича, шу қишлоқнинг ўзида олтига «Духновский» бор экан!

Итбозга кўрсатилган «эҳтиром»дан хурсанд бўлдим...

ШУҚР ҚИЛГАН...

Бир синфдошим бор эди. Отаси «катта жой»да ишлар, бадавлат яшашарди. Маҳаллада биринчи бўлиб телевизор олишганди. Синфдошим яхши

ўқирди. Еттинчи синфни битирган куни мотоциклали бўлди. Мактабни олтин медал билан тугатди.

Йиллар ўтди. Бир куни кўришиб қолдик.

– Ишлар қалай? – десам, зарда билан қўл силтади:

– Расво! Домлам ўлгудек мараз! Кандидатлик ишимни чўзиб ётибди.

Йиллар ўтди. Тағин кўришдик.

– Ишлар қалай?

– Расво! Ўғлим кўп ичади. Кеча яп-янги машинани пачағини чиқариб келди!

Йиллар ўтди. Яна кўришдик.

– Ишлар қалай?

– Расво! Қизимнинг турмуши нотинч. Қайнонаси ёмон. Судлашмоқчиман.

Йиллар ўтди. Синфдошим бетоб деб эшитдим. Шифохонага борсам, ранги бир ҳолатда ётибди.

– Ишлар қалай?

– Расво! Қанд касали деган палакат адоёи-тамом қилди. Ўлиб-ўлмайман, тузалиб-тузалмайман!

Тавба, деб гапирай-ку, фаришталар омин, деган эканми, узоққа бормади, бечора...

Яна бир синфдошим бор эди. Отаси урушдан яримжон бўлиб қайтган, тўкилиб кетай деб турган кулбада туришарди. Яхши ўқирди. Лекин медалга «илинмади».

Йиллар ўтди. Бир куни кўришиб қолдик.

– Ишлар қалай?

– Худога шукр, зўрман! Мебел фабрикасида ишляяпман. Кундузи дурадгорлик қиламан. Кечаси уч кунда бир қоровулман. Яқинда велосипед олдим.

Йиллар ўтди. Тағин кўришдик.

– Ишлар қалай?

– Худога шукр, зўрман! Ўғлим ўқишни битириб, чет элга ишга кетди.

Йиллар ўтди. Яна кўришдик.

– Ишлар қалай?

– Худога шукр, зўрман! Қизим фарзанд кўрди. Неварамга бешик олишга кетяпман!

Йиллар ўтди. Синфдошим бетоб деб эшитдим. Худди ўша, бошқа синфдошим ётган шифохонада экан. Ранги бир ҳолатда.

– Ишлар қалай?

– Худога шукр, зўрман! Буйрак жиндай шамоллабди. Берган дардига шукр!

Яқинда уни тагин кўрдим.

– Ишлар қалай?

– Худога шукр, зўрман! Тўнғич неварамнинг бўйи чўзилиб қолди. Худо хоҳласа, беш-олти йилда невара куёв кўраман. Тўйга борасан-а?!

ЙЎЛ БЎЙИДАГИ ДАРАХТ

Катта йўл бўйида дарахт ўсарди... Иттифоқо унинг тагига бир йўловчи келди. Кун иссиқ, йўловчи чарчаган эди. Дарахт соясида ўтириб дам олди...

Йўловчи очиққан эди. Қараса, дарахтда мевалар пишиб ётибди. У дарахтга чиқишга эринди: тош отди. Мевалар дув тўкилди. Йўловчи тўйгунича еди...

Манзил олис эди. Йўловчи дарахт шохини синдириб, таёқ ясади...

Кейин... заҳар танг қилиб қолди. Йўловчи дарахт панасига ўтди...

Сўнг... йўлига кетди...

Дарахт бошқа йўловчини кута бошлади...

Бу дарахтнинг номи – Яхшилик эди...

НЕЪМАТ

Аёллар! Йиғлаб кўнглингизни бўшатишдек неъматни ато этгани учун Яратганга шукроналар қилинг!

«ЁЛҒОНЧИ» ҚОП

Бозор гавжум. Кекса деҳқоннинг сабзисига харидор бўлдим. Мушак сабзи. Нокдек ярақлаб турибди. Мендан олдин келган шляпали харидор савдолашгунча пойлаб турдим. Шляпали сабзини қопи билан оладиган, деҳқон нархни туширадиган бўлди.

– Манави қоп неча кило чиқади? – деди харидор бўғзигача тўлдириб, устига сабзи барги солинган қопни кўрсатиб.

– Элик кило болам, – деди деҳқон.

– Ҳарқалай тортиб кўрсакмикин? – деди харидор иккиланиброқ.

– Бемалол, болам, бемалол! – деҳқон раста бошига имо қилди. – Ҳов анави ерда катта тарози бор. Аравачи болани чақирсанг, қопи билан олиб борасан. Бирпасда тортиб кўрасан.

Шундай бўлди. Харидор қопни темир аравага орттириб олиб кетди. Қайтиб келишгунча деҳқон нос чекиб, пойлаб турди. Бир оздан кейин бола аравани судраб келди. Кетидан харидор ҳам етиб келди.

– Ота, – деди киссасини кавлаб, – қопингиз қирқ беш кило чиқди.

Деҳқон гоҳ харидорга, гоҳ қопга ҳайрон бўлиб қаради. Чиндан қопнинг оғзи очилмаган, ҳатто сабзи барглари ҳам жойида эди.

Деҳқон носини тупурди. Тирноқлари қорайиб кетган бармоқлари билан соқол-мўйловини артди. Кейин сабзи тўла қопни беозор шапатилади.

– Нега менга тухмат қиласан, ноинсоф қоп?! – деди бош чайқаб. – Оппоқ соқолим билан ёлғон гапираманми, эси паст қоп! Шунча йил меҳнат қилиб, бировнинг ҳақиға хиёнат қилганимни кўрганмидинг, нобакор қоп?! Эртамааттан ўз кўлим билан тортганимда элик кило чиққан-

динг-ку, турган жойингда беш кило сабзини еб қўймагандирсан, ёлфончи қоп?!

...Пул санаётган шляпалининг ранги ўчди. Бир зум кўзини пирпиратиб турди-да, ўзини оломон орасига уриб, ғойиб бўлди.

– Болам, – деди деҳқон анграйиб қолган аравакашга, – сабзини жойига опқўяқол, барака топкур. «Қоп» шунча мулзам бўлгани етар. Энди минбад ёлфон гапирмайди!

...Деҳқоннинг тирноқлари қорайиб кетган кўлини маҳкам сиққим келди...

БИР ДОНА ГУГУРТ

Унинг кечаси туриб чекадиган одати бор эди. Ҳар галгидек, тунги соат учда уйфонди. Қараса бир дона гугурт ҳам қолмабди. Аксига олиб хотини қариндошлариникига кетган... Уйда ҳамма нарса бору, оддий электр иситгич йўқ экан... Тамаки хумор қилиб, эрталабгача қийналиб чиқди. Иккита таёқни ишқалаб ўт чиқарадиган ёввойи қабилаларга ҳаваси келди...

Бу одам лазер қурилмасини яратган машҳур олим эди...

Инсон нақадар қудратли, инсон нақадар ожиз!

ҚАРЗ

Болам бемеҳр чиқди, деб, кўп ҳам ўкинманг. Балки, сизга адолатсизлик бўлиб туюлаётган нарсанинг ўзи адолатдир... Сиз ота-онангиздан олган меҳрни болангизга берасиз. Болангиз – ўзининг боласига...

Ҳаёт занжири узилмаслиги керак-ку...

ҚИЗИЛИШТОН

Бола эдим... Куз эди... Сўрида дарс қилиб ётибман. Аммам бир бурчакда мудраб ўтирибди... Осмонда мезонлар учади. Қондек қизарган ток барглари оҳиста чайқалади. Ўрик хазонлари унсиз пир-пираб тўкилади. Боғ томондан яккаш бир садо келади: «тук-тук-тук, тук-тук-тук». Фашга тегеди. Хаёлингни қочиради... Охири бўлмади, аммамдан сўрадим:

– Нима у амма?

Аммам чўчиб кўзини очди.

– Нимани сўрайсан, болам?

– Анави тўқиллаётганни-да, нима ўзи?

Аммам бир зум қулоқ солиб турди. Кейин носини тупуриб, жилмайди.

– Қизилиштон-ку!

– Нега ҳадеб тўқиллатади? Жонга тегди-ку?

– Унақа дема, болам, – деди аммам хўрсиниб. – Худо уни шунга яратган, дарахтнинг қуртини еб тозалайди... – Узоқ жим қолди-да, қўшиб қўйди. – Қанийди, Аллоҳ одамзотнинг кўнглидаги қуртларни тозалайдиган шундоқ жонивор яратса. Ҳамма жаннатга тушармиди...

ОМОНАТГА – ХИЁНАТ

Умр Тангрининг одамзотга ўлчаб берган омонатидир. Биз эса кўпинча, уна беҳуда ўтказиб, омонатга хиёнат қиламиз.

«ТУТИНГАН» ЎҒИЛ

Бир дўстимнинг иқрори

Амал курсисида ўтирганингда ким энг кўп товонингни яласа, курсидан тушганингда ўша биринчи бўлиб, сендан юз ўгиради, деганлари қанчалик тўғри эканига ўзим ишонч ҳосил қилдим.

Бир қадрдоним бор эди. Кун ора кўнғироқ қилиб, ҳафтада келиб турар, шифохонага тушиб қолсам, «овора бўлманг», дейишимга қарамай ҳаммадан аввал етиб борар, таътил пайтида Ўзбекистоннинг қайси бурчагида дам олмай, топиб борар, «бир чўқимгина» ош қилмаса, кўнгли жойига тушмас эди... Буниси ҳам майли, икки гапнинг бирида «мен сизни отам деганман, сиз менинг отамсиз», деб, Худони ўртага солиб қасам ичарди...

Мансабим жиндай ўзгарган эди, «боламни» йўқотиб қўйдим. Суриштирсам бошқа ота излаб юрган экан...

ЁВВОЙЛАР

Мўғуллар Мовароуннаҳрни босиб, қирғин қилганида бир аёл тирик қолишнинг йўлини топибди. Босқинчига айтибди:

– Мен баҳоси ярим жаҳонга тенг бир гавҳарни ютиб юборганман. Мени ўлдирмай уч-тўрт кун сабр қилсанг...

Шунда мўғуллар ўша қишлоқдаги ҳамма хотинларнинг қорини ёриб, гавҳар излаган экан...

Шўрлик юртим! Не балолар кечмади бошингдан!

ҲИММАТНИ ҚАРАНГ!

Тарихчиларнинг ёзишича, «оқпошшо» Александр Иккинчи олий ҳазратлари кўп адолатпеша бўлган эканлар.

Черняев айна саратонда Тошкентни қарийб икки ой сувсиз қолдириб қамал қилганини, шаҳарга бостириб киргач, мункилаган кампирлару, бешикдаги гўдаккача аёвсиз қирганини эшитиб, подшои олам қаттиқ ранжибдилар. Шу қадар хафа бўлибдиларки, Черняевни капитан-

лик унвонидан маҳрум қилиб... генерал унвони-ни берибдилар. Банди бриллиант билан жилоланган олтин қилич ҳады қилибдилар...

Бир «бечора»ни «жазолаш» бўлса, шунчалик бўлади-да!!

«ТҶЙЧИБОЙ»

Тўйчибой тўй қиладиган бўлди: суннат тўй...

«Сабзи тўғрар»га келган маҳалла оқсоқоллари «юз кило гуруч дамлаш шартми, ўзингизни қийнамай кўя қолинг», деган эди, астойдил хафа бўлди:

– Нима, мен одаммасманми? Ўзимга яраша орзу-ҳавасим бор, улфатларим бор... Мен ҳам юртнинг ошини еганман...

...Шундай бўлди... Юз кило эмас, юз йигирма кило ош дамланди...

Тонг отмасдан ҳофизлар хониш қилди... Гурас-гурас одамлар келди...

Тўйчибой «юз йигирма кило ошнинг тагида бир капгир қолмаганини» гапириб юрди...

...Икки ҳафталардан кейин уйида қий-чув бўлиб қолди. Ўзи бақирган, хотини додлаган...

Ҳарқалай, кўздек кўшни... Чиқдим.

Қарасам, Тўйчибой ток сўри тагида турибди. Кўзлари бежо.

Нуқул бир гапни такрорлайди: «Ўзимни ўлдирсам қутиламанми? Ўлиб кетсам қутиламанми, санлардан?!»

Янга нарироқда шумшайиб турибди.

– Тўй қиламан деб бўғзимгача қарзга ботдим! – деди кўшним чинқариб. – Мени хонавайрон қилмоқчимисан?.. Ўзимни ўлдириб кўя қолай!..

Янга мени кўриб бир қадар таскин топди, шекилли эрини юпатди:

– Қўйинг, дадаси, ўзингизни босинг... – Кейин айвон томонга қараб мушт дўлайтирди. – Сан, қиз ўлгурга қачон ақл киради-а?! Ман буни нонга

чиқарсам, китоб обкебди!.. Ҳаҳ, ўша санга китоб ўқишни буюрган ўқитувчингнинг уйига ўт тушсин! Саккиз юз сўмгаям китоб оладими, жувонмарг?! Китоб санга ош билан нон бўлармиди, ер ютгур!

...Қўшнимнинг еттинчими, саккизинчими синфда ўқийдиган қизига энди кўзим тушди.

Қизалоқ айвон устунига суяниб турар, кафти билан юзини тўсганча, унсиз, ўкиниб-ўкиниб йиғлар эди...

Индамай, чиқиб кетдим.

...Ростини айтсам, умримда биринчи марта... ўзбек бўлганимга уялдим...

ТАОМИЛ

Ўзбекнинг ғалати таомиллари бор. Марҳумни тупроққа топширгандан сўнг қабристонга келган аҳли жамоадан сўрайдилар:

– Фалончи қандай одам эди?

Ўтганларни ёмон отлиқ қилиш – гуноҳ. Мақташ керак. Жиллақурса, бирон фазилатини айтиш керак...

Умрида бировга яхшилик қилмаган, аксинча, ҳамманинг дилини оғритган баттол бир одам бандаликни бажо келтирибди.

Одатдаги савол ўртага тушибди.

– Фалончи қандай одам эди?

Ҳеч кимдан садо чиқмабди. Савол тагин такрорланибди:

– Биродарлар, фалончи қанақа одам эди?

Яна узоқ сукунат чўкибди. Ниҳоят шу маҳаллада яшайдиган тиш дўхтири ўртага чиқибди.

– Ҳамма тишлари бутун эди, – дебди...

...Ўзбекнинг ғалати таомиллари бор... Ўзбекнинг ғалати донишмандлиги бор...

ЗАҲАР СОЛМОҚ

Америка қитъасида ўта заҳарли илон бор: чинқироқ илон. Судралиб юрганида думи «шақир-шуқир» қилиб туради... Унинг узиб ташланган боши ҳам одамни чақиб ўлдириши мумкин экан...

Илон-ку ўз номи билан – илон. Ўзи ўлганидан кейин ҳам одамлар ҳаётини заҳарлаётган кимсалар озми, бу дунёда?!

ДАРДИ – БЕДАВО

Меҳрга бемеҳрлик билан жавоб бериш инсоннинг абадий касаллигидир.

ГУЛДОН ВА ТОШ

Биллур гулдон билан тош тўқнашса, тошга бало ҳам урмайди, гулдон синади. Негаки гулдон бағрида гул бор.

Яхши билан ёмон тўқнашса, ёмонга балоям урмайди, яхшининг дили вайрон бўлади. Негаки, яхшининг қалбида эзгулик бор...

ФИДИРАК

– Фидиракнинг яратилиши дунёдаги энг катта кашфиёт бўлган. Аммо фидиракни кашф қилган одам уни тўхтатиш, «тормозлаш» йўлини ҳам ўйламаган бўлиши мумкин эмас!

Устоз Озод Шарафиддинов «шунчаки», «кези келганда» айтган бу гап тагида теран маъно борлигини кейинроқ тушундим. Фидирак-ку, инсоннинг оғирини енгил, узоғини яқин қилди. Лекин думалаб кетаётган фидиракни тўхтатишнинг ҳеч иложи бўлмаса, қандай фожиалар рўй беришини тасаввур қилиб кўринг!

Сўнг тарин бир гап эсимга тушди. Мактабда бирга ўқиган учувчи дўстимдан «самолёт бошқаришда энг қийини нима?» деб сўраганимда «кўниш» деган эди...

Бас, маълум бўлдики, ҳатто энг эзгу ишни ҳам аввал оқибатини ўйлаб, кейин қилиш керак экан...

ТУЯ ВА ЭШАК

Тўртинчи «А» синфда ўқирдим. Фалати ўқитувчимиз бор эди. Ўзи найнов. Бўйни узун. Ҳар қадам босганида боши лиқиллайди. Туянинг ўзи... Шўхлик қилсак, койимайди, фақат «ҳа, болажон-а, болажон!» деб хўрсиниб қўяди. Унга саяин биз баттар тўполон қиламиз... Аммо кўзларини ярим юмиб шеър ўқиганида синфимиз жим бўлиб қолади... Ўша шеърнинг баъзи сатрлари чала-ярим эсимда қолган. «Ҳақиқатни кўрганларнинг кўзи кўрдир, ҳақиқатни тинглаганнинг қулоғи кар...»

Кунлардан бирида ўқитувчимиз дарсга кирмади. Эртасига ҳам... Индинига ҳам...

Қизиқ, биз уни соғина бошладик.

Бир ҳафтадан кейин янги муаллим келди. Тўртинчи «Б»нинг муаллими. «Кителли» муаллим. Кўриниши шу қадар қўрққули эдики, ҳамма пилдирпис бўлиб қолди. Орамиздаги дадилроқ бола «ўзимизнинг муаллим қани?» деб сўраган эди, «кителли» муаллим сапчиб ўрнидан турди.

– Шоир маълиминг Маганданда! – деди қўлини паҳса қилиб. – У – маълим эмас. Халқ душмани! Антисовет шоирларнинг шиғирини ўқиган! Мутаассиб! Диндор! Маълимингни соғинган бўлсанг, отангга айт: иккалангни маълимингни олдига жўнатамиз!

...Кейин бир-биридан ваҳимали гаплар тарқалди. «Шоир – ўқитувчи халқ душмани экан. Янги маълим тегишли жойга ёзиб берибди...»

«Кителли» муаллим яна анча йил дарс берди. Аммо бирон марта «шиғир» ўқимади...

Орадан кўп йиллар ўтди. Наврўз байрами бўлаётган эди. Бир маҳал микрофонда таниш, виқорли овоз жаранглаб қолди:

– Биродарлар! Яратган эгамга шукроналар қилинг! Асрий анъаналаримиз тикланди. Наврўз – халқ байрами. Ҳаммамизнинг байрамимиз!

...Қарасам, ўзимизнинг «кителли» муаллим. Деярли ўзгармабди. Ҳамон тетик. Ҳамон виқорли... Фақат эгнида жигарранг кител эмас, тўн. Бошида дўппи...

«Кителли» муаллимнинг гапига маҳлиё бўлиб, рўпарамда ўтирган қарияга эътибор бермабман.

Бир маҳал қариянинг ўзи гап бошлаб қолди:

– Сиз мени танимайсиз. Мен сизнинг китобларингизни ўқийман, болажон!

«Болажон» дегани қалбимда қандайдир соғинч туйғуларини уйғотгандек бўлди. Покиза кийимли, қадди буккик қарияга синчиклаб тикилдим.

– Сиз...

– Ҳа-да! – деди қария мулойим кулиб. – Мен ўша «шоир» ўқитувчингизман... Хурсандман, болажон, ёзганларингиздан хурсандман.

...Агар микрофонда «кителли» муаллим ваъзини чўзмаса, бошқа мавзуга кўчган бўлармидик...

– Домла, – дедим қарияга. – Манавилар ҳамон ваъзхонлик қилиб ётибди. Ахир сиз...

– Начора, – деди қария хотиржам алпозда. – Эшак қачон хоҳласа, қаерда хоҳласа, ҳанграйверади, болажон... Менинг ҳеч кимга хусуматим йўқ... – Бир зум ўйланиб турди-да, синиқ жилмайди. – Бир ҳангомани айтиб берайми?.. Эси-

ни еб кўйган чолни маъзур тутасиз. Бу гапларни китобдан ўқиганмидим, ё элик иккинчи йили «у ёққа» жўнатишганида этапда эшитганмидим, эсимда йўқ. Аммо маъноси бундай.

Қадим замонда бир сарбон бўлган экан. Кўп юртларга борибди. Кўп азият чекибди. Ёшини яшаб, ошини ошаб, вақти-қазоси етганини сезибди. Бола-чақалари, қариндош-уруғлари билан рози-ризолик тилашибди. «Мендан розимисизлар?» дебди. «Мингдан-минг розимиз» дейишибди.

Ногаҳон яна бир қадрдони сарбоннинг эсига тушибди. Қирқ йил хизматини қилган туяси бор экан. Шу билан ҳам видолашадиган бўпти.

«Вақти келса, керагидан ортиқ юк ордим, вақти келса, сувсиз, оч қолдинг, мендан розимисан?» – деб сўрабди туядан.

«Розиман, – дебди туя. – Тўғри, юк ҳам ординг, сувсиз ҳам қолдирдинг. Нимаики қилсанг, карвон манзилга беҳатар етсин, деб қилдинг... Аммо бир марта сендан қаттиқ дилим оғриган. Бир гал менинг жиловимни эшакнинг думига боғлаб кўйгансан... Ўшанда эшак тупроқ чангитгани етмагандек бир-икки марта тумшуғимга тепди... Сен бўлса, кулиб томоша қилдинг...»

Қария жимиб қолди. Тағин синиқ жиламайди.

– Яхши сарбон юк ортадиган туясини эшакка тептириб кўймайди...

Микрофонда эса, ҳамон «кителли» муаллим нутқ ирод этар эди:

– Мана, Худога шукур, динимиз тикланди. Маҳалламизда мачит қурилди. Иймонли бўлайлик. Ўт балосидан, сув балосидан, туҳмат балосидан асрасин...

Қаердадир эшак ҳангради. Узоқ, кучаниб ҳангради...

ЖАВОБСИЗ САВОЛ

Бу телба дунёда саволлар кўп. Бироқ «айбим нима?» деган сўроққа жавоб тополмаслик – ўта адолатсизликдир!

САҲНА ВА ҲАЁТ

Саҳнадаги ўйин ҳаётдаги «ўйинлар» олдида ўйинчоқдир!

ЁМОН КАСАЛ – ЮҚУМЛИ

Фаришта шайтонга айланиши мумкинми – йўқми, билмадим-ку, аммо шайтон асло фариштага айланмайди!

АБАДИЙ ЖУМБОҚ

Аёл – шундай жумбоқлар китобики ҳали, ҳеч ким уни охиригача ўқий олган эмас.

ТЎҒРИ СЎЗ

Ривоят қилишларича, қадим замонда бир подшоҳнинг иккита вазири бор экан. Бири бошига қилич келса ҳам ҳақиқатни айтадиган тўғрисўз экан. Иккинчиси эса тилёрлама, мунофиқ одам экан.

Кунлардан бирида подшо туш кўрса, битта бармоғи узилиб тушганмиш. Таъби хира бўлиб уйғонибди. Иккала вазирини чақириб, кўрган тушининг таъбирини сўрабди.

– Шоҳим, – дебди биринчи вазир. – Аввало, кўрган тушингиз яхшиликка бўлсин. Худо хоҳласа шундай бўлади ҳам. Башарти мўътабар бармоғингизга бирон шикаст етган тақдирда ҳам шукрона қилмоқ керак бўлади. Негаки Аллоҳнинг хоҳишисиз бандасининг бир тола сочи ҳам тўкилмайди...

Табиийки, бу «совуқ» гап подшога ёқмабди.

– Сен нима дейсан? – деб сўрабди иккинчи вазирдан.

Иккинчи вазир ўз мухолифини йўқотиш фурсати етганини тушуниб, қувониб кетибди.

– Олампаноҳ! – дебди таъзим қилиб. – Муборак бўлсин, кўп хосиятли туш кўрибсиз! Мўътабар тушингизнинг таъбири шуки, яқин орада бирон итингизми, отингизми, хизматкорингизми ўлади. Сизнинг азиз жонингиз асло азият чекмайди... Аммо манавининг гапи мени ҳайрон қолдирди, – дебди биринчи вазирга қараб. – Қачон қараса, сизга ёмонликни раво кўради!

Подшо дарғазаб бўлиб, биринчи вазирни олис ерга бадарға қилиб юборибди. Буни қарангки, орадан кўп ўтмай қиличини қинидан суғураётганда эҳтиётсизлик қилиб чап кўлининг жимжилоғини кесиб олибди. Қилич ўткир экан, жимжилоғи узилиб тушибди.

– Кўрдингизми, олампаноҳ, – дебди иккинчи вазир. – Анави баттол қора ниятига етди. Худди шуни башорат қилган эди!

Подшо биринчи вазирни топтириб келиб, зиндонбанд қилибди.

Орадан тагин анча фурсат ўтиб, подшоҳ аъёнлари билан шикорга чиқибди. Катта ўрмон четидан чиройли бир охуга дуч келибдилар. Шоҳ кийик ортидан от солибди. Бошқалар унга эргашибди. Оху эса елдек учиб, ўрмон оралаб кетибди. Овчилар ҳам кетидан қувиб бораверибдилар. Охири подшо билан иккинчи вазирдан бошқа ҳамма орқада қолиб кетибди. Шоҳ билан вазир қуёш ботгунча оху кетидан от елдириб, ўрмонда адашиб қолибдилар. Қоронғи тушибди. Сўнг тўлин ой чиқиб, атроф ёришибди. Бундай қарашса, ҳар тарафдан ярим яланғоч, найза кўтарганлар

ўраб олганмиш. Булар ёввойи қабила бўлиб, ой тўлган кеча ким ўрмонга биринчи бўлиб кирса, қурбонлиқ қиладиган одати бор экан.

– Манавининг оти биринчи бўлиб кирди, – дебди ёввойилардан бири подшони кўрсатиб.

– Сўйинглар! – деб амр қилибди қабила бошлиғи. Ёввойилар подшога ташланган пайти биттаси тўхтатиб қолибди.

– Буни қурбонлиқ қилиб бўлмайди, – дебди қабила бошлиғига. – Нуқсонни бор экан!

– Қанақа нуқсон? – деб сўрабди қабила бошлиғи.

– Битта бармоғи йўқ экан!

Қабила удумига кўра «қурбонлиқ»нинг тўрт мучаси соғ бўлиши шарт экан.

– Бўлмаса, унисини сўйинглар! – дебди бошлиқ.

Шундай қилиб, ёввойилар иккинчи вазирни ўлдириб, эртасига подшони ўрмондан чиқариб юборибдилар...

Подшо саройга қайтиши билан биринчи вазирни озод қилиб, ҳузурига чорлабди. Бўлган воқеани айтиб, бунинг остида қандай синоат борлигини сўрабди.

– Шоҳим, – дебди биринчи вазир. – Ҳаммаси Аллоҳнинг иродасига боғлиқ, мабодо бармоғингиз шикастланса ҳам шукрона қилмоқ керак, деганим бежиз эмас эди. Бармоғингиз кесилгани Сизнинг жонингизни асраб қолди. Тўғри сўз айтганим эса менинг жонимга оро кирди. Бармоғингиз кесилгач мени зиндонга солмасангиз, овга иккинчи вазир билан эмас, мен билан борардингиз. Унда ёввойилар мени ўлдирган бўларди. Кўрдингизми шоҳим, нимаики бўлмасин, Худога шукрона қилмоқ керак!

КОСОВ

Косов – қора. Косов – кир... Аммо мен Косовдан ҳазар қилмайман. Косов тутган Қўлдан ҳазар қиламан!

ЭЗГУЛИКНИНГ КЕЧИ... БОР

Яхшилар бириккунча, ёмонлар тил бириктириб, талай разилликлар қилишга улгуради...

НУРНИНГ БАҲОСИ ҚАНЧА

Бозорнинг «ҳунари» – сотиш ва олиш, олиш ва сотиш. Бозорнинг «пайғамбари» ҳам, «авлиёси» ҳам – пул! Бозор – «шайтоннинг айвони» деган гап бор. Айтинг-чи, қуёш нурини сотиш мумкинми? Сотиб олиш-чи? Агар сотилса нурни қайси тарозида тортиш керак? Меҳрнинг баҳоси қанча? Номуснинг-чи? Орнинг-чи? Виждон қайси бозорда қанчадан сотилади? Иймон-чи?!

...«Бозор» деган тушунча билан «маънавият» деган тушунча бир кўчадан юриши қийин экан...

КЎЗ ЗИНОСИ

Шариатда «кўз зиноси» деган тушунча бор. Номаҳрам эркак бировнинг аёли, опаси ёки синглисига ёмон назар билан қараса, шунинг ўзи зино саналади.

Шунақа-ку, аёл ёки бўй етган қизнинг пастки этаги тиззасидан икки қарич баландда, юқори этаги эса (узр, одам айтишга ҳам ийманади) киндигидан бир қарич тепада бўлса, бу ҳам етмагандек, киндигига тилла зирак тақиб юрса, кўча-кўйда нечта номаҳрам «кўз зино»сига ботаркин? У ёғини сўрасангиз, ўша қиз ёки жувон-

нинг ярим яланғоч кийинишдан муроди нима? Қанақасига айлантирганда ҳам бегона эркакларни «жалб қилиш» эмасми? Номаҳрамларни зинога чорлашнинг ўзи ҳам зино шекилли?!

Аёлни – аёл десак, кейинги пайтда «Худо урган» баъзи эркакларни кўриб, ёқа ушлайсиз. Почаси тиззасидан баланд иштон (ҳатто «шортик» ҳам эмас, айнан иштон) кийиб, кўчада юриш, метрога тушиш, автобусга чиқишга бало борми? Ўзини ҳурмат қиладиган аёл рўпарасида жун босган болдирини намойиш қилиб ўтирган эркакни кўриб кўзини қаерга яширишни билмай қолади-ку! Нима қилсин, аёл шўрлик?!

Таъна эмас, тавба деб гапирайлик. Ҳаммамизнинг ҳам бола-чақамиз, невараларимиз бор. Эҳтимол, янги «мода» дегани шудир? Эҳтимол, бизлар «консерватор»дирмиз. Аммо жамоат жойида юришнинг ўзгармас қоидалари бўлади, чори? Ҳаммомдами, пляждами юрганинг йўқ-ку, барака топгур! Ҳатто одамхўр ёввойилар ҳам «нозик» жойларини пана қилиб юрган-ку! Алҳазар!

ХАЗИНА

Ақл – шундай хазинаки, қанча кўп ишлатсангиз, шунча тўлишиб бораверади.

ИЛОҲИЙ КУЧ

Севги – илоҳий куч. Қалбида муҳаббат туйғуси бор одам разилик қилмайди.

НИСБИЙЛИК

Олам шу қадар кенгки, хаёлан ҳам қамраб ололмайсан.

Олам шу қадар торки, олган нафасинг акс-садо беради...

«ЯХШИГА КУН ЙЎҚ...»

Халқимиз: «Яхшига кун йўқ, ёмонга ўлим», дейди. Ҳақ гап! Ёмон яхшиларни ўлдириб, уларнинг умрини ҳам ўзиникига қўшиб олади. Шунинг учун узоқ яшайди.

ХОТИРА

Яхшиликни эслаб, ёмонликни унутадиганлардан кўра, яхшиликни унутиб, ёмонликни эслаб юрадиганлар, афсуски, кўпроқ.

ЧОҲ ҚАЗИГАН...

Бировга чоҳ қазиган одам ўзи йиқилади. Ўша чуқурга бўлмаса бошқасига. Бугун бўлмаса, эртага...

ЭЛЧИ

Тун хасталар ва сўққабошларни синаш учун Тангри томонидан юборилган элчидир.

МЕН ЙИҒЛАСАМ, У ҲЎНГРАДИ

Дўхтир дори ёзиб берди. Аллергияга қарши. Оддийгина дори. Мармар зиналари ярақлаб турган аптекага кириб, дориқоғозни кўрсатдим. Оқ халати ўзига хўп ярашган кўҳликкина қиз мулоҳим табассум ҳады этди.

– Уч минг бир юз сўм, амаки.

Ростини айтсам, пулим етмади. Хижолат бўлиб, чиқиб кетдим. Буни қарангки, бахтимга кўчанинг нариги бетида ҳам аптека бор экан. (Кейинчалик бир нарсани англадим. Бошқа жойни билмадим-ку, бизнинг кўчада дорихоналар нон дўконидан кўпроқ экан. Ҳайронман, кўчамиздагилар нон ўрнига ҳам дори чайнайдимми?) Хуллас,

аптекага кирдим. Буниси анчайин оддий, торгина экан. Дориқоғозни узатдим.

– Бир минг тўрт юз сўм, – деди ёши улуғроғ аптекачи.

Ҳайрон бўлдим.

– Қоғозда кўрсатилган дори шуми?

– Шу. Овқатдан олдин биттадан ичасиз.

Ташқари чиқиб ўйланиб қолдим. Бу қандай синоат бўлди? Эринмасдан кўчанинг бериги бетига ўтдим. Ҳатто қадамимни санаб ҳам кўрдим. Роса элик икки қадам чиқди.

Сертабассум қиздан бояги дорини кўрсатишни илтимос қилдим. Қарасам, ҳозир олганим дорининг ўзи.

– Неча сўм эди? – дедим ўсмоқчилаб.

Қиз боягидан ҳам майинроқ кулимсиради:

– Уч минг бир юз.

– Аллергиянинг дорисими?

– Ҳа.

– Буниси-чи? – дедим нариги аптекадан олган дорини кўрсатиб.

Қизалоқ иккала дорини эринмай солиштириб кўрди.

– Буям шу.

– Нега бўлмаса, бошқа жойда бир минг тўрт юз сўм, сизларда уч минг бир юз?

– Бу – «импортный» дори, амаки, – деди қиз тушунтириб. – Польшадан келган.

– Буниси-чи?

– Буям «Польский».

– Нима, бошқалар «Польский» дорини эшак аравага ортиб келган-у, сизлар «космический корабль»да келтирганмисизлар?

Овозим баландлаб кетди шекилли, ичкаридан башанг кийинган йигит чиқди.

– Нима гап, акахон?

Ҳаммасини бир бошдан айтиб бердим. Йигит гапимни диққат билан тинглади. Кейин овозини пастлатиб сўради:

– Қайси аптекадан олдингиз, акахон?

Хунобим ошди.

– Айтсам нима қилардингиз, «оптовой» олиб келиб, икки ҳисса қимматига сотмоқчимисиз?

– Гап ундамас, ака, – деди йигит тушунтириб.

– Аптекамик хусусий дорихона. Бозор иқтисоди дегани шу-да! Нарх-наво ҳамма ерда бир хил бўлсин, деган замонлар ўтиб кетди, акахон!

– Ҳой, барака топкур! – дедим йиғламоқдан бери бўлиб. – Ахир бу дори-ку, тилла эмас-ку! Олтинфуруш бир тиллани ўн тиллага сотиб бир ҳисса гуноҳга ботса, бир сўмлик дорини икки сўмга сотган одам ўн ҳисса гуноҳга ботади-ку! Тиллани бойиш учун оладилар. Дорини тирик қолиш учун олади-ку! Гуноҳга ботишдан қўрқмайсизларми?!

Тўғриси айтсам, йигитчада инсоф бор экан.

– Одамни қийнаманг, ака! – деди ерга қараб.

– Нима қилайлик, бизниям «точкаларимиз» бор. Харажатимиз бор. Акахонларимиз бор...

Индамай чиқиб кетдим...

КАМТАРГА... ЗАВОЛ

Гулшан гўзал эди. Гуллар турфа хил эди. Айниқса, биттаси... Ҳусни шу қадар ўткир, ҳиди шу қадар анвойи эдики... Гулларнинг бири унга ҳавас билан, бири ҳасад билан қарарди...

Антиқа гул «камтарга – камол» деган ақидага амал қилар, бошқалардек ўзини кўз-кўз қилмас, бир чеккада бошини қуйи солиб турарди...

Кунларнинг бирида боғбон гулзор оралади. Ҳамма гуллар «манаман» деб турибди. Антиқа гулнинг эса боши эгик...

Боғбон уни сўлиб қолган гумон қилди-ю, суғу-
риб ташлади. Гулзор антиқа гулдан жудо бўлди...
У камтар эди.
Боғбон эса нодон эди...

ТЎРТ ТОИФА

Бошингда қуёш чақарлаб турганида изингдан қолмайдиган дўст – шунчаки дўст.

Бошингда қуёш чарақлаб турганида изингдан қолмайдиган, бошингга булут келганида ғойиб бўладиган дўст – дўст эмас.

Бошингда қуёш чарақлаб турганида изингдан қолмайдиган, бошингга булут келганида хиёнат қиладиган «дўст» – душман.

Бошингда қуёш чарақлаб турганида изингдан қувмайдиган, бошингга булут келганида изингдан қолмайдиган дўст – ҳақиқий дўст.

СЎЗ ҚАДРИ

Ўзининг донолигини кўрсатиш учун кўп гапирган одамдан ўзининг нодонлигини яшириш учун сукут сақлайдиган одам ақлироқдир.

БУЮК ВОҚЕА

Мен учун йигирманчи асрнинг буюк воқеаси иккита: бири инсон қадамнинг Ойга етгани. Бири – Ватанимизнинг Мустақил бўлгани. Иккаласи ҳам асрий орзулар эди...

ТИШ ВА ТИЛ

Гоҳо ўттиз иккита тиш битта тилга соқчилик қилолмайди-да бош балога қолади.

ТОЛХИВИЧ

Ҳали мактабга бормасдим. Баҳор эди... Акаларим ўқишда, укам бешикда... Зерикиб кетдим. Уйимиз рўпарасидаги самбиттолдан хивич кесиб олиб, ҳуштак ясашга тушдим.

Ҳарчанд уринмай, тол пўстини ажратиш кўлимдан келмади. Алам қилди. Толхивич билан ерни савалашга тушдим. Шунинг устига саватда зогора нон кўтариб, ошхонадан онам чиқиб келди.

– Нима қияпсан? – деди кўрқиб. – Ерни нега урасан, аҳмоқ? Қара, ҳар урганингда «ўл-ўл» деяпти. Ташла, хивичингни!

Ҳеч балога тушунмадим. Толхивични баланд кўтариб, ерни баттар савалай бошладим. Шунда.. толхивични ҳар урганимда «ўл-ўл» деган садони аниқ эшитдим! Толхивич кўлимда тушиб кетди...

...Ишонмасангиз, сиз ҳам толхивич билан ерни савалаб кўринг...

«ПОДШОҲИ ОЛАМ»

Дам олиб ётсам, айвон томондан икки яшар неварамнинг овози келди.

– Опажон, «оҳ» бейинг...

– Йўқ, – деди аяси. – Ўзи тилинг ўйилиб ётибди, Шоҳруҳжон... Ширинлик ема!

– Адажо-о-н...

Адаси ҳам кўнмади. Ўша томондан дўп-дўп қадам товуши эшитилди. Ётоқ эшиги ғийқиллаб очилди. Биламанки, ота-онасидан ундиролмаган нарсани мендан сўрайди. Ухлаган киши бўлиб, кўзимни юмиб олдим, пилдираб ёнимга келди.

– Дадо-о-ов...

Индамай ётавердим. Елкамга туртди.

– Дадажо-о-он, «оҳ»!

Кўзимни очмай, чуқур-чуқур нафас ола бошладим. Яна туртди.

– Дадажо-о-он, «оҳ» бейинг...

Осон қутулиш ниятида хуррак тортдим.

Шунда... шарақ этиб, юзимга тарсаки тушди!

Кўзим очилиб кетди. Қарасам, жавдираб турибди.

– Дадажо-о-он, «оҳ» бейинг!

...Кўтариб бағримга босдим.

– Бош устига, «подшоҳи олам!» Сизнинг ҳукмингиз – вожиб!

Ота-онасининг ҳай-ҳайлашига қарамай, кўлига бир ҳовуч конфет тутқаздим.

КИМ КУЧЛИ?

– Аёл кучлими, эркакми?

– Аёл кучли! Хотин кишининг макри қирқ туяга юк бўлади.

– Эркак кучлими, аёлми?

– Эркак кучли! Қирқ туянинг юкини елкасига ортиб, чопқиллаб кетаверади!

АҲМОҚҚА ҚОНУН ЙЎҚ

Ҳар қандай доноликнинг чеки бўлади. Нодонлик эса чегара билмайди. Дунёда донолардан кўра нодонлар кўплиги шундан бўлса керак...

ИЛДИЗ

Нуқул ўтмишидан нолийдиган одам келажакини барбод қилиши мумкин. Илдизидан узилган дарахт қуриб қолади.

ЎЛЧОВ

Умр ўлчови ёлғиз Аллоҳга, мазмуни эса кўп жиҳатан инсоннинг ўзига боғлиқ.

БОЛАЛИК ВА КЕКСАЛИК

Болаликда дунё кенгу кийим тор.
Кексайганда кийим кенгу дунё тор...

ОДОБ

Фарзандга осон тутманг. Отанинг юзига тик қаролмайди.

Отага осон тутманг. Фарзандига дардини айтолмайди.

ДЕҲҚОН ВА МУАЛЛИМ

Деҳқон нобоп уруф сепса, аччиқ «ҳосили»ни бир ўзи «ўриб олади». Ўша йили.

Ўқитувчи боланинг қалбига нобоп уруф сепса, аччиқ «ҳосили»ни бутун жамият ўриб олади. Йигирма йилдан кейин...

Муаллим моддий бойлик яратмайди, дейдиганлар жамиятни ичидан портлатувчи бомбадир!

НОУМИД – ШАЙТОН

Адолатпешалиги учун Анушервон одил деб ном олган подшо сарой аъёнлари билан сафарга чиқибди. Қарашса, бир жойда мункиллаб қолган чол кўчат ўтқазаетганмиш.

- Бу ниманинг кўчати? – деб сўрабди подшо.
- Ёнғоқнинг кўчати, шоҳим, – дебди чол.
- Ўзинг неча ёшга чиқдинг? – сўрабди подшо.
- Худо хоҳласа шу кузакда юз ёшга тўламан, – дебди чол.

Анушервон одил кулибди.

– Юз ёшга чиқибсан. Эккан ёнғоғинг қачон ҳосилга киради-ю, қачон мевасидан баҳраманд бўласан?

– Шоҳим, – дебди чол, – ноумид – шайтон! Худо хоҳласа, ёнғоғимнинг мевасидан албатта баҳраманд бўламан! Мабодо мен баҳраманд бўлмасам, бола-чақам баҳраманд бўлар. Башарти улар ҳам баҳраманд бўлмаса, неварачевараларим бўлар. Борингки, улар ҳам баҳраманд бўлмаса, шу йўлдан ўтган-кетганлар баҳраманд бўлар... Ноумид – шайтон, шоҳим, ноумид – шайтон!

Чолнинг гапига қойил қолган подшо қарияга бир ҳамён олтин беришни буюрибди.

– Кўрдингизми, шоҳим, – дебди чол ҳамённи қўйнига солиб. – Ёнғоғим экишим билан ҳосил берди!

Бу гап подшога янаям маъқул тушибди. Чолга тағин бир ҳамён тилла берибдилар.

– Ана, шоҳим, – дебди чол иккинчи ҳамённи ҳам олиб. – Ҳамманинг дарахти йилда бир марта ҳосил берса, меники икки марта берди. Ноумид – шайтон!

Подшоҳ чолга тағин бир ҳамён тилла берибди-да, кула-кула мулозимларига буюрибди:

– Кетдик, бирпас ҳаялласак, бу чол бутун хазинани қоқиб оладиган кўринади!

АЗОБ

Эркак учун сўққабош қолиш, аёл учун эътиборсиз қолишдан ортиқ азоб йўқ!

ТАБАҚАЛАШУВ

Бойга қийин: давлатининг ҳисобига етолмай кечаси билан ухламай чиқади.

Камбағалга ҳам қийин: рўзгор ташвишини ўйлаб кечаси билан ухламай чиқади.

Албатта, беш қўл баравар эмас. Тангри бировнинг зуваласини каттароқ, бировникини кичикроқ узиши мумкин. Бундан ташқари, ишнинг кўзини билиш, омад деган нарсалар ҳам бор. Шунанга-ку, камбағал янаям камбағаллашиб кетаверса-ю, биров ҳолинг нима кечди, демаса, бой янаям бойиб кетаверса-да, ажойиб кунларнинг бирида камбағалнинг уйини сотиб олмоқчилигини шама қилса, Бедил ҳазратлари кўп асрлар аввал ёзган байт ҳақиқатга айлана бошлади.

*«Кисаи ҳеж кас надид пури,
То накард ихтиёри кисса бури».*

Яъни:

*«Ҳеч ким ўз киссасин тўлдиролмас,
Ўзга киссасига токи қўл солмас».*

Бундай пайтда камбағалнинг хаёлига «қўшни шунча давлати камлик қилгандек, энди менинг кулбамга ҳам кўз олайтираяпти, киндик қоним тўкилган маскандан кўчириб юбориб қаср қурмоқчи» деган ўй келиши табиий. Бу фикр бошқа саволни етаклаб келиши ҳам ҳақиқатдан узоқ эмас. «Шошма, бой шунча пулни қаёқдан топа-япти, менга ўхшаганларнинг ҳисобига эмасми?» Бу мулоҳазада қанчалик жон бор, қанчалик йўқ, айтиш қийин, аммо саволнинг ўзи жуда қалтис...

«Бойга инсоф, камбағалга тўзим берсин», деган гап бежиз айтилмаган... Астаффируллоҳ!

СЕВГИ НИМА?

Инсоният пайдо бўптики, шу савол устида бош қотиради. Аммо жавоб тополмайди. Агар инсон севгининг барча сир-асрорларини билганида

эди, унинг модели – қолипни яратган бўларди. Севги ҳеч қандай қолипга сифмагани учун ҳам сирли ва абадийдир...

БИРОВГА ҚОЛГАН КУНИНГ

Виждонли инсон учун «шу мушкулимни осон қилармикин?» – деб, бировнинг кўзига термулишдан ортиқ азоб йўқ.

Виждонли инсон учун кўзига термулиб турган одамнинг мушкулени осон қилишдан ортиқ роҳат йўқ.

МУВОЗАНАТ

Дунёда яхшилар ёмонлардан кўпроқ бўлмаса, одамлар алақачон бир-бирини еб битирган бўлур эди...

ҚОНУН

Дарё қирғоғи иккита бўлиши бежиз эмас. Ўнг қирғоқ қуласа ҳам, чап қирғоқ қуласа ҳам тошқин бўлиб, офат рўй беради.

Қонуннинг қирғоғи иккита бўлиши ҳам бежизмас. Бири – ҳуқуқ, бири – мажбурият. Ҳуқуқ деган қирғоқ қуласа, инсон қулга айланиб, офат рўй беради. Мажбурият деган қирғоқ қуласа, юрт талотўп бўлиб, офат рўй беради...

АҚЛ ЁШДА ЭМАС

Ёшлигида ақли расо одам кексайиб, «анақароқ» бўлиб қолиши мумкинми-йўқми, унисини билмадим-ку, аммо ёшлигида «анақароқ» одам кексайганида ақли расо бўлади, десалар... Билмадимов.

ЛОҚАЙДЛИК

Мулла Насриддин кўча эшигига чиқиб хаёл суриб ўтирса, бир одам ҳовлиқиб келибди.

– Афандим, кўча бошида арава келяпти! Ичи тўла ноз-неъмат!

Афанди қўл силтабди:

– Менга нима?

– Қизиқмисиз? – дебди ўша одам. – Ҳоким тўра аравадаги ноз-неъматларни сизга юборибдилар!

– Сенга нима? – дебди Афанди тагин қўл силтаб...

– Қизиғи шундаки, орадан ой ўтиб, йил ўтиб, Мулла Насриддин сафарга чиқибди. Бегона бир қишлоққа бориб қолибди. Бу қишлоқнинг номи «Телбақишлоқ» бўлиб, одамларининг феъли ҳам шунга яраша экан: икки қўшни бир-бири билан қасдлашиб қолса, ўзига индамас экану, аламини меҳмондан оларкан.

Афанди нотаниш хонадонга қўниб, энди бир пиёла чой ичган экан, биттаси болта кўтариб кирибди.

– Мана, энди қўлга тушдинг! – дебди мезбонга.

– Ҳозир меҳмонингни ўлдираман!

Афанди «ҳай-ҳай, бу қандай бедодлик» деб тирчиллаб қолган экан, мезбон юпатибди:

– Қўрқманг, меҳмон қўрқманг! Сиз бемалол ўлаверинг! Бу сизни ўлдирсин, мен унинг ўнта меҳмонини ўлдираман!

...«Менга нима, сенга нима» дейдиганларнинг манзили «Телбақишлоқ!»

ТИРИКЛАР ВА ЎЛИКЛАР

Вақти-вақти билан қабристонга борасиз. Аждодларингиз бошида туриб ўтганлар руҳини хотирлайсиз... Кейин... ўз юмушингиз билан кетасиз.

Шошилманг. Дунё иши битганмас... Иложи бўлса, қабристонни осойишта айланинг. Шунда... Фалати ҳолат рўй беради. Марҳумлар сизга кў-ў-ўп нарсалар айтади...

Ишонинг, ўликлар тириклардан кўра теранроқ фикрлайди...

ТАЪЗИМ

Таъзим бажо айлаш – одамзотнинг кўҳна удуми.

Намозда саждага бош қўйиш – фарз.

Ота-онага таъзим қилиш – қарз.

Ўтганлар руҳи олдида бош эгиш – суннат.

Ёши улуғлар ва устозларга таъзим қилиш – садоқат.

Аёл олдида бош эгиш – одоб.

Ҳақиқат олдида бўйин эгиш – мардлик.

Анжуманларда бош эгиб саломлашиш – расмийят.

Ўз юмушини битириб олиш илинжида таъзим қилиш – мунофиқлик.

Мансаби бир қарич баландроқ амалдор олдида икки букилиш – лаганбардорлик...

...Йиқилган бир ночор бандасини турфазиб қўйиш учун ерга таъзим қилиш – ҳам фарз, ҳам қарз, ҳам суннат, ҳам одоб, ҳам мардликдир!

ЖАҲОЛАТ

Мактабдош дўстим анчайин нозик масалада маслаҳат сўраб келди.

– Тўрт қиз орасида Худодан тилаб-тилаб олганим бир ўғлим бор. Шу ... кейинги пайтда сал фалатироқ бўпқолди... Нима бўлаётганини тушунмайман... Шунини би-и-ир йўлга солсанг, хурсанд бўлардим, ўртоқ...

Бировнинг оилавий ишига аралашидан ноҳуш нарса йўқ. Баҳона изладим:

– Ўғлинг ёшлик қилиб, нобопроқ даврага қўшилиб қолган бўлиши мумкин. Ёшликда нималар бўлмайди. Яхшиси, ўғлинг билан ўзинг чиндилдан гаплашиб олганинг маъқулмикин?

– Нобоп даврамас, – деди дўстим хўрсиниб. – Аксинча... Мен уни иймон-эътиқодли бўлсин, десам... Ёлғизгина ўғлим билан бир суҳбатлашгин, ўртоқ...

...Бир ҳафталардан кейин «ёлғизгина ўғил» билан суҳбатлашдик. Ёши йигирманинг у ёқ бу ёғида. Кўриниши эл қатори йигит... Сийрақкина соқоли ҳам бор. Нима қипти, соқол қўйиш ҳар кимнинг ихтиёри... Фақат... кўзлари ғалати. Юзингизга қараб туради-ю, алақандай бўшлиққа тикилаётганга ўхшайди. Гўё сиз йўқсиз...

Гапни отасининг «минг йиллик қадрдони» эканимдан бошлаб, секин мақсадга кўчдим.

– Яхши йигит кўринасиз, ўғлим... Отангиз сиздан жиндек ранжиган кўринадилар. Менга қолса, ўғлим, ота-онангизнинг дуосини олиб қолганингиз маъқулмикин? Уларниям боғлаб берганмас. Шулар сизни дунёга келтирган, боқиб, вояга...

– Мени ота-онам эмас, Худо яратган, тақсир!
– деди йигитча кутилмаган беписандлик билан.
– Ота-она воситачи, холос! Агар бу ота-она бўлмаса, бошқа ота-она воситасида дунёга келган бўлардим!

Ростини айтсам, эсанкираб қолдим. Йигитчанинг кўзларига синчиклаб қарасам, тагин ўша бўшлиққа тикилган «соққа»га айланиб қопти.

– Тўғри, – дедим муросага чақириб. – Сизни Худо яратган. Ота-онангиз воситачи бўлган. Қуръони каримда ҳам шундай дейилган. Аммо бу – ота-она ҳеч нарса эмас, деган маънони англамайди, шекилли...

– Мени Худо яратган! – деди йигитча пинагини бузмай.

Ғашим кела бошлади.

– Менга қаранг, мулла! – дедим энсам қотиб. – Бундан чикди, отангиз электр токи, онангиз – инкубатор экан-да! Унда сиз тухум бўласизми? Албатта, ҳамманиям Худо яратган. Гулниям, тиканниям. Одамниям, эшакниям... Аллоҳ сизни эшак эмас, одам қилиб яратганига шукрона қилмайсизми? Тангри сизга ақл-заковат, тил-забон берганига хурсанд бўлмайсизми?

Ажаб! Йигитчанинг бирон туки қилт этмади.

– Ўша, сизга устозлик қилган муллага айтиб кўйинг! – дедим куйиниб. – Муқаддас Қуръони каримни, Ҳадиси шарифни ўқисин, саводи бўлса! Аллоҳнинг каломида ҳам, Ҳадисларда ҳам ота-онани эъзозлашга даъват этилган-ку! «Жаннат оналарнинг оёғи остидадур!» – деган доно гапни жаноби Пайғамбаримиз айтганлар-ку!

– Ота-онам воситачи! – деди йигитча пашша кўригандек кўл силтаб...

Шунда... кўнглимга ғалати иштибоҳ тушди. Ким бунчалик заҳарлаб ташлади бу ниҳолни? Оппоқ қоғоздек қалбига ким ёзди бу қора тушунчани? Мақсади нима? Улуғбекдек буюк алломани ўз пушти-камаридан бўлган ўғлининг ҳукми билан бўғизлатганлар шулар эмасмиди? Нодирабегимни сўйганлар, Машрабни дорга торттирганлар, Насимийни тириклайин терисини шилдирганлар, Ибн-Синони даҳрий деб фатво берганлар шулар эмасмиди?! Динни ниқоб қилиб олган жоҳил «мулла» эртага йигитчанинг кўлига пичоқ тутқазса-да, отангни қурбон қил, – деб «фатво» берса, бу бола бориб, ўз отасига тиф кўтаришдан тоймайдиган кўринади-ку!

...Қандай хатар олдида турганимизни шунда англаб етгандек бўлдим...

АМАЛПАРАСТ

Эчкидек амалга минган эди, фил устида ўтиргандек босар-тусарини билмай қолди. Амалдан тушганида филдан йиқилгандек суяклари сочилиб кетмаса деб қўрқаман!

АКА-УКАЛАР

Ака-ука ноаҳил чиқди.

Бир оилага сиғмадилар. Рўзғор бўлиниб, қозон айри бўлди.

Бир ҳовлига сиғмадилар. Ўртадан девор олиниб, ҳовли бўлинди.

Бир маҳаллага сиғмадилар. Униси у ёққа кўчиб кетди. Буниси бу ёққа.

Бир туманга сиғмадилар.

Бир шаҳарга сиғмадилар.

Бир дунёга сиғмадилар!

Униси ҳам, буниси ҳам бевақт кўз юмди...

...Ажаб! Бир онанинг қорнига қандай сиғди экан, ака-укалар?!

ҚАСАМХЎР

Қасамхўр бир қўлида асал, бир қўлида заҳар олиб юради. Қасамига қўшиб асални ўзи ичади, заҳарини сизга беради...

ҚАРҚУНОҚ

Учинчими-тўртинчими синфда ўқирдим. Акам темирқанот қарқуноқ олиб келди.

– Боқиб катта қилсанг, «гаҳ» деганингда қўлингга қўнадиган бўлади.

Қарқуноқни чигиртка, хом гўшт билан боқдим. Ҳовучимдан сув ичишга ўргатдим. Ҳар куни эр-

талаб ёстиғим олдиға учиб келади. «Қий-қийлаб» уйғотади. Дарахтда қўниб турган бўлса, «гаҳ» десам пирпираб учиб келиб елкамга қўнади... Ўртоқларим қойил қолади.

...Бир куни қарқуноғим йўқолиб қолди. Ҳовлини айландим. Боққа чиқдим. Қарасам, бошқа қарқуноқлар билан шохдан-шохга қўниб юрибди. Ўзимнинг қарқуноғимни аниқ танидим. Аммо неча марта «гаҳ-гаҳ» десам ҳам олдимга келмади. Алам қилди...

Йўқ, эртасига кечқурун ўзидан-ўзи учиб келиб, «қий-қий» деб елкамга қўнди. Тағин қочиб кетишидан қўрқиб, супанинг бир чеккасига олиб бордим-да, устига тоғора тўнкариб қўйдим.

Эрталаб туриб, тоғорани кўтарсам... қарқуноғим ўлиб ётибди.

Йўқ, йиғламадим. Қўрқиб кетдим! Кимдир қулоғим остида ҳайқиргандек бўлди: «Уни сен ўлдирдинг! Учишни хоҳлагани учун ўлдирдинг!»

Бир ҳафтадан кейин болалар билан тўп тепа ётиб оёғим синди. Йигирма кунча тахтакачда ётдим. Қарқуноғим тушимга кирди.

МАҲАЛЛИЙЧИЛИК

Маҳаллийчилик – миллатчиликнинг никоҳсиз туғилган боласи, шовинизмнинг никоҳсиз туғилган неварасидир!

ИБТИДО ВА ИНТИҶО

Бу эшикдан кириб келганида ҳеч вақоси йўқ эди. Бир парча матога ўраб, бешикка солдилар.

Ўсди. Улғайди. Мол-дунё топди. Антиқа жиҳозлар олди. Уй солди. Бир қаватли. Икки қаватли. Уч қаватли... Машина олди. «Волга». «Нексия». «Мерседес». «Ягуар»... Дача қурди. Саунаси би-

лан. Бассейни билан. Массажхонаси билан. Маишат қилди...

Бировга яхши кўринди. Бировга ёмон кўринди...
У эшикка кириб кетаётганида ҳеч вақоси йўқ эди.
Бир парча матога ўраб, «бешик»ка солдилар-да, сўнгги манзилига элтиб қўйдилар...

ПЎЛАТ

Пўлат синса-синадики, эгилмайди...

БИРИ КАМ ДУНЁ

Бола турдирганларнинг ҳаммаси ҳам Ота бўлавермайди.

Бола тукқанларнинг ҳаммаси ҳам Она бўлавермайди.

Боланинг ҳаммаси ҳам Фарзанд бўлавермайди...

ЎЗБЕК ХОНАДОНИ

Ўзбек хонадонидан нон ва райҳон иси келади...

«ДОНИШМАНД» СИЧҚОН

«Ошкоралик» деган нарса удум бўлган кезлари фаройиб тоифа пайдо бўлди. Ҳар мажлисда сўзга чиқмаса, қулоғини кесади. Ўзи ўғлинг тенги келади-ю, отангдан зўр насиҳат қилади.

– Ундоқ қилмоқ керак! Мана бундоқ қилмоқ керак! Шу гапга қўшилмаганларни йўқ қилмоқ керак!
...Қадимий хангома ёдимга тушади.

Сичқонлар кенгаш тўплаб мушукдан қутулиш йўлини излабди. Бир сичқон бағоят доно фикр айтибди:

– Қўнғироқ топиш керак! Қўнғироқни мушукнинг бўйнига илиб қўйиш керак! Мушук қаерга

борса, кўнғироқ жиринглаб туриши керак! Биз кўнғироқни эшитиб, қочиб кетишимиз керак! Охири, мушук очидан ўлиши керак! Шу гапга қарши чиққан сичқонларнинг думини кесиш керак!

Ҳамма қойил қолиб, унга «Донишманд сичқон» деган унвон беришибди. Мажлис охирида бир сичқон сўраб қопти:

– Ҳаммаси яхшику-я, ўша кўнғироқни мушукнинг бўйнига ким илади?

Шу гап чиқиши билан «сичқоннинг ини минг танга» бўлиб кетган экан...

Албатта, маслаҳат бериш яхши, аммо уни бажариш қийин. «Фалон ишни қиламан» деган сўз билан «фалон ишни қилдим» деган сўз орасида ўн чақирим масофа бор. «Фалон ишни қилиш керак» деган сўз билан «фалон ишни қилдим» деган сўз орасида юз чақирим масофа бор...

МАЖНУНТОЛ ВА ҚАМИШ

Мажнунтолнинг бош эгиб сукут сақлаши донолиги ва чайирлигидан. Қамишнинг ғоз туриб шовуллаши нодонлиги ва мўртлигидан... Қизиқ, иккаласи кўпинча ёнма-ён ўсади...

НУР ВА СОЯ

Аллоҳ инсонни энг мукаммал, энг мукаррам зот қилиб яратган. Бас, шундай экан, нега бировлар яхшию, бировлар ёмон?

Начора, нур бор экан, соя ҳам бўлаверади. Биров нурни танлайди, биров сояни...

Фақат ёдингизда бўлсин: рўзи маҳшар деган гап ҳам бор...

ОЙ ВА ҚУЁШ

Ой қуёшдан нур олади. Қуёш қанча ёрқин порласа, ой шунча тиниқлашади.

Эркак қанча кўп меҳр берса, аёлнинг ҳусни шунча очилади...

ТАРКИ ОДАТ...

Одамлар чиндан кўра ёлғонга тезроқ ишонади. Бу дунёнинг ўзида ростдан кўра ёлғон кўпроқ бўлса, нима қилсин...

ҚИСМАТДАН ҚОЧИБ БЎЛМАС

Рус подшолари орасида қаҳри қаттиқлиги билан «ном чиқарган» Иван Грознийнинг қисмати ғалати бўлган. 1584 йили қиш палласи осмонда «думли юлдуз» – комета пайдо бўлади. Подшо «думли юлдуз» чиқиши ўзининг ўлимига ишора деб ўйлаб ваҳимага тушади. Салтанатдаги энг машҳур «башоратгўй»ларни тўплашни буюради. (Нимагадир айнан аёл «башоратчилар»ни). Олтишга яқин «башоратчини бир ерга қамаб, ушбу синоат нимадан дарак беришини айтмагунча биронтасини ҳибсдан бўшатмаслик ҳақида фармон беради.

Қизифи шундаки, «башоратгўй»ларнинг деярли ҳаммаси шаҳаншоҳ 18 апрел кунини вафот этади, деб «каромат» қиладилар. Айтилган кун ҳам етиб келади. Подшоҳи олам эса соппа-соғ юрибди. Эрталаб туриб қалбаки «кармоатгўй»ларнинг ҳаммасини бир ерга тўплаб, ёқиб юборилсин, деб ҳукм чиқаради. Кенг майдонга катта гулхан ёқадилар. «Башоратчилар»ни олиб келадилар. Ҳаммасини ёппасига оловга ташлаш учун Грознийнинг амрини кутадилар...

Айни шу паллада шахмат ўйнаб ўтирган подшо ўзидан-ўзи шилқ этиб йиқилади-ю, жон таслим қилади...

Бу жумбоқнинг ечимини ҳанузгача ҳеч ким тополган эмас...

ОНАМНИНГ ЎГИТИ

Йиғлаб турган гўдакнинг бегонаси бўлмайди.

ОДИЛЛИК

Баҳорнинг илк майсалари шаҳаншоҳлар саройининг олтин қуббаларида эмас, ғариб кулбасининг лойсувоқ томида кўкаради.

Тўнғич чучмўмалар бойваччалар гулшанида эмас, ўксик қабрлар устида очилади...

Адолатни табиатдан ўрганиш керак...

«ДОЯ»

Нодонлик разолатнинг онаси эмас-ку, дояси бўлиши мумкин.

«СЕНДАН ҲАРАКАТ»...

Қадимдан қолган латифанамо гап бор. Бир юртни сув босибди. Ҳамма ҳар ёққа қочибди. Қарашса, бир одам том бошида ўтирганмиш. Сув тўпирғига келиб қолган...

Ёнига бир қайиқ келиб тўхтабди.

«Қайиққа чиқ», дейишса, бош чайқабди.

«Мен умр бўйи тоат-ибодат қилганман, Тангри паноҳида асрайди!»

Сув белига чиққанда яна бир қайиқ келиб тўхтабди. «Қайиққа чиқсанг-чи», – дейишса бош чайқабди.

«Мен умр бўйи тоат-ибодат қилганман, Тангри паноҳида асрайди!»

Охири, сув томоғига чиқибди. Тағин бир қайиқ сузиб кепти.

«Ҳой, барака топгур, қайиққа чиқ, чўкиб кетсан!» дейишса бош чайқабди.

«Мен умр бўйи тоат-ибодат қилганман, Тангри паноҳида асрайди!»

Қайиқ нари кетиши билан «ғулқ» этиб, чўкиб кетибди. У дунёга бориб, Худога нолибди.

«Мен умр бўйи тоат-ибодат қилдим, яратган Эгам! Сен эса менинг жонимга оро кирмадинг...»

«Эй, ғофил банда! – дебди Тангри. – Жонингни асраш учун бир эмас, уч марта қайиқ юбордим-ку, тағин нима ҳақинг қолди?!»

...Албатта, тоат-ибодат қилиш керак. Аммо Худо одамга ақл-фаросат деган неъматни фақат ибодат қилиш учун берган эмас...

УСТОЗ

Устоз отангдек улуғ, деганлари бежиз эмас. Ота ҳаёт беради. Устоз эса яшашга ўргатади. Туғилишдан кўра, яшаш қийинроқ...

ҲУСН

Йўлбарс бошқа ов тополмаса, дарахтнинг пастак шохига қўниб ўтирган товусни думидан тутиб ер экан... Ортиқча ҳусн бошга битган бало бўлади, деганлари шу бўлса керак...

ИЛҒОР ТАЖРИВА

Одамлар «бозор муносабати»ни балиқдан ўрганган. Каттаси кичигини ейверади...

КАЛТАБИҢЛИК

Бир юртда яшаб туриб, ўша халқ тилини билмаслик:

Биринчидан – ўша халққа нисбатан ҳурматсизлик.

Иккинчидан – ўша халқдан ўзини устун қўйиш.
Учинчидан – ғирт нодонликдир!

«ДАСТЁР» ИТ

Болалигимда Қонқус анҳорида чўмилишни яхши кўрардим. Муздек сувдан чиқиб, қирғоқда исиниб ётганимизда «Айиқ амаки» келиб қоларди. Ўзи айиққа ўхшаб ҳамма ёғини сариқ тук босиб кетгани майли-ку, кичикроқ бузоқдек «апчарка» итини етаклаб келиши ёмон эди. «Айиқ амаки» қўлидаги таёқни анҳорга улоқтириб, «обчиқ» деса, «апчарка» ўзини сувга отар, таёқни олиб чиқиб, эгасининг оёғи остига ташларди. Кейин қумлоқ соҳилда ётган одамларнинг тепасига келиб, аввал гавдасини, сўнг бошини обдон силкитиб, сув сачратар, бу ҳам етмагандек, «қистаб қолса»...

...Қўриқчи ит хавфли: қопиши мумкин.

...Дастёр ит ундан ҳам хавфли: ҳаммани ҳаром қилади...

ШАЙТОННИНГ ФЕЪЛИ

Дурадгорлар ишлатадиган «шайтон» деган асбоб бор. Қайси томон баланд бўлса, «лип» этиб ўша ёққа ўтиб олади. Бунақалар одамлар орасида ҳам учраб туради. Қизифи шундаки, биров ундан «кеча у ёқда эдинг, бугун нега буёққа ўтиб олдинг?» деб сўрамайди.

«Шайтон»нинг шайтонлиги ҳам шунда бўлса керак-да!..

ОТИ «ҚЎРҚОҚ»

Андишасиз азбаройи беандиша бўлгани учун дасти узун, тили бурро бўлса-да, андишали азбаройи андишали бўлгани учун қўли қисқа, тили қисик бўлса... алам қиларкан!

НАФС БАНДАСИ

Денгиз бўйига дам олишга борганимда юртошим билан ҳамхона бўлиб қолдим. Ниҳоятда тавозели, «илоннинг оғзидан чиққандек» кийинадиган, бўйинбоғ тақиб юрадиган одам экан...

Бир куни Сочидаги дендрарийга кирдик. Ер юзида жаннат бўлса, шунчалик бўлар! Етти иқлимнинг дарахтлари: ҳар бири чинни косадек оппоқ, ним пушти гуллари ақлни лол қолдирадиган магнолиялар... Арчалар... Бамбуклар... Кактуслар... Бананлар... Анвойи чечаклар...

Озода майсазорда товуслар таманно билан кезади. Бир хиллари дарахтлар шохига қўниб ўтирибди. Одамларга шу қадар кўникиб кетганки, яқин боришингиз билан камалакдек думини ёйиб, хуснини кўз-кўз қилади...

Маҳлиё бўлиб туриб қолдим. Бир маҳал ҳамхонам елкамга туртди.

– Шунинг гўштидан табака қилса бўлармикин, домла?

Кўзига узоқ тикилиб турдим-да, индамай бурилиб кетдим...

Тошкентга қайтгунча деярли гаплашмадим...

ЙЎЛ

Йўлни торайтиришдан тийилинг. Худо йўлни торайтирганнинг гўрини торайтиради, деган гап бор...

ЖАННАТ ФАРИШТАЛАРИ

Ҳадиси – шарифда таъкидланишича, Пайғамбаримиз Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи вассаллам айтган эканлар: «Қайси ота-она уч қизни тарбиялаб, вояга етказса, шулар жаннатда менинг ёнимдан жой олади. Агар иккита қизни тарбиялаб, вояга етказса ҳам жаннатда менинг ёнимдан жой олади. Башарти битта қизни тарбиялаб, вояга етказса ҳам жаннатда менинг ёнимдан жой олади...»

Ислом дини хотин-қизларни камситади, деган гапни ким айтган ўзи?

Ҳадиси – шарифда тағин бир гап бор. Агар бир аёлнинг уч нафар фарзанди гўдаклигида нобуд бўлса, Маҳшар Куни улар дўзах йўлини тўсиб, онасини ҳимоя қилар экан. Агар болалигида нобуд бўлган гўдак иккита бўлса ҳам шундай қиларкан. Башарти, ўша аёлнинг битта боласи гўдаклигида нобуд бўлган бўлса ҳам шундай қиларкан. Зеро, она учун фарзанд доғининг ўзи дўзах азобидан кучлидир...

Айтинг-чи, дунёдаги қайси шоир, қайси адиб, қайси мусаввир она меҳрини шу қадар теран тасвирлай олган?!

УШАЛМАС ОРЗУ

Қани эди, ёшлигингда кексалардек донишманд, кексайганда ёшлардек бақувват бўлсанг...

АҚЛ ВА ТИЛ

Гоҳо ақл қанча қисқа бўлса, тил шунча узун бўлади...

ОҚ ЛИБОС

Инсон бу дунёга келиб, кўз очган чоғи бошида турган оқ либосли одамни кўради.

Инсон бу дунёни тарк этиб, кўз юмаётган чоғи бошида турган оқ либосли одамни кўради.

Дўхтирларга таъзим қилинг!

ЖИНОЯТ

Ўз кўнглидаги меҳрни ўлдириш, одам ўлдиришдан оғирроқ жиноятдир. Негаки, ҳар қандай разиллик бемеҳрликдан бошланади.

ФОЖИАМИЗ

Армани:

– Сизга ким керак, азизим? «Қоровул Петросян» дейсизми? Ваҳ-ваҳ-ваҳ! У қоровул эмас, академик! Донишманд одам! Юринг, уйини кўрсатаман. Яқинда икки қаватли уй солди, азамат!

Гуржи:

– Кимни сўраяпсиз, батано? «Этикдўз, Панжикидзе?» О-о-о! У этикдўз эмас, академик! Бунақа донишманд одам юз йилда бир туғилади! Юринг, дачасига обориб кўяман. Уч қаватли дача қуряпти, азамат!

Ўзбек:

– Нима? Ким дейсиз! «Академик Алижонип?» Ҳеч қанақа академик эмас у! Қоровулчалик саводи йўқ! Этикдўзчалик илми йўқ! Фирт аҳмоқ одам. Порахўр! Ўрикзорда данғиллама иморат солаяпти. Шунча пулни қаёқдан олади? Умуман... мен ҳеч қанақа Алижонип-палижонипни танимайман!

ТУҲФА ЭМАС

Мустақиллик берилмайди. Мустақиллик олинади!

«ТАДБИРКОР» ВА «ЧАЙҚОВЧИ»

«Тадбиркор» дегани йўқни бор қилиб, бир нима яратадиган, жилла қурса, ўзимизда камёб нарсани четдан келтириб, ҳожат чиқарадиган одамни англагувчи эди. Бозорга кирган деҳқоннинг ёқасидан бўғиб, келтирган ҳосилини сув текинга оладиган, шу ернинг ўзида беш баҳосига пуллаб, бир томондан деҳқонни, иккинчи томондан харидорни қақшатадиган одамнинг номи «чайқовчи» дейиларди, шекилли?! Шунинг биттасига айтсам, аччиғи чиқди. «Оғзингизга қараб гапиринг, ака, биз – тадбиркормиз!»

Ҳайронман, ё мен ўзбек тилини унутиб қўйдим, ё ҳаётдан орқада қолиб кетганман...

БОЙ ВА КАМБАҒАЛ

Бой гердайса – салобат. Камбағал таъзим қилса – хушомад.

Бой гапирса – донолик. Камбағал сукут сақласа – нодонлик.

Бой «Мерседес» олса – камтарлик. Камбағал велосипед олса – манманлик.

Бой жиноят қилса – «шўхлик». Камбағал шўхлик қилса – жиноят.

Бой ўлса – мотам. Камбағал ўлса – «бандалик»...

САДОҚАТ

Қадим замонда бир юрт бор экан. Халқи меҳнаткаш, подшоси одил, ҳаёти тинч, турмуши

фаровон экан. Бошқа бир мамлакатнинг шоҳи ғайирлиги келиб, ўша юртни босиб олмоқчи бўпти. Бироқ дафъатан ҳужум қилишга журъат этолмай, ўша юртга ўз хуфиясини юборибди. «Қандай қилиб бўлмасин, подшонинг ишончига кирасан, юртнинг сир-асрорини билиб келасан» дебди.

Хуфия ўша юртга борибди. Вақти келиб, чиндан ҳам подшонинг ишончига кирибди, мулозимларидан бирига айланибди. Сўнг, ўз мамлакатига қайтиб бориб, шоҳига: «Бу юртни олиб бўлмайди!» дебди. «Нима, қалъаси мустаҳкамми?» – деб сўрабди шоҳ. «Гап қалъада эмас», – дебди хуфия. «Бўлмаса гап нимада ўзи?» – дебди шоҳ дарғазаб бўлиб. Шунда хуфия ўзи гувоҳ бўлган бир воқеани айтиб берибди.

– Бир куни ўша подшо шикорга чиқди. Ёнида қирқ нафар йигити ҳам бор эди. Мен ҳам уларга қўшилдим. Подшо учқур бир кийик ортидан от қўйди. Ҳаммамиз унга эргашдик. Кийик чўққига қараб югурди. Подшо ҳам унинг ортидан от суриб кетаверди. Бир маҳал кийик чўққи тепасига етганда тубсиз дара устидан сакради-да, нариги чўққига ўтиб кўздан ғойиб бўлди. Подшо ноилож жилов тортиб, отидан тушди. Терлаб кетган эди. Ёнидан рўмолча чиқариб, пешонасини артмоқчи бўлган эди, ногаҳон шамол келиб, рўмолчани дарага учириб кетди. Шунда қирқ йигитнинг ҳаммаси ўзини тубсиз жарликка отди. Қанчаси парча-парча бўлиб кетди. Қанчаси майиб-мажруҳ бўлди. Омон қолган бир йигит рўмолчани олиб чиқиб, подшога топширди.

У юртда бунақа йигитлар кўп. Бунақа юртни енгиб бўлмайди...

УНУТМАНГ

Она тилини унутмоқ – ўз онасини унутмоқ демакдир!

АДОЛАТ

Адолат битта бўлади, дейиш – гўлликдир. Адолатнинг қиёфаси минг хил бўлиши мумкин. Бу – унга ким қарашига, қаёқдан қарашига, қай ниётда қарашига боғлиқ.

ЭНГ БЕБАҲО, ЭНГ АРЗОН

Дунёда энг бебаҳо, аммо ҳамиша беназир тарқатиладиган хазина бор. Бу – Она меҳри!

БОЗОР «МАДОННА»СИ

Исириқ олиш учун бозорга тушгандим. Дарвозадан кираверишда сомса сотиб ўтирган аёлни кўриб, беихтиёр тўхтаб қолдим. Ростини айтсам, бундай мукамал хилқатни умримда кўрмагандим. Юзи шу қадар тиниқ, қош-кўзи, лаблари шу қадар мутаносиб, шу қадар жозибали эдики, раҳматли Чингиз Аҳмаров тирилиб келса, ўзбек мадоннасини шу аёлга қараб чизган бўларди. Хаёлимдан «қайси бахти чопган эр шундай пари-пайкар билан яшаркин?» деган ўй кечди.

Харид қилиб қайтиб чиқаётиб, ғалати шовқин-сурон эшитдим. Яқин келиб, тагин беихтиёр тўхтаб қолдим. Бояги аёл рўпарасида озодагина кийинган, бўйинбоғ таққан бир киши кўзини пирпиратиб, эсанкираб турар, чамаси қаёққа қочишини билмай, ғужанак бўлиб олгандек эди. Сомса важдан эътироз билдирганми, ораларидан нохушроқ гап ўтганми, хуллас, аёл уни шу

қадар қалаштириб ҳақорат қилар, оғзидан шу қадар ифлос сўзлар отилиб чиқардики, қирқ йил кўмир ташиган аравакаш бундай сўкишларни эшитса, ўзи ҳам, оти ҳам, борингки, араваси ҳам уятдан қизариб кетган бўларди! Ёмон гап одамнинг ўзини ҳам ҳунук қилиб юборишини шунда кўрдим. «Пари-пайкар»нинг чиройли кўзлари олайиб кетган, ойдек юзи қийшайиб, ваҳимали тус олганди...

Хаёлимдан «қайси бахти қаро эр шундай ал-васти билан яшаркин?» деган ўй кечди...

БОЙЧЕЧАК

Бойчечак биринчи бўлиб очилгани боис кўпинча совуқ шамолларга қурбон бўлади. Аммо у баҳорни бошлаб келгани учун одамлар кўзига суртиб, «омонлик-сомонлик» қиладилар...

ВАТАН ТУЙҒУСИ

Қайси юртда нон арзон бўлса, ўша ерга кўчиб юрадиган одамда Ватан туйғуси бўлмайди.

ХОМ ХАЁЛ

Қани энди, қайтадан гўдакка айланиб қолсанг-да, ўйлаганингни қўрқмасдан айтаверсанг!

ДОНО ВА НОДОН

Доно нодондан ўзини бир поғона қуйи тутса, ҳайрон бўлманг. Тарозининг юкли палласи бўш палладан доим пастроқда туради...

ҲУРЛИК ВА ХҲРЛИК

Ҳурлик йўқ жойда хўрлик ҳукмрон бўлади.

Мустақиллик йўқ жойда мустабидлик ҳукм суради!

АЁЛЛАРГА МАСЛАҲАТ

Ҳадеб, эрим кам пул топади, деб нолийверманг. Эркак киши қанча кўп пул топса, хотини шунча кўпаяди!

АЖДОДЛАР РУҲИ

Руҳшунос олимлар ғалати тадқиқот ўтказган. Нима учун вафот этган одам дастлабки кунлари яқинларининг тушига бот-бот кириб туради? Гап шундаки, тириклар уни кўп эслагани учун майитнинг руҳи ўзи яшаган муҳит атрофида чарх уриб юраркан. Шу боисдан умр йўлдоши, фарзандлари, қариндошлари, ҳамкасбларининг тушига тез-тез кирар экан. Орадан маълум вақт ўтиб, тириклар уни камроқ хотирлайдиган бўлгач руҳ «ўз» муҳитидан узоқлашиб, Ер курраси атрофида учиб юраркан. Марҳумлар вақти-бевақт тушимизга кириб туриши шундан экан. Агар бу дунёда уни эслайдиган биронта одам қолмаса, руҳ ноумид бўлиб, ўзга оламларга учиб кетаркан...

Ўтганлар руҳини шод этишдан осони йўқ. Ақалли ора-чора «ўтган ота-боболаримиз, она-момоларимизни Аллоҳ раҳмат қилсин, охирати обод бўлсин», деган биргина калима кифоя... Биз эса гоҳи шунга ҳам ярамаймиз.

**Фарзандларимга
ўгитлар**

**Учрашуеларда бир саволни
кўп беришади:**

**«Ўзингиз учун энг қиммат-
ли асар қайси?»**

**Кўпинча ярим ҳазил билан
жавоб қиламан:**

**«Менинг иккита энг қим-
матли «асарим» бор: бири – ўг-
лим, бири – қизим!»**

**Сенлар менга Худо берган
энг бебаҳо бойликсан... Шу
боис, диққат билан эшит!**

* * *

Дарахт, ўз томиридан ўсиб чиққан Ниҳолга айтган экан:

– Баҳор чоғи гулга бурканганимда бошим устида боларилар ғужғон ўйнаб, алёр айтди. «Сизлар кимсиз?» – демадим.

Ёз палласи япроқларим зумраддек товланганда қушлар шохларимда паноҳ топиб, ошиён қурди. «Сизлар кимсиз?» – демадим.

Саратон офтоби оламини ёндирганда йўловчилар соямдан баҳраманд бўлиб, жон сақлади. «Сизлар кимсиз?» демадим.

Куз келиб, меваларим гарқ пишганда одамлар узиб, тўйгунча тановул қилди. «Сизлар кимсиз?» демадим...

Ногаҳон бир номард танамга болта урган эди, ҳаммаси ҳар ёққа қочди-кетди! Улардан нажот сўрасам, «сен кимсан?» дейишди...

Ёнимда танҳо сен қолдинг!

* * *

Бир нарсани орзу қиламан.

Бу дунёда мен қилган яхши ишлардан ақалли битта кўпроқ яхшилик қилсанг...

Бу дунёда мен қилган хатолардан ақалли битта камроқ хато қилсанг...

* * *

Ҳеч қачон Осмонга тупурма! Осмон қаҳрли. Тупутинг юзингга қайтиб тушади!

Ҳеч қачон ерга тупурма! Ер меҳрли: тупутинг юзингга сачрамайди. Аммо шу Ер сени кўксида кўтариб юради!

* * *

Худо кўрсатмасин-ку, бошингга синовли кунлар тушса, яхши ҳамкасбинг, яхши жўраларинг ёки дугоналаринг эмас, «ёмон» умр йўлдошинг, «ёмон» болаларинг кунингга ярайди...

* * *

Кулиб турган одамнинг олдида йиғлама.

Йиғлаб турган одамнинг олдида кулма.

* * *

Қуш бўлиб, осмонда учма.

Тошбақа бўлиб, ерда судралма.

Дарахт бўл! Бошинг – осмонда, оёғинг ерда бўлсин!

* * *

Ҳаммамиз хом сут эмган бандамиз. Менинг ҳам ўзимга яраша нуқсонларим йўқ, демайман.

Шундай бир «қусур»дан умр бўйи қутула олмадим. Начора, Худо берган феъл экан-да. Бировлар адолатсизлик қурбони бўлса, қуруқ тухматга йўлиқса, «тўнни ечиб ташлаб» ҳимоя қилган пайтларим кўп бўлган. (Гоҳ сўзим билан, гоҳ қаламим билан). Қизиги шундаки, ўзим шунақа аҳволга тушсам, тамом эсанкираб қоламан. Мен буларга ёмонлик тилаганим ҳам йўқ эди-ку, нега булар менга ёмонлик қилиши керак, деган саволга жавоб тополмай изтироб чекаман. Ғанимлар эса бунга гўллик, ожизлик, ҳатто «айбини бўйнига олиш» деб тушуниб, тантана қилади...

Шу нуқсоним сизларда такрорланмаслигини жудаям хоҳлардим...

* * *

Қўлингдан келмайдиган ишга ваъда берма.
Қўлингдан келадиган ишга ҳам ваъда берма.
Қўлингдан келмайдиган ишга ваъда берсанг,
уятга қоласан.

Қўлингдан келадиган ишни эса, ваъда бермасдан бажарса ҳам бўлаверади...

* * *

Ҳаётда ғалати тескари ҳақиқатлар бор. Эл-юрт ўртасида обрўйинг қанча ошса, ғаразгўйларинг ҳам шунча кўпаяди. Уларнинг зулмидан шу қадар безор бўлганманки, хасадгўйлар дўзахга эмас, ундан ҳам чуқурроқ жаҳаннамга тушсин, деган пайтларим кўп бўлган. Сенларни шунақаларнинг зуғумидан асрасин...

* * *

Ёмонликка яхшилик билан жавоб берсанг, бир ҳисса савоб оласан. Яхшиликка ёмонлик билан жавоб берсанг, ўн ҳисса гуноҳга ботасан. Негаки, бу дунёда ёмонликка яхшилик қиладиганлардан кўра яхшиликка ёмонлик қиладиганлар ўн ҳисса кўп.

* * *

Дераза – ойнадан ясалади. Кўзгу ҳам. Фарқи шуки, кўзгу ўзингни ўзингга кўрсатади. Дераза эса ҳаммасини кўриб туради-ю, ўзини кўрмаганга солади... Кўзгуга кўпроқ қара!

* * *

Ҳеч кимга озор берма. Ерда ётган тошни тепсанг ҳам оёғинг синиши мумкин.

* * *

Бандасининг боши – Аллоҳнинг тоши, дейдилар. Бошингга кўргулик тушса, ноумид бўлма: булут ўткинчи, Қуёш эса абадийдир...

* * *

Шижоатли бўл. Бироқ андишасиз бўлма.
Андишали бўл. Бироқ шижоатсиз бўлма.

* * *

Ёмон билан ўчакишма. Эсли одам оёғига ёпишган ахлатни қўли билан тозаламайди.

* * *

Аёлни кафтингда кўтар, аммо бошингга чиқарма!

* * *

«Дўстим менга нима берди?» дейишдан олдин «Мен дўстимга нима бердим?» дейишни одат қил.

* * *

Ўнта яхшилигингга битта яхшилик қайтса, хурсанд бўл. Шуям қайтмаслиги мумкин эди. Ўнта яхшилигингга биронта яхшилик қайтмаса ҳам хурсанд бўл. Яхшиликка ёмонлик қайтиши ҳам мумкин эди.

* * *

Обрўга эришишнинг энг ҳалол йўли – камтарлик.

* * *

Нодонлар даврасида кар бўл.
Донолар даврасида соқов бўл...

* * *

«Ошсиз уй бор, урушсиз уй йўқ» дейдилар. Оилангда жанжал чиқса, энг аввал фарзандларингни ўйлаб иш қил!

* * *

Ҳеч кимга ёмонлик соғинма. Ҳатто душманингга ёмонлик тиласанг, бир чеккаси ўзингга қайтиб келади. Негаки олам бус-бутундир.

* * *

Аёл – гул. Эркак – боғбон. Сен гулни хор қилсанг, уни ўзга боғбон сийпалайди... Эркак – боғбон. Аёл – гул. Сен боғбонга тикан санчсанг, у ўзга гулни сийпалайди... Икки ўртада сенинг меванг етим қолади. Худо шундан асрасин!

* * *

Ота-онам ўғитига амал қилиб, бир умр камсуқум ҳаёт кечиришга ҳаракат қилдим. Сенларга ҳам нуқул «камтарин бўл», «камтарин бўл», деб қулоғингга қуйиб келдим...

Афсуски, камтарликни нодонлик, андишани кўрқоқлик, хокисорликни хорлик деб санайдиганлар оз эмас экан! Камтарин бўл, аммо камтарлик ортида ғуруринг яққол кўриниб турсин! Андишали бўл, аммо андишасиз олдида ҳеч қачон тилингни қисик қилма! Икки букилиб таъзим қилганга уч букилиб таъзим бажо айла. Аммо қаршингда тордек кериладиганлар олдида қаддингни осмон қадар тут! Бир юзингга урсалар, икки юзига уриб, жавоб қил! Фарзандларингга ҳам шунни ўргат!

Ёшим бир жойга борганда англаб етган ҳақиқатим шу бўлди...

* * *

Менга юз марта озор берсанг, кечиришим мумкин. Онангга бир марта озор берсанг, кечирмайман: онанг сенга мендан кўра юз ҳисса кўп меҳр берган!

* * *

Нонингни йўқотсанг йўқот, номингни йўқотма!

* * *

Фарзандларим! Мен юқоридаги ўғитларни ёза бошлаганимда сенлар ёш бола эдинг. Худога шукр, мана, вояга етдиларинг, оила куриб, фарзандлар кўрдиларинг. Шу кунгача сенларнинг ортингдан «фалончининг боласи фалондақа номаъқулчилик қилибди», деган таъна-маломат эшитганим йўқ. Илоё бундан буён ҳам шундай бўлсин. Бир бурда нонини ҳалоллаб ейдиган, виждонли, иймонли инсонлар бўлиб етишганларинг учун Яратганга тағин бир карра шукроналар қиламан! Менга нимаики эзгу амаллар қилган бўлсанг, сенларга ҳам набираларимдан қайтсин! Мен сенлар билан фахрланаман!

**Урушлар
ҳақида**

Учрашувларда бир саволни кўп сўрашади. «Сиз уруш кўрмагансиз-ку, нима учун уруш ҳақида кўп ёзасиз?»

Ўринли савол. Лекин инсоният тарихининг ўзи урушлар тарихидан иборат бўлса, нима қилиш керак? Эртакларда – уруш. Достонларда – уруш. Киноларда – уруш... Табақалар уруши. Фуқаролар уруши. Мамлакатлар уруши. Жаҳон уруши...

Олимларнинг ҳисоб-китобига қараганда, сўнгги олти минг йил ичида Ер кўррасида 5700 марта уруш бўлган экан. (Маида-чуйда қабила-лар жанжали бу ҳисобга кирмайди). Яна ўша олимларнинг айтишича, одамзот ўртача олтмиш йил умр кўраркан. Бундан чиқди, инсон боласи ҳаёти давомида 57 йил уруш қилиб, уч йил «дам олар» экан. Астаффируллоҳ! Биз киммиз ўзи?!

* * *

Урушда ғолиб ва бахтли подшоҳ, ғолиб ва бахтли қўшин, ғолиб ва бахтли давлат, ғолиб ва бахтли тузум бўлиши мумкин. Аммо, ғолиб ва бахтли одам бўлмайди. Негаки, уруш одамни одам ўлдир-ришга мажбур қилади. Одам ўлдирган одам эса ҳеч қачон бахтли бўлмайди!

* * *

Қайси йил экани эсимда йўқ. Ҳарқалай уруш битганига икки-уч йил бўлиб қолган эди. Ёш бола эдим. Ҳали мактабга бормасдим... Опамнинг тўйи бўлди. Ҳаммалари қиз узатиб кетишди. Уйда биз –

ёш болалар қолдик. Қўрқиб-нетиб юрмасин, деди-ми, қўшни кампир бизникига чиқиб ётди.

Бу ёғи аниқ ёдимда... Жийда гулаган эди. Су-пада қатор ётибмиз: акам, мен, укам... Энг чек-када қўшни кампир... Сутдек ойдин кеча. Ҳамма ёқ осуда. Чигирткалар нағма чалади...

Энди кўзим илинган экан, олисдан поезд фил-дирагининг тарақа-туруқ товуши келди. Кейин паравоз чўзиб «гу-у-у-к» деди. Кампир, овози титраб, хитоб қилди:

– Ў-ў-ўл! Овозинг ўчсин, ў-ў-ўл! Турғунимни қаёққа обкетдинг, жувонмарг! Обкеб бер ёлғи-зимни!

Кўрпадан мўралаб қарасам, кампир тиззаси-ни қучоқлаб, ойга термилиб ўтирибди. Уйқум бу-тунлай ўчиб кетди. Анчагача жим ётдим-да, охи-ри сўрадим:

– Пойиззи нега қарғаяпсиз, буви?

Кампир хўрсинди:

– Ухла, болам, ухла...

...Ўшандан бери ёз кечалари ҳовлида ётсам, олисдан поезд филдиракларининг шовқини, гу-док товуши келса, тиззасини қучоқлаб ўтирган кампир кўз ўнгимда жонланади...

* * *

Урушнинг яхшиси бўлмайди. Аммо энг даҳ-шатли уруш – фуқаролар уруши... Негаки, у авлоддан авлодга «мерос» ўтиб, абадий давом этади!

* * *

Уруш билан беш кунда битадиган муаммо тинчлик билан беш йилда битса, иккинчи йўлни танлаш керак!

* * *

Афғонистонда уруш бўлди... Газеталарда сурат чиқади. «Қардош» юртга «озодлик» олиб борган шўро аскарлари танкда кетаяпти. Қўлида автомат...

Фахрланиб кетасан...

Яна сурат чиқади. Ханжар тишлаб олган душман... Кўзлари ваҳшийларча ёниб турибди...

Нафратланиб кетасан...

...Чеченистонда уруш бўлди... Газеталарда сурат чиқади. Ўғлидан келган «қора хат»ни ўқиб ўтирган маънос ота... Темир тобутни қучоқлаб йиғлаётган ғамгузор она...

Ачиниб кетасан...

Фақат... ўша газетада «қардош» юртга «озодлик» олиб борган шўро зобити зўрлагани учун номусига чидамай ўзини осиб қўйган афғон қизнинг сурати чиқса нима бўлади? «Дайди ўқ» тегиб боши мажақланиб кетган беш яшар боланинг тепасида сочини юлиб йиғлаётган чечен аёлнинг сурати чиқса-чи...

Уруш ҳар қандай ҳақиқатнинг қиёфасини тескари қилиб ташлайди. Урушда ҳақиқат бўлмайди!

* * *

Бир замонлар урушда аскарлар ўлса-ўлгандир. Ҳозирги урушда қурол кўтаргандан кўра қурол кўтармаган кўпроқ қирилади. Замонавий қуроллар окоп билан болалар боғчасининг, аэродром билан туғруқхонанинг фарқига бормайди!

Инсон – ақлли. Инсон – донишманд... Шу қадар донишмандки, хат-саводи чиқмай туриб, омоч ўйлаб топди... Ғилдирак ихтиро қилди... нарвон... кейин сувда сузди. Осмонда учди. «Ойнаи жаҳон»ни яратди... Кўп бедаво дардларга шифо топди. Қадами Ойгача етди...

Инсон – ақлли. Инсон – донишманд... Шу қадар «донишманд»ки бир зарб билан бутун бошли шаҳарни култепага айлантирадиган атом бомбасини ўйлаб топди. Шу қадар «донишманд»ки, бир зарб билан бутун бошли мамлакатни ер билан яксон қиладиган водород бомбасини яратди. Шу қадар «донишманд»ки, бир зарб билан миллион одамни, мол-ҳолни, қурт-қумурсқани қириб ташлаб, «жонсиз» бойликларга – уй-жой, мол-мулк, олтин-кумуш, темир-терсакка зиён етказмайдиган «ақлли» нейтрон бомбасини кашф этди... Шу қадар «донишманд»ки, бир томчиси ҳавога пуркалса етмиш одамни тил торттирмай ўлдирадиган «У-Х» деган заҳарни ихтиро қилди ва... ўша заҳри-қотилнинг 15 минг тоннасини ғамлаб қўйди...

Бу қурол билан етти юз миллиард одамни қириб ташлаш мумкин экан!

Ҳолбуки, Ер куррасида беш миллиард одам яшайди...

...Инсон – ақлли. Инсон – донишманд. Инсон – телба!

* * *

Одамхўрлик – каннибализм, беш аср аввал барҳам топган, дейдилар... Ундай эмас.

Модомики, ер юзида уруш балоси бор экан, шунинг ўзи одамхўрликдир.

* * *

Уруш деган палакатни кўпинча нодон сиёсатчилар ўйлаб топади. Калтафажм саркардалар бошлайди. Жабрини эса бегуноҳлар тортади. Жангда ҳалок бўлган бегуноҳ аскар. Гулдек ўғлидан айрилган бегуноҳ она, бегуноҳ ота. Тул қолган бегуноҳ келин. Отасидан жудо бўлган бегуноҳ гўдак...

**Болалик –
пошшолик**

Фарруҳ. Уч яшар.

– Бўлди, Фарруҳ, ухла!

– Адажон, чироқни ўчирманг, кўзимга қоронғи кириб кетади!

* * *

Юлдуз. Уч яшар.

– Нима ейсан, Юлдуз нокми шоколадми?

– Нокалад!

* * *

Дониёр. Уч ярим яшар.

– Адажон! Мен катта бўлсам, сизга ўхшаган бўламан-а?

– Албатта-да, ота ўғил! Қаёқдан билдингиз?

– Аяжон айтдила! Катта бўлсанг, сен ҳам адангга ўхшаган аҳмоқ бўласан, дедила!

* * *

Азимжон. Олти яшар.

– Алло, ким бу?

– Менми? Мен Азимман!

– Азимжон. Мен дадангни ўртоғиман. Дадангни чақиргин.

– Хўп бўлади, амаки, ҳозир... Дадам айтдилаки, уйда йўқ эканла...

* * *

Шерзод. Тўрт яшар.

– Аям қаёққа кетдила?

– Аянг магазинга кетди. Шерзоджон. Агар сен яхши бола бўлиб, йиғламасдан юрсанг, аянг магазиндан сенга укача олиб келади. Ўғил укача олиб келсинми, қиз укачами?

– «Дода» машина обкелсинла! КАМАЗ!

* * *

Ҳилола. Тўрт яшар.

– Уйингларда ким бор, Ҳилола?

– Ҳамма бор. Бувижон овқат қиляптила. Адажон арақ ичаяптила. Аяжон Бахтини «ата-та» қилиб, энди иштонини юваяптила.

* * *

Зилола. Уч яшар.

– Нега мунча вақтли туриб олдинг?

– Ухлайвериб-ухлайвериб чарчаб кетдим!

* * *

Хуршид. Беш ярим яшар.

– Санашни биласанми, Хуршид?

– Биламан.

– Битта қўлингда нечта бармоқ бор?

– Шундоқ санасам – бешта. Қўлимни шимимнинг чўнтагига тикиб санасам – олтита!

* * *

Жаҳонгир. Олти яшар.

– Аяжон. Нега дадажоннинг сочлари йўқ?

– Дадажоннинг кўп ўйлайдилар-да, ўғлим. Дадажон ақлилар!

– Бўлмаса, нега сизнинг сочингиз кўп?

– Ўчир овозингни, зумраша!

* * *

Зиёда. Уч яшар.

– Жамшид жинни-а?

– Унақа дема, қизим, уканг яхши бола-ку!

– Йўқ, Жамшид – жинни! Мен ўзимнинг сўскамни эмаман, Жамшид – аяжонникини!

* * *

Дилором. Беш яшар.

– Жевачкангдан Шоҳруҳга ҳам бердингми,
Дилиш?

– Бердим.

– Нечтасини?

– Ҳаммасини. Қоғозини!

* * *

Шоҳруҳ. Уч ярим яшар.

– Ҳайвонот боғига ким билан бординг, Шоҳруҳ?

– Адажоним билан.

– Қайси ҳайвон энг каттаси экан?

– Фил, айиқ полвон, арслон...

– Энг кўп ҳайвон қайси экан?

– Қушла, балиқла, маймунла, одамла...

* * *

(Ойнинг сувдаги аксини кўриб)

– Ойижон, қаранг, оймума сувга «бу-у-м» этди!

* * *

(Йиғлаб)

– Ҳумоюннинг чойи қантимни еб қўйди!

* * *

– Сен ким билан ётасан, Шоҳруҳ? Адажон биланми, опажон биланми?

– Ухлаётганимда адажон билан опажоннинг ўртасида. Уйронганимда ўзимнинг калаватимда!

* * *

– Яқинда тўй қиламиз, Шоҳруҳжон! Сен-чи, тўйбола бўласан. Отга миначан. Кейин ка-а-атта йигит бўлкетасан. Қизлар орқангдан югуриб юради!

– Етиб бўпти!

* * *

Хумоюн. Олти яшар.

– Адажон, бугун боғчамга бормайман. Оёғим оғрияпти.

– Бўпти. Кўчага чиқмайсан. Велосипед минмайсан!

– Оёғим велосипед минишга эмас, боғчамга боришга оғрияпти!

* * *

Муҳаммадёр. Олти яшар.

– Муҳаммадёр, агар боғчангда одобли бола бўлиб юрсанг, мактабда, кейин институтда аъло ўқисанг, зў-ў-ўр одам бўласан! Пулинг кўп бўлади, ҳамма сени ҳурмат қилади. «Мерседес» оласан. Чиройли уйларда яшайсан...

– Опажон, сиз боғчада одобли бўлганмисиз?

– Албатта.

– Яхши ўқиганмисиз?

– Албатта!

– Бўлмаса, нега менга қачо-о-ондан бери пультаи ўйинчоқ машина олиб беролмайсиз?!

Саккизинчи мўъжиза

Худо кўнглига солмагунча ҳақиқий ёзувчи кўлига қалам олмайди.

* * *

Қаламкашга қишлоқнинг қалби, шаҳарнинг ақли керак!

* * *

Бадиий асар шундай дарахтки, унинг шохида умумбашарий мевалар етилади, илдизи эса миллий заминда ётади.

* * *

Тасаввур қилинг: сиз тасвирий санъат музейига кирдингиз. Полотнолардаги рангларни, одамларнинг қиёфасини кўзингиз билан кўриб, ҳаяжонга тушасиз. Тасаввур қилинг: сиз магнитофонда мусиқа тинглаяпсиз. Чолғу оҳанглари, хонанданинг овозини қулоғингиз билан эшитиб, ҳаяжонга тушасиз... Энди тасаввур қилинг: сиз китоб ўқияпсиз. Оқ қоғозда қора чизиқлар – ҳарфлардан бўлак ҳеч қанақа ранг йўқ. Ҳеч ким куй ҳам чалмайди. Аммо асарни ўқишга киришингиз билан кўз ўнгингизда рангин манзаралар пайдо бўлади. Қулоғингиз остида ажиб оҳанглар жаранглай бошлайди. Ўзингиз билмаган ҳолда қаттиқ ҳаяжонга тушасиз...

Ҳеч шубҳасиз, бадиий адабиёт – дунёдаги саккизинчи мўъжиза!

* * *

У – зўр ижодкор. Шунчалик «полвон»ки, қаёққа борса, бир қоп «пахта» орқалаб юради.

* * *

Ўз халқи танимаган, ўз халқи севмаган ёзувчини жаҳон китобхони севишига ишонмайман.

* * *

Қоғоз оқ бўлгани учун унга Сўз битадилар. Пайтава кир бўлгани учун унга Сўз ёзиб бўлмайди. Қоғоз пок бўлгани учун заррача чўғ тушса, ёниб кетади. Пайтава кир бўлгани учун тутайди-ю, ёнмайди. Ёзувчи бўлиш учун истеъдоднинг ўзи камлик қилади.

Қалби қоғоздек оппоқ, қоғоздек ловулаб ёнадиган одамдангина чинакам адиб чиқади.

* * *

Ўқувчи асар қаҳрамонларини тирик одам деб қабул қилса, уларнинг қувонч ва изтиробларига шерик бўлсагина ўша ҳақиқий асардир.

* * *

Ёзувчининг ҳеч кимга насиб этмаган бахти бор. Бу – бир варақ оқ қоғозга дардини тўкиб солиш бахтидир!

* * *

Ижодкор қавми ширинликни кўрса егиси келаверадиган гўдакка ўхшайди: мақтовга ўч бўлади...

* * *

Оддий китобхон ақалли иккитагина шеърини шавқ билан ёддан ўқиб юрадиган шоир – ҳақиқий шоир. Оддий китобхон ақалли иккитагина қаҳрамонининг қисматидан ларзага тушиб, узоқ йиллар эслаб юрадиган ёзувчи – ҳақиқий ёзувчи...

* * *

Асар, айниқса, катта полотно яратаётган адиб нотаниш оролга бориб қолган сайёҳга ўхшайди. Рўпарасидаги бир варақ оқ қоғоз – нотаниш орол. Бу оролга у Робинзон Крузога ўхшаб, адашиб эмас, ўз ихтиёри билан боради. У оролни обод қилади, боғ-бўстон яратади... Энг муҳими, ёзувчи нотаниш оролда аҳоли яратади. Яъни асар қаҳрамонларига жон ато этади. Зеро, ижод дегани йўқ жойдан бор қилиш демакдир...

Адиб бора-бора ўзи кашф этган оролга, ундаги одамларга шу қадар кўникиб кетадики, «орол»ни ҳеч тарк этгиси келмайди. Аммо, эртами-кечми, уни ташлаб кетиши керак. Акс ҳолда бошқа «орол» кашф этолмай қолади. Зеро ижод дегани муттасил изланиш демакдир...

* * *

Ёзувчилик – икки фоиз истеъдод, тўқсон саккиз фоиз меҳнатдир, деган гап тўғри бўлса, дунёдаги ҳамма чумолилар ёзувчи бўларди!

* * *

Ҳақиқий денгизчи уммонда ўзини қанчалик эркин ҳис қилса, ҳақиқий ёзувчи ҳам сўзлар уммонида шунчалик эркин сузиши керак. Тўртта

жумла ёзмай туриб, у ёғига сўз тополмай қоладиган одамдан ёзувчи чиқмайди.

* * *

Изтироб чекиб ёзилган асар роҳат қилиб ўқилади.

* * *

Баъзи «ашаддий» танқидчи дўстларимга айтгим келади:

– Майли, биродар, сопол жомашовни кўлинг қаваргунча савалайқол. Аммо биллур гулдоннинг жарангини билиш учун уни муштлаб синдириш шарт эмас-ку, барака топгур!

* * *

Ҳаётнинг бошқалар кўрмаган томонини кўриш – талант. Ўша нарсани қандай кўрган бўлса, шундайлигича тасвирлаш – талантсизликдир. Ҳақиқий истеъдод бошқалар кўрмаган нарсани топади ва ўша «наrsa» инсонни, халқни, борингки, жамиятни қаёққа бошлаши мумкинлигини тасвирлаб беради. Илмий тилда айтадиган бўлсак, ҳаёт ҳақиқатини бадиий ҳақиқатга айлантиради. Талант дегани – шу...

* * *

Шўро сиёсатининг баъзи «ўйинлари»га ҳайрон қоласиз.

Олтмишинчи йиллари ҳурфикрликнинг илиқ шабадалари эса бошлади. Бир қатор «халқ душманлари» оқланди. Лекин Чўлпон, Фитрат каби талай шоир ва ёзувчиларнинг шахси оқланди-ю, ижоди «қора»лигича қола-

верди. Қизиқ савол туғилади. Булар ҳақиқий истеъдод эгалари эди. Истеъдодли ижодкор эса Худо кўнглига солганини, қалби буюрганганини ёзади. Шундай экан, уларнинг шахси оқланганидан кейин ижоди нега оқланмаслиги керак? Ахир улар виждони буюрганни ёзган-ку! Ҳамма гап шундаки, виждонинг буюрганини эмас, партия буюрганини ёз! Шўронинг ҳукми шундай эди. Бундан ортиқ найрангбозликни ўйлаб топиш қийин!

* * *

Ёзувчи ўзи ҳис қилган ҳамма нарсани тўла-тўкис қорозга тушира олмайди. Китобхон қорозга тушганларнинг ҳаммасини тўла-тўкис ҳис қилолмайди. Бинобарин, китоб ёзаётган қаламкаш ҳаяжони китоб ўқиётган ўқувчи ҳаяжонидан ўн карра кучлироқ бўлади.

Асар ўқиётганингизда жиндай табассум қилсангиз, билингки, ўша саҳифаларни қаламкаш ростмана кулиб ёзган. Китоб ўқиётганингизда кўзингизга бир қатра ёш келса, билингки, қаламкаш ўша саҳифаларни ростмана йиғлаб ёзган.

* * *

Асар бинога ўхшайди. Фақат бино фишдан қурилади, асар эса сўздан. Энди бир нарсани тасаввур қилинг: битказилган бинодан битта фиштни суғуриб олсангиз, унинг ҳуснига шикаст етади. Ўнта фиштни кўчирсангиз, бино босиб қолади...

Шундай асарлар борки, бутун-бутун жумлаларни олиб ташласангиз ҳам, юзта сўзни ўчир-

сангиз ҳам, мингтаси ўрнини алмаштирсангиз ҳам ҳеч нима ўзгармайди...

Бунақанги «асар» бино эмас, вайронадир!

* * *

Талантсиз ёзувчи товуққа ўхшайди. Ёнғоқдек тухум туғади-да, қақоғлаб оламини бузади!

* * *

Адабий тил ҳарчанд бой бўлмасин, бадий тилга тенг келолмайди. Негаки, шева, лаҳжа, жаргонга оид сўзлар, касб-ҳунар атамалари, сўкиниш ва қарғишлар унга кирмайди. Адабий тил артиб, тозалаб қўйилган чиройли идишга ўхшайди.

Бадий тил эса фақат сўз маъносини эмас, унинг оҳанги, «ранги», «таъми», «иси»ни ҳам ташшишга қодир.

Зиёли оилада ўсган ўн саккиз яшар қизалоқ билан бозорда сомса сотадиган хотиннинг сўз оҳанги, мадрасада ўқийдиган муллавачча билан ўн йил қамоқда ўтирган одамнинг гапириши тубдан фарқ қилади. Бироқ уларнинг ҳаммаси яшашга ҳақли. Бадий тил эса уларни асарга олиб киришга ҳақли...

Шу жиҳатдан бадий тил адабий тилга нисбатан бир неча марта бойроқ ва жонлироқдир...

* * *

Шоир ҳар куни ақалли битта шеър ёзиши керак, адиб ҳар куни ақалли битта саҳифани тўлдириши керак, деган гаплар юради.

Чиндан ҳам тикувчи ҳар куни ақалли битта қўйлак тикади. Ошпаз ҳар куни ақалли бир қо-

зон ош дамлайди. Новвой ҳар куни ақалли бир тандир нон ёпади... Шундай экан, шоир нега ҳар куни ақалли битта шеър ёзмаслиги керак?

Шунақа-ку... Тикувчи дўкондан тайёр мато олиб, тайёр бичим билан кўйлак тикади. Ошпаз бозордан тайёр масаллиқ олиб, тайёр қозонда ош дамлайди. Новвой каппондан тайёр ун олиб, тайёр тандирда нон ёпади...

Қаламкаш эса, «мато» билан «бичим»ни ҳам, «масаллиқ» билан «қозон»ни ҳам, «ун» билан «тандир»ни ҳам ўзи яратиши керак. Бошқалар бор жойдан бор қилса, ижодкор йўқ жойдан бор қилади. Бунинг учун эса, Худо берган истеъдод, Худо кўнглига солган илҳом керак!

* * *

Ижод – юз метрли масофани ким ўзарга югуриб ўтиладиган спринтерлик муосбақаси эмас, узоқ ва машаққатли йўлдир.

* * *

Бир ҳамкасбим нолиди:

– Бугунги китобхон нодон, саводсиз. Менинг қадримни биладиганлар юз йилдан кейин туғилади.

Мен юпатдим:

– Гапингиз тўғри... Фақат уни нотариусдан тасдиқлатиб, пўлат сандиққа солиб қўйинг... Юз йилдан кейин сўзингизга гувоҳ топишингиз мушкул...

* * *

Иккита энг холис ҳакам – Китобхон ва Вақт синовидан ўтган асар ҳақиқий асардир.

* * *

Учта боласи билан хотинини ташлаб кетди-да,
«Болалар бахтини ўйланг», деб шигир ёзди.
Қойил-э, шоввоз!

* * *

Адиблар улур ёзувчи Абдулла Қаҳҳорнинг ушбу
сўзларини ижодхона пештоқига ёзиб қўйсалар
арзийди. «Адабиёт атомдан кучли. Унинг кучини
ўтин ёришга сарфламаслик керак!»

Мунаққидлар устоз Озод Шарафиддиновнинг
ушбу сўзларини шиор қилиб олсалар арзийди.
«Танқидчи ижод боғига болта эмас, тоққайчи
кўтариб кириши керак!»

* * *

Деҳқон тажрибаси ошган сайин юмуши ен-
гиллашади: кўп ҳосил олади.

Қурувчи тажрибаси ошган сайин юмуши ен-
гиллашади: чиройли иморат қуради.

Жарроҳ тажрибаси ошган сайин юмуши ен-
гиллашади: яхши операция қилади...

Ижодкор тажрибаси ошган сайин юмуши
оғирлашади.

Унинг ўзини такрорлашга ҳақи йўқ!

* * *

Ҳақиқат ҳавога ўхшайди. Рангини кўрмайсиз.
Овозини эшитмайсиз. Ҳидини билмайсиз... Аммо
бир лаҳза ҳавосиз қолсангиз, бўғилиб кетасиз.
Китоб ҳам шундай. Ёлғонга дуч келган китобхон
бўғилиб кетади.

* * *

Истеъдодлилар ҳадеганда қовуша қолмайди. Улар юлдузга ўхшайди. Ҳар бир юлдузнинг ўзи меҳвари бўлади. Юлдузлар бир-бирини инкор этмайди. Аммо бир-бирининг меҳварига кирмайди ҳам. Истеъдодсизлар эса бир замбил шафадек гап. Дарров тўдалашади. Тўда бўлиб жим ётса-ку, майли... Барака топгурлар истеъдодлиларга тош отавериб безор қилгани чатоқ...

Модомики талантсизлар ёвуз ниятда бир-бири билан тил топишар экан, талантлилар ҳам яхши ниятда бирлашмоғи керак.

* * *

Ҳамкасбларим мени кечирсин-ку, баъзи қаламкашлар варракка ўхшайди. Шамол қаёққа эсса, ўша ёққа қараб, шох ташлайди. Шамол қанча қаттиқ эсса, думини шунча шитоб билан ликилатади. Қанча ҳаволанса, дардарағи шунча қаттиқ вариллайди.

* * *

«Муҳаббат» деган сўз ҳамма тилларда бор. Инглизларда – «Лав», немисларда – «Либе», француз тилида «Амур», рус тилида «Любовь»... «Любовь к матери»... «Любовь к Родине...» Албатта, барча тилларда бу сўзнинг бир неча хил ифодаси ҳам бор.

Аммо ўзбек тилида «муҳаббат» деган сўз шу қадар ранго-ранг маъноларга эгаки, ҳайратда қоласиз! «Ёқтириб қолмоқ», «Кўнгил бермоқ», «Мойил бўлмоқ», «Хуштор бўлмоқ», «Ошуфта бўлмоқ», «Дил бермоқ», «Бедил бўлмоқ», «Мубта-

ло бўлмоқ», «Мафтун бўлмоқ», «Маҳбуб бўлмоқ», «Ошиқ бўлмоқ», «Яхши кўрмоқ», «Ишқ», «Ишқи тушмоқ», «Ишқи фоний», «Ишқи боқий», «Севги», «Муҳаббат», «Меҳр» ва ҳоказолар... Табиийки, булар орасида бошқа тиллардан кирганлари ҳам бор. Бироқ уларнинг барчаси – тенг ҳуқуқли ўзбек сўзлари!

Гап фақат бунда ҳам эмас. Бу ибораларнинг ҳаммаси умуммаънони англатади ва... ҳар бири алоҳида маъно ташийти!

Мумтоз адабиётда «ишқ» сўзининг ўзи икки хил маънони ифодалайди. «Ишқи фоний» – маҳбубага нисбатан севги. «Ишқи боқий» – Тангрининг дийдорига етиш...

Бугунги кунимизга келсак... Бошқа тилларда учраши мушкул бўлган ғалати ҳолатларни кўрамиз. «Ватанга мойил бўлмоқ» деган ибора кулгили туюлади. «Ватанни севмоқ» дейилади. «Ота севгиси» дегани шаккокликка ўтиб кетади. «Она ишқи» дегани гуноҳ ҳисобланади. Фарзанднинг онага «Хуштор бўлмоғи» дўзаҳийлик саналади. «Ота-она меҳри», «Фарзанднинг ота-онани яхши кўриши», «Фарзанд меҳри» дейилади...

Шундай қилиб, «Ёқтириб қолмоқ» билан «Кўнгил бермоқ», «Кўнгил бермоқ» билан «Ошиқ бўлмоқ», «Ошиқ бўлмоқ» билан «Севмоқ», «Севмоқ» билан «Муҳаббат», «Муҳаббат» билан «Яхши кўрмоқ», «Яхши кўрмоқ» билан «Меҳр» орасида узоқ, жуда узоқ масофа бор...

Тилимиз нақадар ранго-ранг! Тилимиз нақадар бой!

У ёввойи гул эди: даштда туғилди.

Баҳор ёмғирлари шивирлаган паллада ерни тирмалаб, ёруғ дунёга чиқди. Барқ уриб ўса бошлади.

Бироқ... Қурғоқчилик бошланиб, ер тошдек қотди. У жизғинак бўлиб, сўлди. Устига-устак аллақандай мол уни топтаб ўтди...

Кетидан аччиқ-аччиқ шамоллар эсди. Қор ёғди... Тамом!

...Аммо у тирик эди!

Яна баҳор келди. Илиқ-илиқ ёмғирлар ёғди. У жамики кўргиликлари эвазига қайтадан бош кўтарди. Қаддини ростлаб яна барқ уриб ўсди. Фунча тутди... Олов парчасидек ял-ял ёнди. Шу қадар муаттар бўй тарата бошладики, ҳамма ҳайратдан ёқа ушлади!..

Шунда...

Уни кўчириб келтирдилар-да, қимматбаҳо тувакка солиб, уйнинг тўрига қўйиб қўйдилар.

Қандоқ яхши! Қурғоқчилик қовжиратмайди. Мол топтамайди. Изғирин шамоллар вужудини қақшатмайди. Бошига қор ёғмайди... Ҳаммага кўз-кўз қиладилар...

Шунақа-ку... Негадир у энди муаттар бўй таратмай қўйди...

Орадан кун ўтди...

Ҳафта ўтди.

Ой ўтди...

...Уни улоқтириб юбордилар-да, қимматбаҳо тувакка бошқа гул келтириб ўтқаздилар...

* * *

– Истеъдодсиз истеъдодсизни ёмон кўрса, нима бўлади?

– Ҳеч нима бўлмайди!

– Истеъдодсиз истеъдодлини ёмон кўрса, нима бўлади?

– Ҳеч нима бўлмайди!

– Истеъдодли истеъдодсизни ёмон кўрса, нима бўладид?

– Ҳеч нима бўлмайди!

– Истеъдодли истеъдодлини ёмон кўрса, нима бўлади?

– Фожиа бўлади!

* * *

Кўпчилик қалам аҳлининг битта ожизлиги бор: ҳаммаси – «биринчи!»

Ҳолбуки, ким «биринчи», ким «юзинчи», ким умуман «ҳеч нечанчи эмас» – китобхон ҳал қилади.

* * *

Ёзувчининг ўқувчига айтадиган дарди қанча кучли бўлса, асар тили шунча бийрон бўлади.

* * *

Болта билан қалам бир-бирига ўхшайдиган буюмлар эмас. Аммо хизмати жиҳатидан анча-йин яқин туради.

Болта – қотил қўлида ўлим қуроли. Ўтинчи қўлида меҳнат қуроли. Ҳунарманд қўлида санъат қуроли.

Қалам – ҳасадгўй қўлида ўлим қуроли. Саводхон қўлида меҳнат қуроли. Истеъдод қўлида санъат қуроли.

* * *

Қадимги кимёгарлар олтиннинг соф ёки қалбакилигини аниқлаш учун моҳактош қўллар эканлар. Ёзувчининг сўзи моҳакка ўхшайди. Бир оғиз Ростини учун мингларнинг дуосини олади. Бир оғиз Ёлғонини учун мингларнинг қарғишига қолади... Қаламкашнинг буюк бахти ҳам, буюк бахтсизлиги ҳам шунда!

* * *

Бир танқидчи биродаримиз бор. Ўқувчи бағрига босиб ардоқлаётган китобни, одамлар мароқланиб томоша қилаётган спектаклни, бошқа мунаққидлар фахрланиб маъқуллаётган асарни кўрса, тутиб олиб «савалайди». Шу одамни ҳар кўрганда Афандининг ўжар хотини эсимга тушади.

Афандининг хотини ўлгудек қайсар экан. Бир куни Афанди буғдой сепибди. Буғдой бошоқ тортибди, пишибди...

– Хотин, – дебди Афанди, – ўроқни обчиқ, буғдойни ўриб олайлик.

Хотин ўроқ ўрнига қайчи кўтариб чиқибди.

– Буғдой қайчи билан қийилади! – дебди.

– Ҳеч замонда буғдойни қайчи билан қийгани кўрганмисан? – дебди Афанди. – Буғдой қийилмайди, ўрилади.

– Йўқ, қайчи билан қийилади! – дебди хотин.

– Ҳой, барака топгур, буғдой ўрилади, қара, ҳамма ўроқ билан ўраяпти!

– Йўқ! – дебди хотин. – Буғдой ўрилмайди, қийилади!

Афанди жаҳл устида хотинини дарёга улоқтириб юборибди. Хотин шўрлик сузишни билмас экан. Чўкиб кетибди. Ўзи чўкаётганмишу, сув-

дан кўлини чиқариб, икки бармоғини қайчи қилиб кўрсатармиш...

Одамлар чўккан хотиннинг жасадини топиш учун дарё этагига югуриб кетаётса, Афанди уларни йўлдан қайтарибди.

– Биродарлар, хотинимнинг ўлигини дарё этагидан эмас, тоғ томондан изланглар. Раҳматликнинг ўлиги ҳам оқимга тескари сузади!..

...Охир-оқибат шу танқидчи биродаримиз ўзи ёзган тескари мақолалар оқимида чўкиб кетди...

* * *

Чинакам асар туғилмасидан олдин унинг оҳанги, мусиқаси пайдо бўлади. Бу – ғоя эмас, сюжет ҳам эмас, айнан ОҶАНГдир. Мана шу оҳанг адибни кўлидан судраб келиб, столга «михлаб» кўяди. Асарнинг жони дегани шу бўлса керак.

* * *

Танқиддан безор бўлган шоир айтибди:

– Сиз бировларнинг асарини нуқул танқид қиласиз. Ўзингиз биронта шеър ёзганмисиз?

Танқидчи айтибди:

– Мен кунора тухум ейман. Аммо унинг мазасини билиш учун ўзим тухум туғишим шарт эмас.

Шоир айтибди:

– Мен ҳам кунора одамлар ҳақида шеър ёзмаман. Аммо одамни билиш учун унинг гўштини еётганим йўқ-ку!

* * *

Ёзувчи шахсини, феъл-атворини унинг асарига қараб бемалол билиш мумкин. Муаллиф қан-

чалик софдил, самимий бўлса, китоби ҳам шунчалик ҳаяжонли, таъсирчан бўлади.

Бунинг ажабланарли жойи йўқ. «Фарзанд» «отаси»га тортади-да!

* * *

Катта шаҳарлар, қалъалар атрофида қадимда қоровултепалар бўлган. Узоқдан кўриниб турадиган тепалик устида олдиндан ғамлаб қўйилган ўтин бўлган. Кеча-кундуз, қишин-ёзин соқчилар қоровуллик қилган. Улар олисдан душман кўриниши билан тепалик устидаги гулханни ёқиб юборган. Беш-ўн чақирим беридаги қоровултепа соқчиси ҳам буни кўриб, ўз гулханини ёққан ва шу тариқа қалъадагилар ёғий бостириб келаётганидан огоҳ бўлиб, ҳимоя чорасини кўрган.

Бизнинг замонда қоровултепалар йўқ. Айримларининг қолдири-ю номи қолган холос: Оқтепа, Тўйтепа, Кўктепа, Чоштепа, Хонтепа, Бештепа...

Бугун уларнинг кераги ҳам йўқ. Аммо, қоровултепага чиқиб соқчилик қиладиганлар ҳаммиша бўлган ва бундан кейин ҳам бўлади. Улар инсон қалбини ёмон иллатлар ҳуружидан ҳимоя қилиш учун ўз қалбини гулхан қилиб ёқадилар.

Булар – ижодкор аҳли! Худо истеъдод ато этаётганида унинг қисматига шундай ёзуғни битиб қўйган бўлса, наилож!

* * *

Олимлар ҳисоблаб чиқишган. Пушкин ўз асарларида 21 минг 197 та бетакрор сўз ишлатган. Шекспир салкам 20 мингта, Сервантес 18 мингта яқин, Алишер Навоий эса 1 миллион 378 минг 660 та сўз, шу жумладан 26 мингта бетакрор

сўз ишлатган. Боиси, буюк бобомиз фақат туркий эмас, форсий, арабий, урду, хитой, мўғул ва бошқа тиллардаги сўзлардан ҳам маҳорат билан фойдаланган.

* * *

Шон-шуҳрат ёқимли, аммо анчайин хавфли нарса. У тоғ чўққисига ўхшайди. Қанча баланд кўтарилсангиз, шунча кўзингиз тиниб, бошингиз айланиши мумкин. Худо кўрсатмасин, битта ножўя қадам боссангиз...

* * *

Мактаб ўқитувчисининг Сўзи ўттиз болага етиб боради.

Дорилфунун домласининг Сўзи юз талабага етиб боради.

Нотиқнинг Сўзи минг тингловчига етиб боради.

Қаламкашнинг Сўзи бир йўла ўн минг, юз минг китобхонга етиб боради. Демак, унинг Сўз масъулияти ҳам бошқаларникидан минг ҳисса ортиқроқдир.

* * *

Инсон организмнинг ғалати хусусиятлари бор: ўнг қўлингиз оғривса, чап қўлингиз азият чекмайди. Чап оёғингизга яра чиқса, ўнг оёғингиз оғримайди. Аммо ўнг кўзи кулган одамнинг чап кўзи ҳам табассумдан порлаб кетади. Чап кўзи йиғлаган кишининг ўнг кўзига ҳам ёш келади.

Менга қолса, ёзувчи билан танқидчининг муносабати шунақа бўлиши керак. Иккаласи жон томири ила бир-бири билан боғланган бўлиши

лозим. Агар бу кўз у кўзни ўйиш пайида бўлса, охир-оқибат иккаласи ҳам сўқир бўлиб қолади.

* * *

Инсонни дарахт деб тасаввур қилсак, унинг иккита ўқ илдизи бўлади. Бири – ақл. Бири – юрак.

Нуқул ақл деган илдиз озиқланса-ю, юрак деган илдиз қуриб қолса, одам ақлли манқуртга айланиши мумкин.

Нуқул юрак деган илдиз озиқланса-ю, ақл деган илдиз қуриб қолса, одам довдир-девонага айланиши мумкин.

Ақлни илм бойитади: илмий китоб ўқиган одамнинг ақли тўлишади. Юракни санъат бойитади. Муסיқа тинглаган, концерт томоша қилган одамнинг қалби бойийди. Ақлни ҳам, юракни ҳам баравар бойитадиган биргина куч бор. Бу кучнинг номи – адабиёт! Бадий асар ўқувчининг онгига таъсир қилади. Бироқ қалби орқали таъсир қилади.

Дунёда бундан зўр мўъжиза йўқ!

* * *

Кўчанинг нариги бетига ўтса биров танимайди-ку, ўзини «классик» санайди!

* * *

Истеъдоди кичик, аммо қалби катта, феъли кенг одамни кўрсам, ҳайрон бўлмайман. Начора, Тангри талантни бировга кўпроқ беради, бировга камроқ...

Истеъдоди катта, аммо қалби кичкина, феъли тор одамни кўрсам, ҳеч ақлимга сиғдиролмай-

ман: Худо шунча истеъдод берибди-ю, феълени бунчаям тор яратмаса!

* * *

Ҳар қандай муҳим ғоя ҳам инсон қисматига айланмаса, қуруқ гап бўлиб қолаверади.

* * *

Истеъдодли адиб ҳаётида икки марта хатарли босқичдан ўтади. Биринчиси – нимаики ёзмасин чиқариши мушкул бўлган палла. Иккинчиси – нимаики ёзмасин, чиқариши осон бўлган палла. У биринчи босқичдан омон-эсон ўтади. Аммо иккинчи босқичдан ўтиши офир, жуда офир...

* * *

Катта истеъдод аввал халқ эътиборини, кейин халқ муҳаббатини ва ниҳоят халқ эътиқодини қозонади. Аслида мана шу уч босқичнинг ҳар биттаси бир умрга тенг.

* * *

Бир дўстим шоирликка кўпдан ихлос қўйиб юрган, фақат пенсияга чиқиб, «қўли бўшаганидан кейин» ижод қила бошлаган танишининг китобини совға қилади. (Биласиз, ҳозир «хусусий нашрлар» «мода» бўлган.)

Орадан бир оз ўтгач муаллиф билан танишдик. Беғубор, дилкаш одам экан. Гап орасида китобига бирон газетада фикр билдирсам ёмон бўлмаслигини шама қилди. Китобчани қайтадан варақлаб чиқдим. Ростини айтсам, хавас бор эди-ю, истеъдод йўқ эди. Ҳаммаси ўргамчик шеърлар. Тахминан мана бундай.

*«Тўрт сатр, эй, тўрт сатр,
Сенсан ҳаммадан асил.
Мен сенга бўлдим асир,
Тўрт сатр, эй, тўрт сатр!»*

Дўстим кейинги сафар келганида мақола ёзишга киришганимни, тақризни шундай мисол билан бошламоқчи эканимни айтдим:

*«Тўрт сатр, эй, тўрт сатр,
Бир-биридан мўрт сатр!
Озод домла ўқиса,
Дер «побери чёрт сатр!»*

Дўстим китоб муаллифига шуни айтган экан, шоир «илтимос, мақола ёзиб, овора бўлмай қўяқолсинлар», дебди...

ЮЗМА-ЮЗ

(Учрашувлардаги савол-жавоблар)

– Ҳаётдаги энг катта орзунгиз нима?

– Энг катта орзумми?.. Шундай асар ёзсангки, китобхон уни ўқиётганида ҳамма нарсани унутиб, асар қаҳрамонлари ҳаёти билан яшаса. Китобни ўқиб бўлган кунни ақалли бир кеча ухлолмай, тўлганиб чиқса. ...Орадан йиллар ўтиб, ўша китобни яна қўлга олганида қайтадан ҳаяжонга тушса, ундан янги нарсаларни топса...

* * *

– Талант тугма бўладими ёки ҳаммаси меҳнатга боғлиқми?

– Чекка қишлоқлардан бирида икки қадрдон дўст бўлган экан. Икковлари бир кўрпада тепкилашиб, бир адирда мол боқиб вояга етибди. Йигит ёшига кирганда икковлари пойи-пиёда, чорифини судраб, катта шаҳарга йўл олибди. Катта ўқишга кирибди. Тақдир тақозосини қарангки, икковлари соҳибжамол бир қизни севиб қолибди. Тақдир тақозоси билан дўстлардан бири каттагина амалдор, бири эса шоир бўлиб етишибди. Тақдир тақозосини қарангки, қиз амалдорни танлабди.

Шоир ҳижрон аламида ёниб, шеърлар битибди. Довруғи олис-олисларга кетибди.

Шоир бари бир шоир-да! Тили ўткир, сўзи кескир бўлади. Собиқ дўсти-ю, собиқ севгилиси келиб қолган давраларда «дўсти»ни чандишдан ўзини тиёлмас экан. Кунлардан бирида аёл бундай камситишларга чидолмай, айтибди:

– Менга, қара! Сени шоир қилган мен бўлман! Менга бўлган муҳаббатинг сени шоир қилди. Агар мен бўлмасам, сен шоир бўлмас эдинг! Қачонгача эримни калака қиласан?

Шоир хотиржам жавоб қилибди:

– Тўғри, мен сенга бағишлаб кўп шеърлар ёздим. Аммо сенинг муҳаббатинг ҳаммани шоир қилишга қодир бўлса, нега ёнингда ўтирган тўнка шу пайтгача шоир бўлмади?

...Айтишларича бу – улуғ озарбайжон шоири Самад Вурғун экан.

* * *

– Шеърӣ асар билан насрий асарнинг фарқи нимада?

– Поэзия (шеърӣят) билан проза (наسر)нинг мақсади ёки вазифаси бир хил. Содда қилиб ай-

тадиган бўлсак, инсон оламини тасвирлаш, китобхон қалбига эзгуликни сингдириш.

Шеърда чақмоқ чақишидек бир лаҳзалик ҳолат китобхон қалбига муҳрлаб қўйилади. Мана шу оний ҳолатнинг ўзида инсон юрагидаги нозик тебранишлар акс этади. Асарнинг ички муסיқаси эса унга жон ато қилади. Насрий асарда ҳам худди шундай ҳолат тасвирланиши мумкин. Бироқ прозада фақат чақмоқ чақишининг ўзи эмас, уни юзага келтирган булут ҳам, булутни олиб келган шамол ҳам, борингки, чақмоқнинг ҳосиласи (оқибати) ҳам тасвирланиши мумкин. Қизиғи шундаки, насрий асарнинг ҳам ички муסיқаси бўлади ва унга жон ато этади.

Шеърят муаттар бўй таратиб турувчи чиройли гулга ўхшайди. Насрий асар, айниқса катта проза бутун бошли дарахтга ўхшайди. Унинг илдизи теран, мантиғи чуқур, шох-шаббалари кўп, япроқлари беҳисоб...

Шеърят гўзал ва ихчам кошонага ўхшайди. Кошонани ич-ичидан ёритиб турадиган нур бўлади. Бу нурнинг номи – туйғу деб аталади. Насрий асар эса салобатли, кўп қаватли бинога ўхшайди. Бу бинонинг чалкаш ва мураккаб йўлаклари ҳам, ётоғи ва меҳмонхонаси ҳам, айвони ва зали ҳам, ертўласи ва болохонаси ҳам бўлиши мумкин. Яъни насрий асарнинг қурилмаси – композицияси кўп қаватли ва мураккаб бўлади. Қизиғи шундаки, ушбу катта бинони ҳам ич-ичидан ёритиб турадиган нур – туйғу бўлиши шарт.

Хуллас, шеърят ва наср икки кўчадан бир манзилга борувчи ижод маҳсулидир.

– Китобларингизнинг қаҳрамонларини ҳаётдан олаёсизми ёки ичингиздан тўқиб чиқарасизми?

– Униси ҳам, буниси ҳам эмас. Чумоли нимаики топса, уясига ташмалайди. Ўргимчак ичидан суюқлик чиқариб тўр тўқийди. Чумолига ўхшаб йўлида нимаики кўрса, ҳаммасини қоғозга туширадиган одам чинакам ёзувчи эмас. Ўргимчакка ўхшаб уйига биқиниб олиб, ҳар нарсани ичидан тўқиб чиқарадиган одам ҳам чинакам ёзувчи эмас.

Қаламкаш асаларига ўхшаши керак. Асалари юз грамм бол йиғиш учун миллионта гулга қўнар экан. Шунга яраша шарбат тўплаш учун 46 минг чақирим масофани учиб ўтаркан. (Ер куррасини экватор бўйлаб айланиб учиш билан тенг.) Бундан ташқари болари ҳар томчи гул шарбатини хартумчасидан 240 марта тўқиб, қайта ютиб, ишлов бераркан. Аммо бу – ҳали асал тайёр бўлди, дегани эмас. Шундан кейин ҳам болари асални махсус катакчага жойлаб, бир неча соат мобайнида қанот қоқиб, ҳаво юбориб, тозаларкан. Асал айнимаслиги шундан.

Ҳақиқий асар дунёга келгунча қаламкаш ҳам тахминан шунча азият чекади. Шундагина унинг асари айнимайди.

– «Дунёнинг ишлари» асарингиз асосан, онангизга бағишланган. Отангиз ҳақида дегарди гап йўқ. Нима, Сиз онангизни отангиздан кўпроқ яхши кўрганмисиз? Нима учун отангиз ҳақида шундай асар ёзмагансиз?

– Бу саволни биринчи марта эшитаётганим йўқ. Чиндан ҳам «Дунёнинг ишлари» ўз онам ҳақида, қолаверса, умуман ўзбек аёллари ҳақидаги китоб.

Отам масаласига келсак... Аввало, «Дунёнинг ишлари»да отам ҳақида ҳам бир қадар қисқа, бироқ анча аниқ саҳифалар бор. Уларда отамнинг ҳалол одамлиги, ҳақиқатгўйлиги тасвирланган. Отам (биз у кишини «ада» дердик), ўз меҳнати билан кун кўрадиган, бир қадар кескин, ноҳақликни кўрса, ёниб кетадиган, эски илмдан ҳам, янгичадан ҳам яхши хабардор эдилар... Адам нақадар доно одам эканликларини... у кишининг вафотидан сўнг кўп йиллар ўтгач, элик ёшга чиққананда англадим...

Элик ёшлик тўйим арафасида қўлимга шажарамиз жадвалини келтириб беришди. Бунинг учун улуғ ёшдаги аждодларимга, профессор Шариф Юсуповга, халқ академиги Ҳабибуллахон Қосимовга, қаламкаш дўстим, Тошкент тарихини теран ўрганган Сирожиддин Аҳмедовга самимий миннатдорчилик билдираман.

Шажарамизни ўқир эканман, кутилмаган бир янгиликка дуч келдим. Тошкентда, Халқлар Дўстлиги саройи яқинида гўзал тарихий обида бор: Абулқосимхон мадрасаси, халқимизнинг атоқли адиби Абдулла Қодирий шу мадрасада таҳсил кўрган. Мен ушбу мадрасани бунёд этган машҳур Абулқосимхон эшоннинг эвараси эканман...

Гап фақат мадрасада эмас. 1865 йили Тошкентни қонга ботирган Черняев ҳужумига қарши халқни оёқлантирган улуғ зотлар қаторида Ҳакимхўжа қози калон, Домулла Солиҳбек Охундлар билан бирга шаҳар ва музофотнинг энг эъти-

борли эшони бобокалоним Абулқосим эшон ҳам бўлган эканлар.

Айни саратонда Россия империясининг босқинчилари Тошкентни қамал қилиб, қарийб икки ой сувсиз қолдиради. Сўнг, шаҳарга бостириб киради. Уч кун қирғинбарот бўлади. Лашкарбоши Мулла Алимқули душман ўқиға учраб нобуд бўлгач, парокандалик бошланади. Чор Россиясининг «шавкатли аскарлари» мункиллаган кампирдан тортиб бешикдаги гўдаккача қиличдан ўтказди. Шаҳарга ўт қўйиб юборади. Агар сулҳ тузилмаса, барча даҳаларни тўпга тутишини айтади.

Ҳисоб-китобларга қараганда чор лашкарларидан 78 аскар, маҳаллий аҳолидан эса минглаб одам ҳалок бўлади. Минглаб! Азбаройи ношудлигидан эмас, қўлида қуроли йўқлиги учун. Юрт озодлиги йўлида жонини фидо этишга тайёрлиги учун! Қўқон хони бу ёқда, Бухоро амири у ёқда ўз ҳарамиддаги хонимчалар билан базми-жамшид қилишдан бўшамагани учун! Юртни ҳимоя қилиш ўрнига бир-бири билан қирпичоқ бўлгани учун!

Буни қарангки, Черняев билан бирга келган «буюк империя» вакилларининг ўзи ҳам «тушуниб бўлмайдиган бу ёввойи фанатиклар» замбаракка қарши паншаҳа билан тик борганини эътироф этганлар...

Шу тариқа икки ўртада сулҳ тузилади. Унга биноан босқинчилар туб аҳолининг эътиқодига, ички ишларига аралашмаслик мажбуриятини оладилар. Бироқ орадан кўп ўтмай, янги ҳужжат таклиф қилинади. Унда Тошкент «ўз ихтиёри билан» шонли Россия империясига қўшилгани билдирилади. Бу жаҳон жамоатчилигини алдашга мўлжалланган мунофиқ «битим» эди...

«Ғолиблар суд қилинмайди», деган гапни ким ўйлаб топганини билмайман. Бу шу қадар «до-нишманд» шиор эдики, ғолиблар «адолатли» жангда қурбон бўлган 78 босқинчи хотирасига ёдгорлик ўрнатиб қўядилар. Ўз юртини ҳимоя қилган минглаб қурбон эса, гўё ҳеч ким эмас, шунчаки, «сарт»...

Зулм чегарасиз бўлиши мумкин, аммо мазлумнинг сабр-тоқати чегарасиз бўлмайди!

1892 йили Тошкент аҳли келгиндилар зулмига қарши оёққа туради. Устига-устак шу паллада шаҳарда вабо тарқалади. Шундай қилиб, тарихга «Вабо кўзғолони» номи билан кирган миллий озодлик ҳаракати бошланади.

Зўрники тегирмон юргизади, деган гап бор. Кўзғолон шафқатсиз бостирилади. Эски шаҳардаги барча амалдорлар қатағон қилинади. Олтмиш киши ҳибсга олиниб, кўплари Сибирга сургун қилинади. Ўрис лашкарлари эски шаҳарни забт этади. Шундай мушкул бир паллада араб, форс, рус ва бошқа тилларни мукамал билган Абулқосимхон эшон муқаррар ўлимни бўйнига олиб, Тошкентнинг энг нуфузли одамларига бош бўлиб, генерал-губернатор Вревскийга рус тилида ариза ёзади ва унинг қабулига боради. Бу хунрезлик охир-оқибат фожиага олиб келишини англатади. Шу тариқа эски шаҳар ўз ҳолига қўйилади, босқинчи аскарлар шаҳардан олиб чиқилади.

Яна бир ниҳоятда ҳайротомуз далил. Моддийончи худосизлар ишонадимиди-йўқми, унисини билмайман-ку, тарихда Худодан тилаб олиш деган удум бўлган. Шоҳ Бобур ўлим тўшагида ётган ўғли Ҳумоюн атрофидан етти марта айланиб, ўғлининг ажалини Аллоҳдан ўзига тилаб олгани

тўғрисидаги далил кўп манбаларда ёзилган. Чиндан ҳам Хумоюн тезда тузалади, соппа-соғ Бобур эса орадан кўп ўтмай вафот этади...

Абулқосимхон эшон эса халқ бошига ёғилган кулфатни ўзига тилаб олади. 1892 йил 30 июнь куни Хўжа Аҳрор жоме масжидида минг-минглаб одамлар олдида ғайридинларни шаҳардан чиқариб юбориш шарафига эришилганини баён қилиб, элни қутлайди ва халойиқ яқин кунларда вабо балосидан ҳам қутилишини башорат қилади. Вабони ўзи билан олиб кетиш ниятида эканини айтиб, Аллоҳга илтижо этади. «Туркистон вилоятининг газити» муҳаррири, олим Н. Остроумовнинг «Фон Кауфман – Туркистон ўлкасининг ташкилотчиси» китобида бу ҳайратомуз ҳодиса шундай тасвирланади: «Мункиллаган ёшида сўнги кунлардаги воқеалардан («Вабо кўзғолони»дан, демоқчи) қаттиқ ларзага тушган муҳтарам Абулқосимхон шундан сўнг тезда – 4 июлда вабо касалидан вафот этди. Қизиқарлиси шундаки, шундан кейин вабо барҳам топганини тошкентлик сартлар унинг вафотига нисбат беришди...»

Шундай қилиб, Абулқосимхон эшон халқ бошига ёғилган кулфатни бир неча бор даф этиб, юрт омонлиги учун ўзига ўлим тилаб олади. Бу мукаррам зотнинг фарзандларидан бири Ҳошимхон тўра менинг бобом эдилар. У киши анча йиллар ўз падари бузрукворлари бунёд этган мадрасада дарс берадилар...

...Бир нарсани кўп ўйлайман. Нима учун адам бу далилларни менга айтмаганлар? Кекса ёшдаги қариндошларим ҳам то юртимиз мустақилликка эришмагунча шажарамизни менга айтишмаган...

Энди билсам тўғри қилишган экан. Улар бу гапларни ёзишим ёки катта давраларда айти-

шим мумкинлигини билиб, шўро замонининг совуқ шабадаларидан мени ҳимоя қилганлар... Нақадар донишманд одамлар бўлган, аждодларим! Уларнинг руҳи-поки олдида таъзим қиламан! Улар билан фахрланаман!

Буюк аждодларим ҳақида эҳтиром билан ёзиш насиб этса ажаб эмас. Иншооллоҳ!

* * *

– Сиз муҳаббат ҳақида кўп ёзасиз. Айтинг-чи, ўзингиз абадий севгига ишонасизми?

– Ишонмайман. Аввало бу фоний дунёда абадий нарсанинг ўзи йўқ. Мумтоз адабиётда «ишқи-фоний» ва «ишқи-боқий» деган тушунчалар алоҳида-алоҳида ифодалангани бежиз эмас. Қолаверса, сиз айтмоқчи бўлган севги (гапим кўпол бўлса, узр) эркакнинг ўзи орзу қилган аёлга, аёлнинг ўзи орзу қилган эркакка табиий талпинишидир...

Ҳеч шубҳасиз, муҳаббат жуда олий, жуда сирли туйғу. Акс ҳолда Тангри Одам Ато билан Момо Ҳавонинг бу гуноҳини кечирмас эди. Бироқ бари бир бу абадий тушунча эмас. Сезиб турибман. Ундай бўлса, сиз – қалам аҳли ишқ-муҳаббат тўғрисида мунча кўп ёзасизлар, демоқчисиз. Гап шундаки, севги Тангри томонидан одамга ато этилган неъматлардан бири. Инсонни ҳаракатлантириб турувчи омил. Демак, инсон қисмати ҳақида ёзган ижодкор бу масалани четлаб ўтолмайди. Улуғ Хемингуэйнинг гапи бор: «Ёзувчи учун тўртта абадий мавзу бор: муҳаббат, меҳнат, уруш, ўлим. Қолган барча гаплар шулар атрофида айланади...»

Афсус. Энг оташин севги ҳам «мурод-мақсудига» етгач, совийди. Бировда эртароқ, бировда кечроқ... Умрида ақалли бир марта «шу билан эмас, бошқаси билан яшасам, бахтиёрроқ бўлар-

дим» демайдиган (ёки шундай деб ўйламайдиган) аёл ҳам, эркак ҳам камдан-кам топилади. Негаки, етти қават осмонда учиб юрган севги ўрнини пайти келиб, турмушнинг оддий «прозаси» эгаллайди: рўзгор ташвиши, бола-чақа ташвиши, тушунмовчилик, худбинлик...

Куни-кеча шусиз ўлиб қоламан, деганлар бугун арзимас икир-чикирлар учун бир-бирини эговлаган, рашк қилган, кўзига чўп солган. ...Боласини етим қилган оилаларни айтмай қўя қолайлик. Ҳатто энг садоқатли эр-хотин ўртасида ҳам ишқ, севги деган туйғулар бора-бора хиралашади...

Яна савол беришингиз мумкин. Ундай бўлса, муҳаббат деганнинг ўзи ҳавойи гап экан-да?

Йўқ, ундай эмас! Бундай оилаларда ишқ-муҳаббат хиралашади-ю, унинг ўрнини бир-бирини англаш, бир-бирини ҳурмат қилиш, бир-бирини кечириш, бир-бирини авайлаш, чидам, муросаи-мадора ва ниҳоят, ўзаро Меҳр, деган тушунча устивор бўлади. Албатта, булар Севги каби жозибали, сир-синоатли бўлмаслиги мумкин. Аммо Меҳр хушторлик, ишқ, ошиқ-маъшуқлик, севги ва ҳатто муҳаббат деганидан ҳам кенгроқ, теранроқ тушунча!

...Севги инсоннинг туғилишига сабабчи бўлади. Меҳр эса инсониятни сақлаб қолади!

Сиз билан бизга ёқадими-йўқми, ҳаёт ҳақиқати шу!

* * *

– Ижод – кўнгил иши, ёзувчи қалам ҳақи билан тирикчилик қилишни ўйламаслиги керак, дейдилар. Шу тўғрими?

– Бир томондан тўғри, иккинчи томондан – нотўғри... Ижод – чиндан ҳам кўнгил иши.

Ҳақиқий ижодкор Худо кўнглига солганни ёзади. Сўзнинг қудрати ҳам шунда.

Бироқ бу ўринда бошқа савол ҳам туғилади. Ижод фақат «кўнгил иши» бўлса, қаламкаш нима учун минг машаққат билан китоб чиқаради? Ёзган шеърини хотинига, романини улфатларига ўқиб берса, кифоя-ку.

Сиз тагин сўрашингиз мумкин:

– Алишер Навоий ўлмас дostonлари учун қалам ҳақи олганмилар? Шоҳ Бобур-чи? Гўзал ғазаллари учун қанча «гонорар» олган? Гулханий гўлоҳлик қилиб кун кечирган, дейишади. Муқимий хаттот бўлган. Завқий махсидўзлик қилган. Огаҳий – мироб, Аваз Ўтар – сартарош, Махмур сарбоз бўлган. Улар қалам ҳақи олмаган-ку!

– Ҳазрат Навоий билан шоҳ Бобурга тил тегизмай кўя қолайлик. Навоий ҳазратлари улкан салтанатнинг бош вазири бўлганлар. Вақти келса, султон Ҳусайн Бойқаронинг ўзи ҳам мавлонодан қарз олиб тургани ҳақида гап-сўзлар юради... Бобур эса ўз номи билан шоҳ бўлган. Бинобарин, улар қалам ҳақида эҳтиёж сезмаганлар. Бундан ташқари ушбу алломаларнинг асарларини хаттотлар ўн нусха, нари борса, юз нусхада кўчирганлар... Сиз айтган бошқа шоирлар ҳам «гонорар» нималигини билмаганлар. Аммо айтинг-чи, кўзи тириклигида Гулханийнинг нечта китоби чоп этилган? Муқимийнингчи? Огаҳий, Завқий, Аваз Ўтар, Махмурнинг нечта китоби неча минг нусхада чиққан ва неча юз минг сўмга сотилган?

Бугунги кунда китоблар (ҳақиқий бадий асарларни назарда тутаяпман) ўн минглаб нусхада чоп этилиб, юз мингларга, эҳтимол миллионга сотиляпти. Яъни китоб – товарга, товар эса – пулга айланыпти. Бу – табиий ҳол. Адиб асар ёзмаса,

нашриётга олиб бормас эди. Нашриёт уни китоб қилиб чиқаришдан моддий манфаат кўришга кўзи етмаса, таҳрир қилмасди. Матбаа корхонаси фойда кўрмаса, минглаб нусхада чоп этмасди. Китоб савдоси фойда кўрмаса, «эркин нархда» сотмасди... Бундан чиқди, ёзувчининг «кўнгил иши» фақат маънавий эмас, моддий бойликка ҳам айландими? Унинг меҳнатидан бошқалар ҳам озми-кўпми, моддий наф кўряптими? Шундай экан, нима учун китобдан бошқалар манфаат кўриши керак-да, муаллиф «кўнгил иши» деб, бир чеккага чиқиб туриши керак? Нима учун «бозор иқтисоди»нинг ёзувчига алоқаси бўлмаслиги керак? Ахир асарни йўқ жойдан бор қилган – ижодкор-ку!

Китоб нашр этиш, полиграфия саноати, китоб савдоси деган тушунчаларнинг ўзи бўлмаган беш аср, уч аср наридаги қонун-қоидаларни дастак қилиб, қаламкаш бола-чақасини боқиш учун бошқа ҳунарнинг этагини тутсин, десак, ижод аҳлининг яратувчилик меҳнатини камситган бўлмаймизми? Истеъдодли қаламкаш зўр китоб ёзса, китоби, дейлик, ўн миллион сўмга сотилса, шу пулнинг ақалли ўндан бирини муаллифга тўлашнинг нимаси ёмон? Адиб ўзига тегишли қалам ҳақининг бир қисмини солиқ сифатида тўлаб (яъни, давлат хазинасига улуш кўшиб) қолганини рўзғорига ишлатса, турмуш ташвишларидан бир қадар ҳоли бўлиб, янги асар устида хотиржам ишласа, кимга зиён? Дунё қонунчилиги ҳам, «бозор иқтисоди» ҳам шуни тақозо қилади, шекилли? Жаҳон амалиётда бу масала аллақачон ҳал этилган. Биргина мисол. Йигирманчи аср Америка адабиётининг атоқли вакили Эрнест Хемингуэй ноширлар билан тузган шартномасига биноан қисса ва романларининг ҳар бир сўзига (!) бир

неча доллардан қалам ҳақи олган. Бундан адиб ҳам, ноширлар, ҳам, давлат ҳам фойда кўрган!

Бадий ижодни «кўнгил иши» дейишнинг бошқа бир хатари ҳам бор. Дейлик, ҳамёни бақувват бир ўртоқ «кўнгил иши» учун, аниқроғи «кўнгил хуши» учун роман ёзгиси кепқолди... Майли, омадини берсин! Шунақа-ку, чинакам бадий асар яратиш учун «арзимаган» нарса – Худо берган таланти керак. Бу ўртоқ эса, ҳарчанд ақлли бўлмасин, бир варақ дуойи-салом ёзгунча юраги сиқилиб кетади. Аммо бутун бошли «роман»ни икки-уч ойда «юмалоқ-ёстиқ» қилиб ташлайди! Истеъдоди ўртачадан анча паст ёзувчи ўша ночор «роман» кўлёмасини пешонаси тиришиб ўқийди ва қайтадан ёзиб чиқади. (Албатта, «жиндай харажат» эвазига.) Нашриёт муҳаррири ночор «роман»ни пешонаси тиришиб, «таҳрир» қилади. Матбаа корхонаси, ночор «роман»ни кўп нусхада чиройли қилиб чоп этади. (Албатта, муаллиф ҳисобидан ўтказилган маблағ эвазига.) Китоб савдоси уни мақтаб-мақтаб сотади.

Шу тариқа «роман» ўқувчи кўлига етиб боради ва... китобхоннинг бадий адабиётдан, умуман, маънавиятдан ихлосини қайтаради!

Ҳақиқий истеъдод эса, «кўнгил иши» билан бола-чақасини боқолмай қолгач, бошқа ҳунарнинг этагидан тутади ва... ўша ҳунарни эплломайди! Шўрлик яхши китоб ёзиш деган «арзимаган» ҳунардан бошқасини билмаса, нима қилсин?!

Шу тариқа адабиёт битта талантни, ўқувчи ўнлаб янги ва яхши асарни, жамият эса, маънавият дарёсига қуйилиб турган бир ирмоқни йўқотади...

Ижод – кўнгил иши деган гапга қарши эмасман. Лекин Худо юқтирган истеъдод эгаси ўзи яратган ҳам маънавий, ҳам моддий бойликдан ўзи ҳам бахраманд бўлишга ҳақли.

**Табассумга
мойил
гаплар**

«ЖАЗО»

Камбағални урма-сўкма, ёқасини йирт!
Хотинни урма-сўкма, сериални ўчириб қўй!

ТАНБЕҲ

Метрога тушаверишда девангирдек йигит қўл
чўзди:

- Беш-ўн сўм хайр қилинг!
- Пул йўқ эди-я, – десам, менга танбеҳ берди:
- Ишлаш керак, оғайни!

ҲАМЖИҲАТЛИК

Эр уйига келмади. Хотин кечаси билан миж-
жа қоқмай чиқди. Тонг саҳар эрининг дўстига
қўнғироқ қилди.

– Ваҳобжон акам келмадилар. Хабарингиз
йўқми, қаёқда юрибдилар?

– Ташвиш қилманг, келин, – деди эрининг
дўсти. – Ваҳобжон бизникида ётиб қолди. Кечаси
мажлис чўзилиб кетди...

Хотин эрининг иккинчи дўстига қўнғироқ
қилди.

– Шунгаям бўфиласизми? – деди иккинчи дўст.
– Кеча Чирчиққа борувдик. Хизматчилик-да!
Ваҳобжон бизникида эди...

Хотин эрининг учинчи дўстига ҳам қўнғироқ
қилди.

– Хавотир олманг, янгажон! – деди учинчи дўст. – Кеча десангиз, чет эздан меҳмонлар кеп-қолса бўладими! Шуларни жойлаштиргунча тон-готар бўлиб кетди. Ваҳобжон ака бизникида ётиб қолдилар...

Хотин, фифони фалакка чиқиб, дугонасига кўнғироқ қилди:

– Эрим уйга келмади. Учта ўртоғига кўнғироқ қилсам, уччаласиям эринг меникида ётиб қолди, дейди!

Дугонасининг жаҳли чиқиб кетди:

– Э, Худо олсин, уччаласиям бекор айтибди! Эринг меникида эди!

ТОШКЕНТ АЭРОПОРТИДАГИ СУХАНДОН ЭЪЛОНИ

– Диққат! Диққат! Ургенч – Тошкент йўналиши бўйича йигирма тўртинчи рейс билан учиб келган йўловчи Тешабой Болтабоевич Деҳқонбоев! Сизни ўғлингиз Альберт, қизингиз Офелия, куёвингиз Фридрих, келинингиз Луиза, невараларингиз – Ричард, Эрнест, Изабелла, Карлсон, Сильвия, Зико, Индира, Кастилио, Чандра, Марильда, Арчибальд ва... чеварангиз – Мошхўрда кутиб туришибди!..

ИҚРОР

Одам қариганидан кейин кам уйқу бўпқоларкан. Бу – бир.

Одам қариганидан кейин эзма бўпқоларкан. Бу – икки.

Одам қариганидан кейин сергумон бўпқоларкан. Бу – уч.

Чол алла-паллагача шифтга қара-а-аб ётди. Сўнг тескари қараб ухлаётган кампирини туртиб уйғотди.

– Кампир, – деди, – буёғи шартимиз кетиб, партимиз қолди. Бир-биримиздан яширадиган сир ҳам қолмади ўзи. Тўғриси айт: бирон марта чакки қадам босганмисан?

– Алжмай ўлинг! – деди кампир минғиллаб. – Шундан бошқа гап қуриб қолганми?

– Омади гапни айтдим-да! – деди чол. – Менда бунақа номаъқулчилик бўлган. – Шундай деб, азза-базза ўрнидан туриб, чироқ ёқди. Азза-базза бориб, уй бурчагидаги туя сандиқни очди. Узоқ тимирскиланиб, сандиқ бурчагида ётган, уникиб кетган тамаки халтани топди. – Мана, – деди халтачани кампирга узатиб.

Кампир халтачани тўшак устига тўккан эди, еттита тош чиқди.

– Вой, шарманда-а-а! – деди қоқшол кўллари билан юзини юмдалаб. – Вой бевафо! Шунча хиёнат қилганмисиз, менгинага, а?!

– Энди... Ёшлиқда бўлган-да, кампир, – деди чол ерга қараб.

Кампир жавраб-жавраб ҳовлига тушиб кетди. Этак томондаги омборхонада чироқ ёнди. Бир маҳал кампир инқиллаб-синқиллаб, ярим қоп мошни судраб кирди. Чолнинг кўзи ола-кула бўпкетди.

– Вой, ярамас! Нечта бу?!

– Ким санабди дейсиз? – деди кампир минғиллаб. – Ўзи бир қопгина эди. Ярим қопини ўзингизга егизиб юборганман. Мошкичирини яхши кўрасиз-ку! Энди... Ёшлиқда бўлган-да, чол...

Қашқадарёга борганимизда фалон қишлоқда табаррук ёшга кирган бова бор, бир зиёрат қилсак, деб қолишди.

Бордик. Унниқиб кетган дарвозадан кирдик. Саҳни кенг ҳовли. Атрофи пастак девор билан ўралган: ёлғондан сакрасангиз, ростдан ошиб тушасиз. Ҳовлида товуқлар изғиб юрибди. Эски чорпоя соясида қулоқ-думи кесилган ҳайбатли ит тўрттала оёғини чўзиб мудраб ётибди. Ким келди, деб қайрилиб ҳам қарамади.

Кўрпабоп матодан этаги узун, кенг кўйлак кийган кампир очиқ чеҳра билан кутиб олди.

Пастак, салқин уйга кирдик. Сўзана осилган девор тагида ўтирган чол билан қўшқўлаб кўришдик. Эгнида йўл-йўл яктак, бошида ихчам мисқоли салла. Соч-соқоли, ҳатто киприкларига-ча оппоқ.

Негадир қариянинг қулоғи оғир бўлса керак, деган хаёлда овозимни баландлатиб аҳвол сўрадим:

– Бардаммисиз, отахон?

– Худойға шукр, тетикман, – деди чол бамай-лихотир. – Насибамизни жиб журиббиз, болам. Лелинниям кўрдик. Кал лелинниям кўрдик... Устихонипчи бўлдик.

– Сиз Ленинни кўрганмисиз? – деб сўради мезбонлар орасидаги ёш мухбир ҳовлиқиб.

– Ўзини кўрмаган чиқарман-ов, – деди чол. – Аммо Лелин деган калхўзда ишладик. Кал лелин деган калхўзда ишладик. Сўфин яна бирови бор эди. Темирниёзип.

– Тимирязев, – деди мухбир аниқлик киритиб.

– Бўлса-бордир, – деди чол. – Ўша Темирниёзипда ҳам ишладик.

Мухбир бола маҳмаданагина экан. Чолни гап-га солди.

– Бова, сиз мўътабар одамсиз. Кўп жойларда бўлгандирсиз?

– Менма? – чол қаддини ростлади. – Бўғанда қандоқ! Чияли бозорди кўрдим. Чироқчини кўрдим. Улим матакесида Косонға довур оббориб келди. Э, болам, бу дунёда мен кўрмаган журт қолмади!

Мухбир бола «Медицина энциклопедияси»ни хўп ҳижжалаган шекилли, чолни тағни сўроққа тутди:

– Узоқ умр кўришингизни сири нимада, деб ўйлайсиз? Зелинни кўп истеъмол қилгандирсиз? Сут-қатиқ ичгандирсиз?

– Зилин-пилинингни билмадим-ку, қатиқни кўп ичган чиқарман. Чаккини кўп жеган чиқарман...

– Гўштдан парҳез қилганмисиз?

– Эттама! – чол астойдил ҳайрон бўлди. – Эт жемаган жигит-жигитба? Дўсвойи кўйди қуйруғини жеганман!

– Кечирасиз-ку, ичкилик масаласи...

– Бўған! – деди чол қувлик билан бош ирғаб.

– Аммо бу укағардан наф кўрган одам жўқ. Овзимга олмай кўйганима уш жил бўлди!

Мухбир бир зум довдираб қолди.

– Қанча дейсиз?

– Уш жил!

Мухбир бошқа гап тополмади чоғи, «оилавий аҳвол»дан келди.

– Момо билан тотувмисизлар, бова?

– Тотув, болам, тотув, – деди чол энсаси қотиброқ.

– Ҳеч сан-манга бормаганмисизлар?

– Бўган. Унисиям бўган... Нега кеч келдинг, дефан, қай гўрда қолдинг, дефан... Қизғонган-да! Ман борсам беганага бориппанба? Шу ўзимизди Жумагул сатангга борганман-да!

– Узр, отахон, – дедим гапга эралашиб. – Неча ёшга чиқдингиз?

– Менма? Энам айтиб эдики, сен от жили тут пишиғида тувилгансан, ўша жили кофирлар Бухорой шарифни ололмай қиличи синган, деб эди... Сўғни ўша жили тут пишиғида қаттиқ жомғир жовиб, тутларди тўкиб жуборган экан... – Ўйлаб туриб қўшиб қўйди. – Бошпуртда тўқсон жетти. Энамди айтишига қараганда жуз тўрт.

– Кўз тегмасин, бардамсиз, – дедим далда бериб. – Насиб этса яна юз йил умр кўрасиз.

– Билмадим-ов, болам, – чол маҳсили оёғини силаб қўйди. – Аяқ жаман оврийди. Шу ёшдан мунай бўлсак, ҳайронман, қартайганда не қилабиз...

У деразага қараб, овоз берди.

– Ҳой, Норбиби, чай келтирмайсанба? – кейин ҳасрат қилди. – Қулови том битган! Эшитмайди. Чай десам, тоҳарат суви келтиради!.. Шуйтиб бошқа аёл олсамба-а? – гапи ўзига нашъа қилиб ҳе-ҳелаб кулди. – Аёлди жомони бўлмайди, болам! Вақтида желкасини қашлаб турсанг бас!

Кампир нон-чой олиб кирди. Дастурхон ёзди.

– Эваралар жўғида ҳалиям желкасини қашлаб тураман, – деди чол. – Туврима, Норбиби?

– Туври, – деди кампир ҳеч балони эшитмай. – Норқулингизди келини кўзилабди... Қиз...

– Ана! – деди чол. – Мен буни желкасини қашлайман, буни чевара келини қиз тувари. Яхши қашламаган чиқарман-ов...

«ТАНИШУВ»

«Жиринг-жиринг!»

- Лаббай, эшитаман.
 - Алло, ким бу?
 - Ассалому алайкум. Кечирасиз, ким керак сизга?
 - Ким бу ўзи?
 - Узр, кимни чақирай?
 - Ким бу, деб сўраяпман?
 - Ким керак, ахир?
 - Сендан сўраяпман: кимсан?
 - Э, бор-э, ўзинг кимсан?
 - Эш-ш-ш-ак!
 - Танишганимдан хурсандман, аммо бу ерда сизнинг қавмларингиз йўқ. Хих!
- «Тут-тут-тут...»

«КОСМОНАВТИКА»

(Соф ўзбекча лутф)

- Анчадан бери ўзбекдан космонавт чиқма-яптими?
- Аллақачон бир эмас, ўнтаси чиққан бўларди-ю, у ёқдан ҳар куни наҳорги ошга етиб келиш олислик қилади-да!

«ИККОВЛОН ЯХШИМИ, УЧОВЛОНМИ?»

(Соф ўзбекча лутф)

- Нега ўзбек сафаргами, саёҳатгами, камида уч киши бўлиб чиқишни яхши кўради?
- Шуниям билмайсанми, овсар! Биттаси кўлини чайишга кетганида қолганлари унинг ғийбатини қилиб туриши керакми ахир?

БЎЛГАН ЁКИ... БЎЛМАГАН ВОҚЕА

Бу ҳангомани қаердадир ўқиганмидим, эшитганмидим, эсимда йўқ. Аммо шахсан ўзим унга юз фоиз ишонаман.

Биласиз, америкаликлар бокс «жинниси» бўлади. «Жанг»ни томоша қилиш учун минг чақирим нарига учиб боришдан эринмайди. Америкаликлар бойвачча бўлади. Ярим соатлик «муштлашув»ни кўришга минг доллар, икки минг долларни аяб ўтирмайди.

Кунларнинг бирида дунёга донғи кетган икки боксчи «жанг» қиладиган бўпти. Гумбирлаган рекламалар қилинган. Неча юз минг долларлик патталар сотилган. Тағин неча миллионлик гаровлар ўртага қўйилган... Буни қарангки, «жанг»га бир соат қолганида боксчилардан бири қўрқиб, жуфтакни ростлаб қолибди...

Албатта, уни суд қиладилар, жарима соладилар. Лекин бу билан «жанг» ташкилотчиларининг дарди енгиллашиб қолмайди-ку! Ҳамма ёқ тўс-тўполон бўп кетади, «фирма»нинг обрўси уч пул бўлиб, касодга учрайди!

Минг томонга зир югуриб, боксчи излайдиларки, қани энди нақ юз йигирма килоли «дев» билан олишадиган мард топилса!

Бир маҳал қарашса, спорт саройи олдидан дўппи кийган, қорачадан келган, чайиргина йигит ўтиб кетаётганмиш, «ке, шунгаям бир ялиниб кўрайлик, шояд жонимизга оро кирса», деб гапга солишибди.

– Мен ўзбекман, меники инглизча «но», – дебди йигит.

Америкаликлар тадбиркор эмасми, дарров ўзбекчани биладиган таржимон топиб келишибди. Маълум бўлишича, бояги йигит Америкага келин

бўлиб тушган синглисини кўриш учун келган, шунчаки сайр қилиб, кўча айланиб юрган экан.

Худонинг зорисини қилиб ялинишибди.

– Ёрдам бермасанг, ҳолимиз хароб. Рингга чиқиб, уч раунд туриб берсанг бас, юз минг доллар оласан! – дейишибди.

– Долларинг ўзингга сайлов! – дебди йигит. – Биз ҳожатбарор халқмиз, кўрсат, ўша барзангингни!

«Жанг» айтилган вақтида бошланибди. Барзанги ўзбекни ураверибди-ураверибди! Бечоранинг соғ жойи қолмабди. Шундаям қилт этмасмиш.

Уч раунд ўтибди, тўрт раунд ўтибди... Бир дақиқали танаффусда секундантлар ўзбекни елиб ўтирган экан, таржимон ёнига келиб, маслаҳат берибди.

– Сен ҳам йўлига бўлсаям бир-икки мушт уриб қўй, ахир!

– Ие, мен ҳам урсам бўлаверадими? – дебди ўзбек.

– Албатта-да! – деган жавобни олибди-ю, кейинги раунд бошланиши билан барзангининг қоқ пешанасига чунонам мушт туширибдики, шўрлик шилқ этиб йиқилиб, ялпайиб қолибди. Қўли бу ёққа, оёғи у ёққа тарвақайлаб кетибди.

Ҳакам унинг устига эгилиб, «бир», «икки», «уч», «тўрт» деб санаётган экан, ўзбек пастда ўтирган таржимонга тушунтирибди.

– Санаб овора бўлмасмин, бари бир ўрнидан турмайди. Мен Зангиотадаги қассобхонада ишлайман. Касбим – кушхонага кирган буқаларнинг бошига муштлаб, сулайтириш. Буям ҳаром ўлиб қолмасидан пичоқ тортиб юбораверинглар!

АЁЛ ПСИХОЛОГИЯСИ

Эридан мамнун бўлиб турганида:

– Аваз! Авазчик! Турақолсинлар энди! Вой ўзимнинг асал боламдан! Вой ўзимнинг полвон боламдан! «Адажоним қани?» дейсизми? Адажонингиз ишга кетдилар. Авазжон ҳам «ишга» бордилар. Адажониси-чи, Авазжонга-чи, ка-а-ат-такон шоколад олиб келадилар. Авазжон-чи, адажонисига ўхшаган пахлавон йигит бўладилар... Вой, иштонча яна ҳўл бўпқопти-ку! Майли, ҳозир алмаштирамиз-да. Вой ўзимнинг тойчоғим!

Эридан хафа бўлиб турганида:

– Аваз! Ҳой Аваз! Тур ўрнингдан ялпайиб ётмай! Сенинг боғчанга мен боришим керакми? «Ада»лама! Аданг ишга кетди-да, гўрга борармиди?! Ие, иштонинг яна ҳўлми? Сияман, десанг ўласанми, хўкиздедек бола! Арилама! Отангдан нима роҳат кўрди-му, сен нима каромат кўрсатардинг!

ЭРКАК ПСИХОЛОГИЯСИ

Гоҳо «муроди ҳосил бўлган» эркакка бориб турган пари-пайкар ҳам хунук кўриниши мумкин. Бироқ, аёл ранжимаса ҳам бўлади. Эртасига у тагин пари-пайкарга айланади!

ЭНГ САЙРОҚИ ҚУШ

Булбулнинг эркаги сайрайди. Одамнинг – аёли.

БАҲС

– Менинг ўғлим шунақа уддабурроки, тегирмонга тушса бутун чиқади!

– Меники шунақанги уддабурроки, тегирмонга тушса бир қоп буғдой орқалаб чиқади!

«ТАДБИЙКОЙ»

Янги чиққан романимга қалам ҳақи олгандим. Нақд етмиш минг сўм! «Налут»дан ташқари. Етмиш минг-а! Ҳазилакам пулми? Арзимаган уч йил ичида ёзган китобимга шунча пул оламан-у, мен севинмай, ким севинсин! Мана, мен ҳисоблаб берай, сиз санаб туринг. Уч йил дегани ўртача минг кун бўладими? Хўш, деб туринг. Етти мингни мингга бўлсак, етти бўладими? Бундан чиқди менинг бир кунлик «ёзувчилигим» етти сўмга тўғри келади. Шундайми? Бир ойда қанча бўлади? Икки минг бир юз сўм! Ҳазилакам пулми? Шунча бойликни қаерга сиғдирасиз, дейсизми? Ҳозир кўлёмани компьютерда кўчириш удум бўлган. Менда компьютер йўқ. Қўшнининг банкда котиба бўлиб ишлайдиган қизига ялиниб кўчиртирганман. Инсофли қиз экан. Аввал тўрт юз саҳифали романни икки юз мингга кўчираман, деди-ю, ҳайтовур бир юз саксон мингга кўнди. Атиги бир юз саксон минг. Ҳозир шунинг етмиш мингини бериб турсам, бор-йўғи юз ўн минг қарзим қолади. Яқинда хотиним меҳнат таътилига чиқмоқчи. Шунинг «отпуска» пулини олиб, қўшни қизга бераман. Етмаса қарз-ҳавола қилармиз.

Шуни ўйлаб, пул санаб ўтирсам, эшик жиринглади. Чиқсам, етти-саккиз ёшлардаги болакай турибди. Қўлида каттакон сумка.

– Сув кеякми, амаки? – деди «р»ни яхши айтмай.

– Қанақа сув?

– Минияй сув.

Вой, шумтака-ей! Чанқаганимни қаёқдан билди бу?

– Керак, – дейишим билан сумкасидан бир «баклашка» «Нестле» олиб, чаққонлик билан бурама пўкакни очди.

– Манг, амаки!

– Сувни фўлқиллатиб идиш оғзидан ича бошладим. Чанқоғим қонгач сўрадим:

– Қанча?

– Беш юз сўм!

– Чайқовчилик қилиш яхшимас, – дедим насихат қилиб. – Магазинда уч юз эллик сўм туради.

– Мен чайқовчи эмасман, амаки, тадбийкойман! Беш юз!

Ўргилдим сендақа «тадбиркор»дан! Шу қилганингга бир адабингни бермасам! Ҳали санаб ўтирган минг сўмликлардан биттасини узатдим.

– Қайтимини бер! – дедим тўнғилаб.

– Яна битта олақолинг, яшчўт бўламиз.

– Гапни айлантирма! – дедим аччиқланиб.

Болакай минг сўмликнинг у ёғини айлантириб кўрди, бу ёғини айлантириб кўрди. Ўнг чўнтагига қўл суққан эди бир даста минг сўмликлар илашиб чиқди. Чап чўнтагидан беш юз сўмлик, юз сўмликлар олди. Бармоғига туфлаб чаққонлик билан бешта юз сўмликни санаб, қўлимга тутқазди.

– Баклашкани бўшатиб бейинг, – деди дона-дона қилиб, – магазинга топшияман. «Спаят» кеякмасми? Саккиз юз сўм.

– Кеякмас! – дедим мен ҳам беихтиёр «р»ни айтишга тилим келишмай.

– Баклашкани бейинг!

Уйга кириб, ичилмай қолган сувни косага бўшатиб чиқишга мажбур бўлдим. Энди эшикни ёпаётган эдим, болакай сўраб қолди:

- Сиз шойиймисиз, амаки?
- Вой хувори-ей! Китоб ҳам ўқиркан-да бу!
- Мен болаларга ёзмайман-да, – дедим юмшаб.
- Ёзсам сенга китобимдан берардим.
- Китобмас, – деди болакай кўзларини пирпиратиб – «Зелёний»дан бойми?
- Ҳайрон бўлдим.
- Қанақа «зелёний»?
- «Кўки»дан бойми? Доллай? – болакай бармоқларини ишқаб тушунтирди. – Доллай бойми?
- Доллар? Менда доллар нима қилсин! Умуман, сенга долларнинг нима кераги бор?
- Икки юз йигийма мингим бой эди, – деди у тушунтириб, – шуни доллайга алмаштиймоқчиман. Доллай борми, амаки?
- Эшикни қарсиллатиб ёпдим. Зум ўтмай кўшнинг қўнғироғи жиринглади.
- Сув кеякми, хола?

АТЕИСТ

Саксонинчи йилларнинг ўрталарида динга қарши кураш тағин авжига чиқди. Хизмат юзасидан бир туманга борган эдим. Кечқурун тўйга таклиф қилишди. Меҳмон деб сийлашди шекилли, тўрга ўтқазиб кўйишди. Қарасам, ёнимда ўттизларга борган йигит ўтирибди. Комсомолдан чиққанми, райком ходимими, хулас «сипогина». Келиб ўтиришим билан таомилга биноан «икки ёш бахтли бўлсин, кўшгани билан кўша қарисин», деб фотиҳа ўқидим. Атрофдагилар юзига фотиҳа тортди-ю, бояги йигит сумрайиб ўтираверди. Ҳайрон бўлиб қараганимни кўриб, изоҳ берди:

- Мен фотиҳа ўқимайман. Мен – атеистман!

Ростини айтсам, гашим келди. «Шошмай тур, жўжахўроз!» дедим-да, гапни у ёқ бу ёқдан айлантириб туриб, сўрадим:

– Ишлар яхши кетяптими, укажон? Эшик-эллар тинчми, укажон? Ота-онангиз, бола-чақалар соғ-саломатми? Хизматлар билан чарчамай юрибсизми, укажон?

Мулозаматни шу қадар қалаштириб ташладимки, йигитча беихтиёр кўлини кўксига қўйиб:

– Худога шукр, ака, Худога шукр! – деди.

Рўпарада ўтирган чол илжайди:

– Хайрият-е, болам, Худога ишонаркансан-ку!

«БУТИЛКА» ҲОЖИ

(Бошқа ҳожиларга дахли йўқ)

Дўстим ўғлини уйлантираётган эди. Энди... тўй бўлганидан кейин... ўзингиз биласиз... Ҳалиги қурғурдан жиндай-жиндай қилиб ўтирсак, даврамизга оқ яхтак, оқ дўппи кийган тўрвасоқол йигит келиб қўшилди. Келин-куёвга бахт-саодат тилаб, фотиҳа тортди.

– Яратганга шукроналар бўлсин! – деди қирот билан. – Муқаддас сафар шарафи каминага ҳам насиб айлади!

«Қуллуқ бўлсин» дедик. Дастурхонда анави «шайтон суви» турганидан хижолат чекдик.

– Минг бор узр, Ҳожи ака. – Косагул шундай деб, шишаларни ими-жимидида стол тагига олиб қўяётган эди. Ҳожи ака кескин бош чайқади.

– Йў-йў-йў, тақсир! – деди далда бериб. – Сизлар баҳузур, тақсир, баҳузур. Тўйда хурсандчилик қилишнинг айби йўқ.

Косагул иккиланиб қолди.

– Сиздек мўътабар одамнинг олдида...

– Безиён, тақсир, безиён... Биз ҳам бундан бисёр нўш айлаганмиз. – Ҳожи ака жиндай-жиндай ичкилик қуйилаётган пиёлалардан кўз узмай, таъкидлади. – Нўш айлаганмиз, бисёр нўш айлаганмиз.

Косагул шумгина йигит экан, Ҳожи аканинг кўзлари сувга тушган мунчоқдек йилтираб турганини пайқаб қолди.

– Сўраганнинг айби йўқ, Ҳожи ака. Мабодо ўзлариям...

– Йў-йў-йў! – Ҳожи ака кескин бош чайқади. – Биз ҳам нўш айлаганмиз... Айлаганмиз.

– Кўп эмас, жиччагина, – деди косагул илжайиб.

Ҳожи ака офир муаммо қаршисида қолгандек, бир зум ўйга толди.

– Каминани кўп хижолатли аҳволга сопқўйдилар-да, – деди хўрсиниб. – Келинг, йигитнинг сазаси ўлгунча шайтоннинг бўйни узилсин!

– Қайси биридан?

– Каминага «қизили»ям бўлаверади, – деди Ҳожи ака камтарлик билан.

Косагул пиёлага бир қултум коньяк қуйиб узатган эди. Ҳожи ака янаям синиқроқ оҳангда қўшиб қўйди:

– Жонлироқ бўлаверсин, тақсир.

«Жонлигина» қуйилган пиёлани олиб, қисқа нутқ ирод этди:

– Ёшлар қўша қарисин! Ували-жували бўлсин!

Баайни совуқ чой ичаётгандек, қоп-қора соқолининг биттаям туки қилт этмади. Бодринг билан газак қилиб, «яратган неъматингга шукр», деб қўйди.

– Охиригача олмабсиз-ку, Ҳожи ака? – деди косагул пиёла тагида қолган жиндай коньякка қараб.

– Ҳар нарсанинг қонун-қоидаси бор, укам! – деди Ҳожи ака виқор билан. – Ичкилик хамр, яъ-никим макруҳ нимарса. Аммо унинг ичида сув ҳам бор. Сув – энг покиза неъмат. Шундайми? Камина сувни ичдим. Макруҳи тагида қолди. Айтаяпман-ку, камина ҳам бундан бисёр нўш айлаганмиз. – У қиқирлаб кулди. – Бир улфатимиз бўларди. Ғалати гапларни топиб юрарди. Бир гапи ҳеч эсимдан чиқмайди. «Биринчи қадах билан иккичисининг орасига қил ҳам сифмаслиги керак», дерди. Топган гапини қаранг, баттолнинг! Қил сифмасин, дейди-я!

Косагул Ҳожи аканинг ишорасини дарров тушунди. Пайсалга солмай, пиёлани тўлдириб узатди.

– Йў-йў-йў! Ундоқ қилмасинлар-да, укам! – Ҳожи ака шундай дедию, коньякни сипқорди. «Яратган неъматингга шукр» деб, пиёлани косагулга узатди. – Кўрдиларми, укам, макруҳи яна тагида қолди. Ўзлариям ўргансинлар!

Даврадагилардан бири сафар таассуротларини сўраган эди. Ҳожи ака яйраб кетди.

– Э, нимасини сўрайсан, ука! – деди шанғиллаб. – У ёқлар Хизир назар солган юрт! Ҳар қадамда магазин! Ҳар қадамда дўкон. Жамийки нимарса муҳайё! Апелсинларни текинга тарқатади-ей! Хоҳла – бир яшик ол! Хоҳла – бир тонна ол! Бунга қаранг, ҳамма нарса бор-ку, термос йўқ экан. Учтагинасини обкетувдим, оламжаҳон пул бўлди! Улфатим, шуни менга айтсанг, ўларминг, деб ёмон хапа бўлди.

– Кечирасиз, қайси улфатингиз? – дедим тушунмай.

– Ҳалиги баттол-да! Биринчи қадах билан иккинчисининг орасига қил сифмасин, дейдиган. Шу баттолнинг яна бир гапи бор. «Иккинчи қа-

даҳ билан учинчисининг орасига қил сиғмасин, демайман-ку, аммо ип сиғмаслиги керак», дейди!

Косагул яна пиёлани тўлдирди. Ҳожи тагида озгина қолдириб, пиёлани қайтарди.

– Яратган неъматига шукр, – деди виқор билан. – Кўриб қўй, укам! Тагида ҳар гал бир хил макруҳи қоляпти! Уёқда-чи, вей, видик, телевизор, камера деганлари капийка! «Сони» дейсанми. «Панасоник» дейсанми, «Плипс» дейсанми. Иккита «видик» олсанг, биттаси текин!

– Нега, Ҳожи ака? – дедим ҳайратланиб. – Биттасини пулга, биттасини текинга берадимми?

Ҳожи ака ҳе-ҳелаб кулди.

– Нега текинга бўларкан? Икки ҳисса арзон бўлганидан кейин биттаси ёнга қоладими, ахир? Тижоратнинг айби йўқ-ку, тўғрими?! Биз тижорат қилаверибмиз, қилаверибмиз, қарасам юким кўпайиб кетибди. Икки кўлимда иккита чамадон. Орқамда сандиқдек сумка. Салапан халтанинг боғичини тишимга тишлаб олганман. Кетаяпсам, биттаси йўлимни тўсди. Ўзининг тилида важир-важир қилади, тушунсам ўлай! Таржимон келди. «Нима деб алжираяпти бу»? десам, тушунтирди. «Юкингиз юз килодан ошиб кетибди-ку» дейди. «Юкимни офирлиги унга тушибдими, ўзим кўтариб кетяпманку», десам яна важир-важир қилди. «Нима деяпти?» десам, «Жаноб зиёратчимилар, ё отмилар»? деб сўраяпти, дейди. «Мен от бўлсам, бу эшшак», дедим-да амаллаб самолётга чиқиб олдим. – Ҳожи ака хохолаб кулди. Косагулга қараб маъноли томоқ қириб қўйди. – Тўртта видик обкелгандим, иккитаси ёнга қолди. Ўғил-чаям қизиқади-да техникага. – Шундай деб яна косагулга қараб қўйди. – У ёқда-чи, дазмол пул экан. Янаги гал дазмол обораман. Баттол икка-

ламиз ўнта-ўнтадан олволсак, о-кей бўлади! Баттолнинг яна бир гапи бор. Учинчи қадаҳ билан тўртинчисининг орасига қил сирмасин, демайман, ип сирмасин, демайман, аммо-лекин арқон сирадиган бўлкетса, юрак сиқиладида, дейди. Топган гапини қаранг! Вой баттол-ей!

Косагул шишадаги охирги коньякни силқитиб қуйиб узатди. Шишани ерга ташлади. Ҳожи ака тагида озгина қолдириб, пиёлани қайтарди.

– Яратган неъматингга шукр! Кўриб қўй, братан! Макруҳи тагида қолди!

– Уёқда манави масалага қандоқ қарайдилар, тақсир? – деди косагул.

– Унақанги бетамиз гапларни гапирма, братан! – деди Ҳожи ака аччиқланиб. – Ичкилик ичган одам ўлимга маҳкум қилинади!

– Вой-бў, бир ўлимдан қопсиз-да, тақсир! – деди косагул. – Тақсир ўн бешинчи бўчка билан ўн олтинчи бўчка орасидан самосвал ўтмагунча қўймайдилар шекилли!

Ҳожи ака тутақиб кетди.

– Оғзингга қараб гапир, ўв братан! – деди қўлини пахса қилиб. – Мен сувини ичдим, билдингми? Макруҳи тагида қолди, билдингми?! Аввал ўрганиб олгин-да, кейин виступат қил, билдингми?!

Қарасам, жанжал чиқадиган. Секин туриб кета қолдим.

АЛЛА

Ўн тўққизинчи аср.

Алла болам, аллаё-алла.
Юрагимнинг доғисано, алла.
Оёғимнинг боғисано, алла.
Борай десам боғим йўқ,
Ботай десам, тоғим йўқ, алла...

Йигирманчи аср.

Алла болам, аллаё-алла.
Юрагимнинг мадори бўл,
Йигитларнинг сардори бўл, алла...

Йигирма биринчи аср.

Алла болам, аллаё-алла.
Ухлай қолгин аллаё-алла...

Нега чақчаяди бу, а? «Бай-бай» қил! Кўзингни юм дейман! Нега ариллайсан, зумраша! Биров сени уряптими? Ҳой, турсангиз-чи ўрнингиздан! Ўлиб қолганмисиз? Бола битта меникимми? «Скорий» чақиринг! Психиатр кўрмаса бўлмайди. Отасига ўхшаган ненармалний бу бола... Нега менга ўдағайлайсиз? Дод! Золим эрнинг дастидан войдо-о-од!

ЖИННИ БЎЛИШ ОСОН ЭКАН

Биродарлар! Одам-чи, вей, хоҳласа бир кунда телба бўлиши мумкин экан. Қандоқ жинни бўлганини ўзи билмас экан. Касалхонага қачон келдим, ким опкелди, эсимда йўқ. Аммо биринчи қор ёғиб турган ўша қуриб кетгур оқшом аниқ ёдимда.

Шундай қилиб десангиз, ишдан чиқдинг-у, панжара девор олдида гижинглаб турган яп-янги «жийронтой»нинг эшигини очдик. Ойнани қор босиб қолган, экан, аввал артдик, кейин ойна то-залагични ўрнатдик. Шиғиллатиб ҳайдаб кетдик. Троллейбус бекатида турган одамлардан камида ўнтаси қўл кўтарди. Тўхтамадик! Эсимни ебманми тўхтаб! Сен-ку, савоб бўлар деб тўхтайсан, ГАИ кўриб қолса, киракашлик қиляпсан, деб талонингни тешиб беради.

Бекатдан элик қадамча ўтганимда бир жонон шундай ҳимо билан қўл кўтардики, тормозни қандай босганимни ўзим билмай қолдим. Машина янги қор тушган асфальтда сирғаниб бориб, шундоққина жононнинг оёғи олдида тўхтади. Эшикни очишим билан жонон лип этиб, ёнимга ўтириб олди. Димоғимга ширин атир иси кирди. Ўзиям оппоққина, дўмбоққина. Плашининг елкасига қор қўниб, жиққа ҳўл бўлиб кетибди.

Қаёққа боришини сўрамасимдан ўзи гапириб қолди:

– Печкангизни ёқинг, совуқ қотдим.

Печкани варанглатиб қўйиб юбордик.

– Поччамлар эрталаб пальто кийгизиб юбормабдилар-да?! – дедим илжайиб.

«Жонон» очиққина экан.

– Поччангиз аввал ўзларини эпласинлар! – деди таманно билан. – Машичангиз янги экан, ҳиди келиб турибди. Маркаси қанақа?

Машина маркасини айтиб, яна илжайдим.

– Сиз машинамнинг отини билиб олдингиз. Энди машинам ҳам сизнинг отингизни билсин-да.

«Жонон» ҳам ширин жилмайди.

– Лёля!

– Лолахон экансиз-да. Ўзингиз ҳам худди ло-
лага ўхшаб...

– Лолахонмас, Лёля! – деди у гапимни кесиб.

– Э, Лаълихон денг?!

– Қанақа Лаъли? – у аразлаб лабини чўччай-
тирди. – Лёля!

Ҳай Лёля бўлса, Лёля-да! Йўлимиз бир экан. Гаплашиб кетдик. Лёляхон ательеда дизайнер бўлиб ишларканлар. Поччамиз проводник экан. Уйга ҳафтада бир келаркан. Шу гапни эшитганимдан кейин шайтон йўлдан оздирдими, бошқами, билмайман. Хуллас, машинани қандай қилиб гараж томонга бурганимни ўзим ҳам билмай қолдим. Ўлай агар, кўнглимда ёмон ният йўқ эди. Шунчаки, Лёляхон билан бирпас ҳангомалашиб ўтиргим келди. Домимиздан юз қадамча наридаги темир гараж олдида тўхтаганимизни кўриб Лёляхон ипдек қошини чимирди.

– Ҳорманг!

– Биласизми... – дедим чайналиб. – Машина олганимга энди уч кун бўлди. Ҳали «ювганимча» йўқ... Шу... сиз билан... Илтимос, мени тўғри тушунинг...

Лёляхонга гапиряпман-у, икки кўзим домимизнинг бешинчи қаватида. Машинада бегона жувон билан келганимни хотинбой деразадан кўриб қолса борми?!

Хайрият, Лёляхон замонавий аёл эмасми, мени тўғри тушунди. Машина гаражга кириши билан бу эшикдан мен тушдим, у эшикдан – у.

– Сиз ўтираверинг! – дедим машинага имо қилиб. – Иссиққина... Мен ризилаб бориб битта шампан олиб келаман.

Лёляхон аввалига ним қоронғи гаражнинг бурчак-бурчагига хавотирланиброқ қараб қўйди-ю,

кейин хотиржам бўлди. Негадир темир-терсак асбоблар солинган тахта яшиқдан болғача олди.

– Майли... – деди болғачани саланглатиб. – Буквально беш минут. Бўлмаса... – У қўлидаги болғача билан ширингина таҳдид қилиб қўйди.

– Уч минутда келаман. Гастроном яқин.

Ҳовлиқиб гараждан чиқдим-у, ўйлаб қолдим. Хотинбой бешинчи қават деразасидан қараб турган бўлса... Гаражни очиқ ташлаб, алақа-ёққа гумдон бўлганимни кўрса. Пастга тушса...

Яна қайтиб келдим.

– Лёляхон! – дедим гараж эшигидан мўралаб. – Кечирасиз, уч минутга устингиздан қулфлаб кетаман. Тагин биров обқочиб кетмасин сизни...

У оғзини очишга улгурмай гараж илгагига отнинг калласидек қулфни солиб шарақ-шуруқ қулфладим-да, чорраҳадаги дўконга қараб чопдим.

Кечадан бери эзилиб ёққан ёмғирдан кейин қор тушгани учунми, ер ўлгудек сирғанчиқ. Ҳарсиллаб чопиб боряпман-у, ичимда ўзимга қойил қоламан. Гапниям жа оламан-да! «Сизни ўғирлаб кетишмасин!» дедимми? Лёляхон билмайдики, хотинбойдан кўрққанним учун устидан қулфлаб кетяпман. Майли, мана ҳозир битта шампан, бир плитка шоколад оламиз. Уч дақиқада қайтиб борамиз...

Бахтимга гастрономда одам кам экан. Қўлтиқда шампан, чўнтакда шоколад. Дўконнинг ойнаванд эшигидан отилиб чиққаннимни биламан... Бир маҳал кўзимни очсам, оппоқ шифтли уйда ётибман. Ўрнимдан турмоқчи эдим, чап қўлим чунонам зирқираб оғридики, жоним чиқиб кетай деди. Ён томонимдан ғўлдираган овоз келди.

– Бахтинг бор экан, йигит, қўлинг синибди. Менга ўхшаб оёғинг синса нима бўларди?

Мундай қарасам, олти кишилик палатада ётибман. Ҳаммаси менга ўхшаб, сирфанчиқда йиқилган майиб-мажруҳлар... Гастрономга борганим, шампан олганим эсимга тушди. Ўша заҳоти гаражга қамалиб қолган Лёляхон лоп этиб кўз ўнгимга келди-ю, қўлимнинг оғриғини ҳам унутиб, сакраб туриб кетдим.

– Калит қани?

– Нега бақирасан?! – деб ҳалиги киши яна ёлдиради. – Калитни бошингга урасанми? Бир ўлимдан қолганингга шукур қилмайсанми, хумпар?

Чўнтагимни кавласам, ҳеч вақо йўқ! Шундагина шифохона халатини кийгазиб қўйишганини пайқадим.

– Калит қани? Соат неча бўлди? – дедим йиғламоқдан бери бўлиб.

Палатадаги ҳамдардлар тонг отиб қолгани, соат етти бўлгани, кийим-кечагу, калит-малитлар «приёмный покойда» бўлишини тушунтиришди. Гипсланган қўлимни чангаллаб, югурдим. Искаладчи хотин соат тўққизда келаркан. Дод деб юборай дедим. Нима қилай? Уйга телефон қилсам, хотинбойдан балога қоламан. Майли, йиқилдим, қўлим синиб, баннисага тушдим, дейишга дерман. Лекин тезроқ бориб гаражни оч, бир бечора қамалиб ётибди, кечаси билан совуқда тиршиб қолгандир, деёлмайман-ку!

Ақлимга балли! Ўйлаб-ўйлаб йўлини топдим. Ҳамшира қиздан икки тийин қарз олиб, тўртинчи подъездда турадиган Марат деган ўртоғимга кўнғироқ қилдим.

– Жон дўстим, тезроқ кел! – дедим ялиниб. – Аммо баннисага тушганимни хотинимга айта кўрма.

Ҳақиқий дўст шунақа пайтда билинаркан. Марат ярим соатда етиб келди. Эгнида пальто, бошида телпак.

– Совуқми? – десам, қўлларини ишқалаб дийдиради:

– Эшак ўладиган совуқ бўляпти.

Дўстимга аҳволни тушунтирдим. Искаладчи хотин келиши билан калитни олдик.

– Лёляхондан узр сўра! – дедим эшикка йўналган Маратга. – Шундоқ-шундоқ бўп қолди, кечираркансиз, дегин.

– Хотиржам бўл. Ҳаммасини ес қиламиз.

– Шошма! Аввал Лёляхонни кузатиб қўйгин-да, кейин хотинбойга бу ёқда ётганимни айт. Телефон қилса банд экан, дегин...

Дўстим ҳовлига физиллади.

Кўнглим анча жойига тушиб, палатага кириб ётдим. Обход бўлди. Навбатчи дўхтир суягим икки жойдан сингани, камида бир ҳафта ётишим кераклигини айтди. Жаҳли тез бўлсаям, ўзимизнинг хотинбой яхши-да! Кўрасиз, ҳализамон товуқ шўрва кўтариб кепқолади. Чўлоқ бўлган қўлимни силайди. Ўзингизни эҳтиёт қилсангиз бўлмайдими, дейди. Кўз ёши ҳам қилиб олади. Меҳрибон-да!

Ширин хаёл суриб ётган эканман, палата эшиги ғийқилаб очилди. Семиз санитар хотин – тарақ-туруқ қилиб эски кушетка судраб кирди.

– Жинни бўлганми булар ҳаммаси! – деди норози тўнғилаб. – Бири йиқилади, бири муштлашади. Баннисада бўш жой қолмади. Пиёнисталар!

Ўша заҳоти гавдали бир беморни икки қўлтиғидан суяб олиб киришди. Касал бечоранинг боши дока билан қалин ўралган, рангида ранг қолмаган, мўйлови шалпайиб турарди.

Кушеткага жой солишлари билан бемор шилқ этиб ўзини ташлади. Тепасига борсам... Мўйлови танишдек кўринди. Синчиклаброқ қарасам ўзимнинг қадрдон дўстим – Марат!..

– Нима бўлди?! – жон ҳолатда қичқириб юбордим шекилли, Марат амаллаб кўзини очди.

– Дард бўлди! – деди инқилаб. – Бало бўлди! Гаражингни эшигини очганимни биламан, ичкаридан бир алвасти югуриб чиқиб, болға билан қоқ пешонамга чунонам туширди, чунонам туширди... – У гапиришга мадори қолмади шекилли, юзини девор томонга ўтириб олди.

Эгнимда банниса халати, оёғимда шиппак, кўчага отилдим. Таксичи дийдираб турганимни кўриб раҳми келди шекилли, гап-сўзсиз тўхтади-ю, машинасини айтган томонимга ғириллатди. Йўқ, уйгамас, ўзимнинг темир гаражимга.

Шуниси эсимдаки, гараж ланг очиқ турарди. Энг аввал орқа капот устида ётган болғага кўзим тушди. Кейин... Нима десам экан?.. Дўлда қолган таппини кўрганмисиз? Менинг машинам – уч кунгина минган яп-янги машинам худди ўшанақа аҳволга тушган эди. Ойналари чил-чил синган, томи-ю капотлари, орқа-олди-ю ёнбошлари болға билан пачоқланган, шу қадар ҳафсала билан, шу қадар эринмай, тартиб билан пачоқланган эдики, ақалли номига бир қарич соғ жойи қолмаганди. Гаражга қамалиб қолган Лёляхон кечаси совқотиб, тарашага айланмаслик учун хўп ғайрат қилгани кўриниб турарди.

...Одам қандоқ жинни бўлганини билмас экан.

Касалхонага қачон келдим, қандоқ келдим, ким обкелди, эсимда йўқ. Кейин, сал ўзимга келганимда айтиб беришди. Аввал гипсланган кўлимни тишлаб ириллабман. Ундан кейин шиппак билан қор тепиниб хумордан чиққунча ўй-

набман... Бу ёққа хотинбой билан ўша инсофли таксичи олиб келибди.

Мана, ётибмиз, энди. Хотинбой ҳар куни товуқ шўрва олиб келади. «Қўяверинг, жинни бўлган битта сизми?», – деб юпатади. Айтмоқчи, кеча хушxabар топиб келди. Учинчи синфда ўқийдиган ўғилчамиз темир-терсак топширишда шаҳар биринчилигини олибди.

Муаллиф изоҳи. Бу – бўлган воқеа. Фақат ҳикоя қаҳрамони мен эмасман!

«ОНАСИ ЎПМАГАН»

Маҳаллада Нури – сатанг дегани бор. Нукул «онаси ўпмаган қизим бор» деб мақтанади. Тўғри айтади: унинг қизини онасидан бошқа ҳамма ўпган!

«МУШТИПАР»

– Мумкинми? Гуд монинг! Салом!

Рухсатингиз билан ўзимни таништираман. Жонетта Кабулована Халтаева... Мен, к сожалению, сизнинг сочиненияларигизни ўқиган эмасман. Хотя эшитганман. Мамашкалар тўғрисида ёзаркансиз...

Менинг ҳам тўртта болам бор... Нима? «Унақага ўхшамайди-ку», дейсизми? Раҳмат, комплимент учун! Ҳамма шунақа дейди. Мен мамамга ўхшайман. Мамам олтмиш ёшидаям аппетитний эди. Как куколка!

Кечирасиз, оловингиз борми?.. Йўқ-йўқ, мен «Морэ» чекаман... Сенкю! Зажигалкангизга гап йўқ!

Итак, тўртта болам бор. Маратик – Нукусда. Интернатда. Ёши... минуточку... Ёши по моему... ўн тўртда. Шу йил ўн тўртта киради. Папасига

ўхшаган красавчик, Маратик! Смуглийлиги, кўзларининг разрезиди. Биринчи встечамиз практикага борганимда бўлган. Зам министр эди папаси. Шунақа абаятальный, интеллигентный!.. Икки йилча турдик... Цивилизованный ажрашдик. Тўғриси айтди. «Жанночка, жоним, деди, бу ёғи прокол бўладиганга ўхшайди, хотиним жалоба ёзибди, двоежонства учун ишдан ҳайдашлари мумкин», деди. Биласиз, у пайтда бунақа масалалар строгий эди. «Маратик учун волноватся қилма, ўзим опекамга оламан, сен Тошкентга кетавер, регулярно бориб тураман», деди. «О-кей» дедим...

...Нигорочка – Самарқандда. Тоис, Нигорочка эмас, Наргизочка! Нигорочка – Қўқонда...

Где-то икки йил олдин Самарқандга бордим. Наргизочканинг детдомига кирдим. Детдом – так себе, аммо директори ништяк экан! Дылда! Бўй пачти икки метр! «Братан, дедим, Наргизочкадан хабар олишим қийин, ишим кўп», дедим. «Хотиржам бўлинг, Наргизочкага ўзим оталик қиламан», деди. Уч кун меҳмон бўлдим. Крутой эркак экан! Молодец!

Наргизочканинг папасиям крутой эди. Межрайонный нефтебазада директор бўлиб ишларди. Ёши эликдан ошган бўлсаям как огурчик эди! Самарқанднинг пахани эди. Хотинидан кўрқмасдан шиккарний тўй қилди. Ресторанда! Ёмон яшамадик. Қамалиб кетгани чатоқ бўлди... Ўша ёқдан «ксива» юборибди. Как будто ҳаммасига мен виновата эмишман. Э, тўкил, дедим! Бензинга дизтополиво кўшишни сенга мен ўргатдимми, дедим.

Аммо Нигорочкадан анчадан бери хабар ологаним йўқ. Қўқонга йўлим тушмаяпти. Ота-

си предпринематель эди. Такой паслушний... «Жаҳон бозори»да олтита «точкаси» бор эди. Қарасам, менга нотация ўқийдиган одат чиқардилар. Ҳар куни минфирлайди: «Жаннатхон, номаҳрамлар билан гаплашманг, хуфтондан кейин кўчага чиқманг»... Томи кетган фанатик! Э сирпан, дедим! Обберган бир хонали квартирангга как дурочка иккинчи хотин бўлиб ўтиришим керакми!

...Кечирасиз, яна оловингиздан... Сенкю! Между прочим, зажигалкангизга гап йўқ!.. Кўп чекасизми? Шавкатикнинг папаси ҳам кўп чекарди... Мана буни настоящий мужик деса бўлади! Қомат бесподобний! Бизнесни синдириб қўяди! Ҳамма иши «дода»! Тўртта хотинни вот так обеспечить қипқўйган! Разумеется, загсимиз йўқ эди. Впрочем, буниси неважно... Иккита «Мерси» бор эди. Бир йилча бўлди. Россияга кетганча дараги йўқ. Ўша ёқдаги братанлардан суриштирсам, бизлар не в курсе дело, дейди...

Шавкатик – ўзимда. Икки ёшга чиқди. Шустрий. Ходячий бомба! Между нами, бир гап айтайми? Уйга нотаниш «дядя»лар келса, халитдан мени ревновать қилади, паразит! Кстати, фазендамга бормоқчи бўлсангиз, заранее «звякнут» қипқўйинг. «Ходячий бомба»ни бабушканикига юбораман, о-кей?

Вобщем майли. Ближе к делу! Менга сизнинг паддержкангиз керак. Ҳокимиятга заявление берган эдим. «Мен мать-одиночкаман. Шаҳар марказидан квартира беришингизни сўрайман», деб. Борсам, бир пацан ўтирибди. Ўн кундан кейин келинг, деди. Бугун борсам, нима дейди, денг? «Тўрт хонали уйингиз бор экан-ку», дейди! Мен уни сенинг пулингга опманми? Худога шукур, бошимда эрларим, тоис эрим бор... Тоис бор эди. Бу уйни ўз пулимга сотиб олганман! Ўн беш

минг «бакс»га! Тагин нима дейди, денг! «Опажон, монетний двордан чиқиб келдингизми, ҳамма ёфингиз бриллиант-ку», дейди! Менга комплемент қияпти, сопляк! Бриллиантни сен совға қип қўйибсанми! Эрларим оберган! Аёл бошим билан бизнес қияпман. «Челнок»ка боряпман. Пекин-га. Стамбулга. Дубайга... Осонми? Ҳар қадамда «мент!» «Доляси»ни бермай кўр-чи!

Кстати... Дубайда бўлганмисиз? Обязательно боринг! Техника – пачти даром! Тилла – навалом! Араблар темпераментний бў... Ну майли, буниси неважно...

Короче, ҳокимиятдаги ўша пацан «сизга уй йўқ, қаёққа борсангиз катта кўча», деди. Шуни боплаб бир фельетон қилинг! Аёл кишини уни-жать қилиш қанақа бўлишини билиб қўйсин! Фа-милияси... Минуточку... Ёзиб олганман...

...Нима? Ёзмайсиз? Тоис как ёзмайсиз? Нима? Нима дедингиз?! «Мен инкубатор тузатадиган уста эмасман», дедингизми? Ким «инкубатор?» Нега аёл кишини ҳақорат қиласиз! Нахал! Писака несчаст-ний! Ма, зажигалканг бошингда қолсин!

«ҲАЯЖОНЛАНМАНГ»

Машойихлар билиб айтган экан: дўстнинг эскиси, хотиннинг янгиси яхши бўларкан. Янги хотин дегани-чи, янги калишга ўхшаркан, вей! Иссиққина. Юмшоққина. Торгина... Аввалги хо-тини сигир мижоз эди. Лапанглаб юрадимией, овқатни пишиллаб ейдимией... Бунисининг юр-гани билинмайди-я! Мушукка ўхшайди, барака топкур! Бирам одобли, бирам меҳрибон! Икки гапнинг бирида «жоним» дейди. Унсизгина пил-дираб келади-да, тиззасига ўтириб олади. Тизза-

сига ўтири-и-и-б, томоғини ялайди. Шундай қилса, эркак кишининг асаби ором олармиш. Дўхтир-да, билади... Аввалги эри шундоқ хотиннинг қадрига етмаган экан, номард!

Мана, бугун ҳам диванда ўтире-е-еб, «Саломатлик» журналини ўқиётган экан. Эри эшикдан кириб келиши билан мулойим товушда сўради:

– Яхши келдингми, жоним?

– Яхши, – деди эр, – бугун мажлис бўлди.

– Ҳаяжонланманг, жоним, ҳаяжонланманг, – деди хотин.

Эр ҳайрон бўлди.

– Ҳаяжонланаётганим йўқ. Ишхонада мажлис бўлди. Мажлисда...

– Ана, яна ҳаяжонланаяпсиз! Мажлис бўлса бўпти-да! Шунгаям ҳаяжонланиш керакми?

– Ҳаяжонланаётганим йўқ, ахир! – деди эр баттар ҳайратланиб.

– Қўйинг, жоним, арзимаган мажлис деб ҳаяжонланманг. Бир марта гапимга кириш. Илтимос, ҳаяжонланманг!

– Ҳой, барака топгур, ҳаяжонланаётганим йўқ!

– Ана, қўлингизни пахса қиляпсиз. Биринчи стадия. – Хотин унинг кўзига диққат билан тикилди. – Нима кераги бор ортиқча ҳаяжонни!

– Ҳаяжонланаётганим йўқ, дедим-ку! – эр инграб юборди. – Ҳаяжонланаётганим йў-ў-ўқ!

– Овозингиз титра-а-аб чиқаяпти. Демак, ҳаяжонланаяпсиз. Одам ҳаяжонласа, юрак тез уради. Юрак тез урса, томирдаги қон босими кучаяди. Ҳаяжонланманг, жоним, ҳаяжонланманг! Ўтиринг, томоғингизни ялаб қўяман. Фақат ҳаяжонланманг!

– Ҳаяжонланаётганим йўқ, инсон, ҳаяжонланаётганим йў-ў-ўқ!

– Кўрдингизми, овозингиз борган сайин баланд чиқаяпти, жоним. Одам қаттиқ ҳаяжонланса шунақа бўлади. Аввал овози титраб чиқади. Кейин баландлашади. Қон оқими кучайса, андриналин кўпаяди. Андриналин кўпайса, босим кўтарилади. Босим кўтарилса, қон томирлари зўриқади. – Хотин аzza-баzza ялинди. – Хўп денг, жоним, ҳаяжонланманг!

Эр тиззасини муштлади.

– Ҳаяжонланаётганим йўқ ахир, инсон!

– Ана, бақиряпсиз! Кўзингиз бежо... Иккинчи стадия! Қон томирлари зўриқса, асаб толалари ўлади. Асаб толаси ўлса, одам инсулт бўлади: фалаж! Кўзи филай бўли-и-иб, оғзи қийшайии-и-б қолади. Оёқ-қўли ишламай қолади! Мен психиатрман-ку, жоним, биламан-ку! Хўп денг, ҳаяжонланманг!

– Ҳаяжонланаётганим йўқ! – деди эр бўкириб.

– Ҳаяжонланаётганим йўқ, фалча, ҳаяжонланаётганим йў-ў-қ!

– Оғзингиздан кўпик чиқа бошлади. Учинчи стадия! Фалаж бўлсангиз ундан нари-я, жинни бўпқолсангиз... Хўп деб қўяқолинг жоним, ҳаяжонланманг!

– Нима? «Жинни?» Ким жинни?! – Эр аввал столни муштлади. Кейин қўшқўллаб сочини юла бошлади. – Ҳаяжонланаётганим йўқ! До-о-од! Войдо-о-од! Ҳаяжонланаётганим йў-ў-ў-қ!

... Ҳушига келиб қараса, хотин нариги хонадан кимгадир телефон қиляпти.

– Аллөөё, бу жиннихонами? Флорочка, ўзингми-сан, жоним? Ҳаяжонланма-а-а-ай ўтирибсанми? Эримга неча марта айтаяпман: ҳаяжонланманг, ҳаяжонланманг, десам бу яна ҳаяжонланяпти.

Пешонам курсин, аввалги эрим ҳам ҳаяжонланиб-ҳаяжонланиб, уч ойда жинни бўпқолувди. Буниси бир ойгаям бормайди шекилли?.. Нима, Йў-ў-ўқ, уёғини ўйлаб қўйганман. Гугурт, пичоқ, болта – ҳаммасини бекитиб ташлаганман. Нима дединг? Вой, сенинг эрингни уже опкелишдимми? Яна битта койка тайёрлаб қўй, жоним! Эрта-индин меникиям бориб қолади-ёв...

«ТАШКИЛИЙ МАСАЛА»

Шўро замонида «ташкилий масала» деган гап бўларди. Мажлисда кимнинг «ташкилий масала»си кўрилса, шўрига шўрва тўкилар эди.

Шундай йиғилишлардан бирида эски танишимнинг «масаласи» кўрилди. Туппа-тузик одамни минбарга чиқариб қўйиб, шу эзишди, шу эзишди! «Коммунист деган унвонни оқламайди», дейишди. «Ташкилотчилик қобилиятдан маҳрум», дейишди. «Нўноқ» дейишди. «Сиёсий саводсиз» дейишди. «Маралний неустойчивий» дейишди... Чорак соат ўтди, ярим соат ўтди, бир соат ўтди... Охири, минбарда турган жойида ўзини ташлаб юборди, шўрлик! Ҳай-ҳайлашиб, йўлакка олиб чиқдик. «Ўзингни бос, оғайни», деб юпатдик. Кимдир юзига сув сепди... Танишим ширингина эснаб, кўзини очди.

– Турган жойида кўз кетиб қоптими! – деди керишиб. – Кеча қудамникида тўй бўлувди. Одам уйқудан қолгандан кейин аҳвол шу-да...

...Худо хоҳласа, танишим йигирма иккинчи асрниям кўради-ёв!

«ГУРУЧ» ОПЕРАЦИЯСИ

Саид Аҳмад ака девзира гуруч танлашга уста. Бир гал аzza-базза Қўқон бозорига кириб, Чўнғаранинг гуручидан харид қилдик: Саид Аҳмад ака – ўттиз кило, мен ўттиз кило. Мезбонлар гуруч солинган қороз қопларни вагонга чиқариб беришди. Поезд жилганидан сўнг устоз билан алла-паллагача гурунглашиб ўтирдик. Кейин ухлаб қопман.

Бир маҳал ғалати шатир-шутур товушдан уйғониб кетдим. Қарасам, купе шифтида хира чироқ ёниб турибди. Саид Аҳмад ака майкачан бўлиб ўриндиққа ўтириб олган. Олдида иккита қоп. Менинг қопимдаги гуручдан ҳовучлаб-ҳовучлаб олади-да, ўзининг қопига солади.

– Ҳорманг, устоз? – дедим. – Нима ҳаракат?

– Уйғондингми? – деди оқсоқол кирои меҳр билан. – Ухлайвер, болам, чарчагансан, ухлайвер. – Шундай деб юмушини бамайлихотир давом эттираверди. – Мен билан ишинг бўлмасин, – деди тушунтириб. – Шунақа, ярим кечадан кейин эсим жиндай кирарли-чиқарли бўлиб қолади. Нима қилаётганимни ўзим билмайман.

Ҳайрон бўлдим.

– Эсингиз кирарли-чиқарли бўлса, нега ўзингизнинг гуручни менинг қопимга солмайсиз-да, меникини ўзингизнинг қопингизга соласиз?

Саид Аҳмад ака хотиржам қараб қўйди.

– Унда сапсем жинни бўламан-ку, болам!

ЭНГ «АНИҚ» ЖАВОБ

Наврўз – диний байрам, деган гап авж олган кезлар эди. Самарқандга бордик. Мезбонлар бизни Ургутга – Тўпхона деган жойга олиб боришди.

Одамлар ҳашар қилиб тоғ устида Наврӯз учун махсус қурган оромгоҳни кўрсатишди...

Тушдан кейин Самарқанд давлат университетида учрашув бўлди. Саид Аҳмад ака негадир менга меҳрибонлик қилиб, «аввал сен гапирасан», деб туриб олди. Бунақа фамхўрлик тагида нима маъно ётганини кейин тушундим. Ёзма саволлар орасида «Наврӯз нега тақиқланди?» деган сўроқ бир неча марта такрорланган эди. Жавоб бермай қўя қолдим. Гапимни тугатай, деб турганимда бир киши ўрнидан туриб сўраб қолди.

– Битта савол жавобсиз қолди. Наврӯз байрамнинг динга алоқаси йўқ. Нега шундоқ байрам бекор қилинди?

Нима дейман? Чиндан ҳам бу байрамнинг динга алоқаси йўқ, шу иш нотўғри қилинди, десам, зуғумли раҳбарлардан балога қоламан, бу байрамнинг кераги йўқ, десам, виждонсизлик бўлади. Шумлик қилдим.

– Гап бундай, – дедим. – Орамизда кўпни кўрган устозимиз, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Саид Аҳмад ака ўтирибдилар. Бу саволга шу киши жавоб бермоқчилар.

Ёнига келиб ўтиришим билан Саид Аҳмад ака шивирлади:

– Ярамас! Шу саволга сени рўпара қилиш учун аввал сен гапиргин, дегандим.

У киши ҳам бошқа ҳамма саволларга жавоб берди-ю, Наврӯзга йўламади. Шунда бояги одам тагин ўрнидан турди.

– Домла, ҳалиги савол жавобсиз қолди-ку!

Саид Аҳмад ака ясама жаҳл билан жеркиб берди:

– Нима, мен сенларга авлиёманми? Анави редактор билмаган нарсани мен қаёқдан билай?

Жудаям билгинг келса, бутунги кунни дафтарингга ёзиб қўй. Бу саволингга икки йилдан кейин жавоб оласан!..

Икки йил кутишга тўғри келмади. Оқсоқолнинг гапига фаришталар омин, деган экан. Мустақиллик шарофати билан Наврўз тикланди.

НОТАВОН КЎНГИЛ

«Худо урган» бир танқидчи бўларди. Шунақанги «зўр» эдики, ўзбек адабиётида ҳаммага ёққан асар пайдо бўлиши билан чангини чиқариб дўппосларди. Агар маҳаллий матбуотда унинг «фош қилувчи» мақолаларига жой беришмаса, Москва газеталарида «уриб чиқар»ди. Яна бир одати – ҳазил, ҳажв, юмор деганининг кўчасидан ўтмагани учунми, ерга ётқизиб қўйиб бир ҳафта қитиқласангиз ҳам ўшшайиб тураверар, кулгига тоқати йўқ эди. Саид Аҳмаднинг «Келинлар қўзғолони», Эркин Воҳидовнинг «Олтин девор» ва яна талай суюкли асарларни «фош қилган» шу эди...

Хуллас, кунлардан бирида наҳорги ошга бо-радиган бўлдик. Саид Аҳмад акага мен «шўпирлик» қилдим. Буни қаранг, меҳмонлар шу тартибда ўтириб қолдики, Саид Аҳмад ака билан бояги «зўр» танқидчи бир лагандан ош ейдиган бўлди.

– Менга қаранглар! – деди Саид ака овозини баралла қўйиб. – Ҳеч замонда ит билан мушук бир товоқдан овқат еганини кўрганмисизлар? Кўрмаган бўлсаларинг, энди кўрасизлар!

Худди шуни кутиб тургандек, ош тортилди. Икковларининг ўртасига лаган келтириб қўйишди. Танқидчи аланг-жалаанг бўлиб қолди: қошиқ йўқ экан.

– Қашик борма? – деди танқидчи бўйинини чўзиб.

– Қошиқни нима қиласан? – деди Саид Аҳмад ака. – Ҳамма қўли билан оляпти, сен ҳам ошалаб еявер-да, ё қўлингни ювмаганмисан?

– Йўқ, – деди танқидчи. – Қашик билан еса «стерильный» бўлади.

– Ҳой, болам, – деди Саид Аҳмад ака чой ташиб юрган йигитчага, – мана шу акангга битта қошиқ топиб кел. Чўмич бўлсаям майли!

Қошиқ келиб, танқидчи уч-тўрт луқма егунича Саид Аҳмад ака сабр қилиб турди. Кейин сўради:

– Қалай?

– Зўр! – деди танқидчи ғўлдираб.

– Биласанми, – деди Саид Аҳмад ака салмоқлаб. – Сен ош еётган қошиқ неча кишининг оғзига неча марта кириб-чиққанини билмайман-у, менинг қўлим ўзимдан бошқа ҳеч кимнинг оғзига кирмаган! Олавер, «стерильный» олавер!

«ҚУЛОҚ ҚОФИЯ»

Устоз Туроб Тўла ниҳоятда бағрикенг инсон эди (Худо раҳматига олган бўлсин). У кишининг энг гўзал фазилатларидан бири – бошқаларнинг ютуғидан чин дилдан қувонар эди. Бир йили Саид Аҳмад ака, Асқад Мухтор, Умарали Норматов – хуллас бир гуруҳ ижодкорлар Қашқадарёга бордик. Кечқурун чўлдаги катта хўжаликлардан бирида учрашув бўлди. Туроб аканинг «Бир ажойиб юртимиз бор» деб бошланадиган қўшиғи ниҳоятда машҳур бўлиб кетган эди. «Ярми асал, ярми бол», «ярми ҳайрон, ярми лол», деган дилбар сатрлар одамларга ёд бўлиб кетган, шоир шу шеърини ўқиганда одамлар, айниқса, қизғин қарши оларди.

Бу учрашувда ҳам шундай бўлди. Оқсоқолдан кейин менга навбат тегди. Шумлигим тутди.

– Шу шеърингизга бир байт қўшсам майлими?– деган эдим, Туроб ака қувониб кетди.

– Албатта-да, бажонидил!

– Мен шоир эмас, шунчаки ҳаваскорман-ку, бир дил кетди-да, – деб, ўзим қўшган «байт»ни ўқидим:

*«Богимизда бир дарахт бор,
Ярми жийда, ярми тол.
Даврамизда бир шоир бор,
Ярми кампир, ярми чол!»*

Қаҳқаҳа, қарсакбозлик бўлиб кетди.

– Э, шоирликни ҳавас қилмай ҳар нима бўл!
– деди Туроб аканинг ўзи ҳам самимият билан кулиб.

«АҚЛИНГ ЕТМАГАН НАРСАГА АРАЛАШМА»

Жамики ижодкор қавмига теккан «касал»дан Саид Аҳмад ака ҳам бенасиб қолмаган: мақтовни яхши кўради. Жиндай танқид қилсангиз балога қоласиз! Устоз, бирон нарсаси газетада чиқиб қолса, дарров шогирдларига кўнғироқ қилади:

– Хабаринг борми, бугун фалон газетда классик ҳикоя чиқди! Дарров ўқи!

Навбатдаги ҳикояси чиққан куни ҳам шундай қилди.

– Ўқи, болам, ўқи! Ўзиям жа-а-а «обборганман». Бунақа асарни мендан бошқаси ёзолмайди.

Ўқидим. Ҳикоя чиндан ҳам жуда таъсирчан эди, Сталин лагерларида азоб чекканлар қисма-

ти бутун даҳшати билан тасвирланган... Ҳикояни ўқиб бўлмасимданоқ устоз тағин кўнғироқ қилди.

– Қалай, «оббориппанми?»

– «Обборишга обборипсиз-ку», бир жойида жиндай «қовун тушибди», – дедим ростини айтиб.

Саид Аҳмад аканинг овози дарров ўзгарди.

– Сан ўзи, мани кўромайсан. Ҳар нарсадан бир ишқал қидирасан.

– Бўғилманг, устоз, бўғилманг, – дедим ҳовуридан тушириш учун. – Аммо китобга киритаётганда бари бир ўша жойини тузатиш керак... Сиз тасвирлаган воқеа қишда бўлади. Тўғримми?

– Тўғри, – деди Саид Аҳмад ака. – Қаҳратон қишда бўлган. Ҳаммасини ўз кўзим билан кўрганман.

– Ишонаман, оқсоқол, ишонаман. Шундай қилиб, қаҳратон қишда қамоқдаги баракка ўт кетади, тўғримми? Ноинсоф дежурний, юқоридан буйруқ бўлмагунча барак эшигини очмайман, менга деса ҳаммаси ёниб кетсин, дейди. Қанча одам жароҳатланади, заҳарланади, бир ўзбек йигит бечора куйиб ўлади, тўғримми?

– Тўғри, – деди устоз. – Маҳбуслар пайтавасини қуритиш учун печка устига илиб қўйган. Шундан ўт чиққан. Жезқазғоннинг қишини кўрмагансан-да! Изғиринда ҳанграган эшак шамоллаб «васпалена лўкки» бўтқолади. Маҳбуслар пайтавасини қуритмаса, оёғи музлаб, тарашага айланади-ку!

– Бунисини тушундим, оқсоқол. Шундай қилиб, ўлган йигитни қорга обчиқиб ташлайдилар. Тўғримми? Эртасига музлаган ерни минг машаққат билан ковлаб гўр қазийдилар. Маййитни кўмгач, бухоролик икки аскар бола Қуръон тиловат қилади, тўғримми?

– Тўғри. Бизга ўхшаган маҳбуслар тиловат қилса, балого қоларди-да!

– Қуръон тиловат қилинаётганда осмонда учиб юрган тўрғайлар қабристон устига келиб, муаллақ туриб қолади. Ҳатто, сайрашни ҳам бас қилади, тўғрими?

– Тўғри. Шу... болам, тўрғай жа ақлли қуш бўларкан-да!

– Шунақа-ку, устоз, қаҳратон қиш бўлса, муз-ни кўчириб, гўр ковланган бўлса, эшакни «васпалена лўкки» қиладиган совуқ бўлса, тўрғайга бало борми?

Устоз бир лаҳза сукутга кетди. Чамаси, нима дейишни билмас эди. Аммо зум ўтмай телефондан зардали овози келди:

– Сан, ярамас, ақлинг етмаган нарсага аралашма, хўпми? Мани тўрғайларим «зимний» тўрғай! Ёзда кетиб қишда келади, тушундингми? И валше бунақа майда-чуйда гапларни кўтариб юрма, хўпми?

...Шундай дейишга деди-ку, ҳафта ўтмай ҳикоянинг ўша жойини қойилмақом қилиб тузатиб қўйди.

«ЯҚИН КЕЛМА!»

Избоскандаги учрашувдан кейин ўтириш бўлди. Андижонга қайтиб юрмасдан ўша ерда қоладиган бўлдик. Мезбонлар бизни меҳмонхонага кузатиб, қайтиб кетишди. Шунда алакимдан Андижонга кетайлик, деган таклиф тушди. Вақт ярим кечадан ошган, машина йўқ.

– Хоҳласанг, машинани мен топаман! – деди Саид Аҳмад ака.

Кўчага чиқдик. Бунақа бетартибликларни унча ёқтирмайдиган Носир Фозилов – тажанг. (Носир аканинг сочи ҳам, ўзи ҳам, борингки, гапи ҳам сариқ. Тез жаҳли чиқади. Аммо ниҳоят-да ростгўй, дангалчи одам).

– Кўй, сариқ болам, хуноб бўлма, ҳозир йўлини қиламиз, – деди Саид Аҳмад ака юпатиб.

Ниҳоят «Тез ёрдам» машинаси учради.

– Жон акалар! – деди ҳайдовчи эланиб. – Сизлар учун ҳар қанча хизматга тайёрман. Аммо бу «дежурний» машина. ГАИ тўхтатса, правамни олиб қўяди.

– Ишинг бўлмасин! – деди Саид Аҳмад ака. – ГАИ тўхтатса ўзим гаплашаман. Сен Носир, бу ёққа ўтир, сен бу ёққа чиқ!

Ҳайдовчи билиб гапирган экан. Шаҳарга кираверишда чиндан ҳам машинани ГАИ тўхтатди.

– Ана, расво бўлдим! – деди ҳайдовчи йиғламсираб.

– Сен жим ўтир, мелиса билан ўзим гаплашаман, – Саид Аҳмад ака шундай деди-да, машина ёнига келаётган ёш лейтенантга пешвоз чиқди. Лейтенант гап бошламасиданоқ тўхтатди.

– Яқин келма, жон укам, яқин келма! Жонингдан умидинг бўлса, яқин келма! Бола-чақанг бўлса керак, яқин келма!

Лейтенант эсанкираб қолди. «Нима гап?» деб сўраган эди Саид Аҳмад ака тушунтирди:

– Бир укамиз сариқ бўпқолди. Ишонмасанг, ўзинг қараб кўр!

Лейтенант иккиланиброқ машина кажавасининг эшигини очди. Сап-сариқ хира чироқ остида, сап-сариқ кушеткада хўмрайиб ўтирган сап-сариқ Носир акани кўрдию, ўзини орқага ташлади.

– Вой-бўў! Жудаям ўтиб кетганга ўхшайди!
Тезроқ оборинглар!

«БЕМОР ПИЁЗ»

Абдулла Қаҳҳорнинг машҳур дачаси ҳозир Саид Аҳмадники. Бу – биринчидан. Иккинчидан, дача Ёзувчилар боғининг шундоқ кираверишида жойлашган. Учинчидан, Саид Аҳмад ака паловни «сайратиб» юборади. Чўнғаранинг гуручию, зайтун ёғидан қилинган ошни кўп адиблар еган. Нега деганда устоз пиширган ошини бари бир битта ўзи емайди. Боққа дам олишга борган ёзувчилардан кўнғил яқинларини, албатта, чақириб чиқади.

Ошхўрлар ҳам жудаям ноинсоф эмас. Ошга ҳар ким баҳоли қудрат «ҳисса» кўшади. Биров тўрттагина сабзи, биров Ёзувчилар боғининг ошхонасидан олиб чиқилган бир кафтгина туз, биров бир қути гугурт дегандек. Қолган «арзимас» харажатлар – гўшт, ёғ, гуруч, ичимлик Саид Аҳмад акадан.

...Кунларнинг бирида Эркин Воҳидов кўнғироқ қилиб қолди.

– Юринг, оқсоқолнинг дачасига бориб, пиёздан хабар олиб келамиз.

– Қанақа пиёз? – деган эдим, тушунтирди.

Эркин ака устознинг дачасига бир эмас нақд олти пиёз олиб борган экан. Пиёз бўлгандаям унақа-бунақаси эмас. Олтиариқнинг пиёзи!

Эркин Воҳидов, Раҳматулла Иноғомов, мен – узун-қисқа бўлиб кириб бордик. Пиёздан хабар олгани келганимизни айтдик. Устоз пешанаси тиришиброқ ош дамлади. Маълум бўлишича, бу

Эркин ака билан Раҳматулла аканинг тўртинчи-ми-бешинчи марта «пиёздан хабар олиши» экан.

Мен ҳам мазахўрак бўлиб қолдим. Текин ош кимга ёқмайди! Келаси шанба Эркин Воҳидовга кўнғироқ қилдим.

– Пиёздан хабар олиб келмаймизми?

– Иложи йўқ, – деди Эркин ака, – «пиёз операцияси» барбод бўлди!

Кейин воқеани тушунтирди. Эрталаб кўчага чиқса, дарвоза олдида чиройли лента билан ўралган қоғоз қути турган эмиш. Эркин ака ҳайрон бўлиб қутини очса, қат-қат қоғоз орасидан битта пиёз, ёнида конвертга солинган хат чиқибди. Хатда шундай сўзлар ёзилган экан: «Эркин, болам, пиёзинг уйимга кетаман деб, хархаша қилавериб сиқиб юборди. Шунча ялинсам ҳам кўнмади. Сени қаттиқ соғинибди. Ичкиб, касал бўлиб қолди. Хафа бўлма, уч-тўрт кун табибга қаратсанг, ўзига келиб қолади. Сен пиёзингни яхшилаб даволатиб тур. Келаси ҳафта ўттиз-қирқ киши кўргани борамиз».

– Энди нима қиласиз? – десам, Эркин Воҳидов топган чорасини айтди.

– Ҳозир оқсоқолга кўнғироқ қилмоқчи бўлиб турувдим. «Пиёзинг дарди оғир экан, шўрлик ўлиб қолди», деб қўя қоламан.

– Эсингиз жойидами? – дедим капалагим учиб. – Оқсоқол пиёзингнинг таъзиясига келдик деб, юз кишини бошлаб келса нима қиласиз?

– Бу ёғи ҳам бор, – деди Эркин ака ўйланиб. – Майли бир йўлини қиларман.

Уч кундан кейин Саид Аҳмад акага Эркин Воҳидовдан хат борибди. Хатда шундай сўзлар битилган экан:

«Устоз! Пиёзимни шунча боққаннингиз учун раҳмат. Икки кунда оёққа туриб кетди, келиб овора бўлиб юрманглар. «Ёшлик – бебошлик», деб шуни айтади-да! Ҳайронман, тенгини топибдими, битта пиёз билан Олтиариққа қочиб кетди!»

ЙЎЛИ ТОПИАДИ

(Эркин Воҳидовнинг эллик ёшга тўлишига бағишлаб Тошкент Давлат дорилфунуни талабалари билан ўтказилган учрашувда сўзланган нутқ)

Эркин Воҳидов университетни энди битирган пайтидаёқ таниқли шоир эди. Ўзингиз биласиз, олий ўқув юртини битирган одам олдида уйланиш муаммоси кўндаланг бўлади. Шу масала юзасидан Эркин ака Саид Аҳмад акага маслаҳат солибди.

– Оқсоқол, – дебди. – Хабарингиз бор, бир-икки-та китобим чиқди. Уч минг сўмча пулим ҳам бор. (У пайтда уч минг катта пул эди.) Лекин қайси бирига етказишни билмаяпман. Машина олайми, уй солайми, хотин олайми? Машина олсам, уй солмайман, уй солсам, уйланомайман, уйлансам, машинага пул қолмайди... Нима қилай?

Саид Аҳмад ака пешанасини Рашид абзининг гармонидай тириштириб, чуқур ва узоқ ўйга толибди. Охири чеҳраси ёришиб бундай дебди:

– Болам, мен хўп ўйладим. Ҳисоблаб кўрсам уч минг сўм пулинг ҳаммасига етаркан. Маслаҳат шуки, сен автобус сотиб олгин! Автобус дегани машина бўлади. Рулини қаёққа бурсанг кетаверади. Бу – биринчидан. Автобуснинг ичи кенг-мўл бўлади. Кўч-кўронингни олиб кирсанг тайёр уй бўлади.

Бу – иккинчидан. Учинчидан, ростки автобус бўлганидан кейин ичида кондуктори ҳам бўлади. Ўша кондукторни хотин қилиб олиб қўя қоласан!..

«ПАМИЛДОРИ» ОПЕРАЦИЯСИ

Ўғлимнинг тўйи куни саҳарлаб дарвоза олдида машина тўхтади. Чиксам, Озод Шарафиддинов «Волга»нинг чап эшигини очиб, рудда ўтирибди.

– Дачадан келяпман, – деди домла. – Қани, дарров капотни очинг.

Юкхонани очсам, икки пақир памилдори турибди.

– Ўз кўлим билан тердим, – деди Озод ака тантанавор оҳангда. – Идишларни тез бўшатишда, қоғоз-қалам олиб чиқинг!

Қоғоз олиб чиққан эдим, буюрди:

– Ёзинг! «Тилхат. Менким, ушбу ҳужжатга имзо чекувчи фалончи шуни эътироф этаманки, Озод Шарафиддинов тўйимизни жамики сабзавот маҳсулотлари билан тўла таъминлади». Ёздингизми? Энди кўл қўйинг!

Табиийки, бу гап ўша заҳоти тўйхонага тарқалди. «Памилдори» операцияси пишитиб қўйилди. Эрталабки ош дастурхонига памилдори ҳам тортилди. Домла ёнимда турган эди, маҳалла оқсоқолларидан бири келиб, у киши билан қўшқўллаб кўришди.

– Ўғлим, – деди менга қараб, – ошинг яхши бўпти-ю, аммо памилдориси, айниқса, зўр эканда! Экканнинг кўли дард кўрмасин!

Озод ака мамнун томоқ қириб қўйди.

Зум ўтмай иккинчи одам келди.

– Илоё ёшлар бахтли бўлсин! – деди қироат билан. – Дастурхон хў-ў-ўп тўкин бўптида, укам.

Раҳмат! Айниқса, памилдорини айтгин! Асал-а, асал! Ишонсанг, мен ош еганим йўқ, нуқул памилдори едим!

Озод ака камтарона ерга қараб турибди.

Қариндошлардан бири памилдорини мақтаб-мақтаб, жиндай танқид қилиб ҳам ўтди:

– Памилдори хўп яхши пишибди-ю, сал майдароқ эканми? Олхўри деб ўйлапман.

Шу пайт Эркин Воҳидов келиб қолди.

– Ўткиржон! – деди гапни узоқдан бошлаб. – Ёзда тўй қилишнинг шуниси яхши-да. Қовун-тарвуз мўл, мева-чева кўп... Манови олчанинг чиройли пишганини қаранг деб, тўрттагинасини кафтимга олиб, еб кўрсам, данаги йўқ! Қарасам, памилдори экан! Қаёқдан топдингиз бунақасини?

Зимдан қарасам, Озод аканинг қовоғи тушиб кетаяпти.

Саид Аҳмад ака узоқдан мени койиб келаверди.

– Сен болага қачон ақл киради, а? Янгилик яратаман деб, ҳар балони ўйлаб топаверасанми? Ош дастурхонига итузум қўйиш қаёқдан чиқди! Қаёққа қараса талинка-талинка итузум!

Озод ака бунисига чидай олмади.

– Чўрт побери! – деди қўл силтаб. – Мен тўйга памилдори эмас, тарик обкелганман! Бўлдими! Қутулдимми энди?!

«ДУОГҲЙ»

Саид Аҳмад ака бошчилигида бир гуруҳ адиблар олис тоғ қишлоғига бордик. Меҳмонга чақиришди. Уй тўла одам. Давра бошида тўрвадек соқоли кўксига тушган қария ўтирибди. Ҳамма унга таъзим бажо қилади. Даврага ким келиб қўшилмасин чол узундан-узоқ дуо ўқийди. «Сен

ҳам менинг ёшимга етиб юргин, бачам», деб фотиҳа тортади.

Бир хил дуо такрорланавергач, Саид Аҳмад ака сўради:

– Неча ёшга чиқдингиз, тақсир?

– Менба? – деди чол салмоқлаб. – Иккам жетмишга бордим!

– Вой бў-ў-ў! – деди Саид Аҳмад ака бош чайқаб. – Агар сенинг дуойинг мустажоб бўлса, мен сакиз йил аввал ўлиб кетишим керак экан-да, укам? Мен етмиш олтига чиқдим! Турақол энди, жой алмашамиз!

ИСАНИНГ АЛАМИ МУСАДАН

Бир гал дам олишга борганимизда улфатчилик «шахмат жанги»га тўғри келиб қолди. Озод ака санаторийдаги ҳамма шахмат ишқибозларини пистадек «чақиб» ташлади. Аммо ўша куни пухтагина рақибга дуч келди. Кўринишидан оддий тракторчига ўхшаган йигит бало экан! Домла ҳарчанд уринмасин, ҳали-бери «чақиладиган» кўринмасди.

Шу орада бешариқлик йигитлар ош қилишди. Ош дамланди. Домла нариги сўрида ҳамон «жанг» қилиш билан овора. Меҳмонлар «домлага айтинг, келсинлар энди», деб илтимос қилишди.

Ўйинни бирпас томоша қилган бўлиб, йигитларнинг илтимосини айтдим.

– Мезбонлар овқат тайёр бўлди, дейишяпти, домла.

Озод ака «хўп» деди-ю, бошини ҳам кўтармади.

Орадан анча ўтди. Бир маҳал мезбонлардан бири келди.

– Юрақолинг, домла, бирпас суҳбатингизни олайлик.

Домла баттар қовоғи осилиб, «хўп» дедию, хали шахматда.

Шу орада янга яқин келдилар.

– Йигитлар овқат сузишди, домла...

Озод ака қайрилиб ҳам қарамади.

Охири менинг оиламни «элчи» қилиб юборишди, шекилли, аёлим уч-тўрт қадам нарида тўхтаб, домлага эмас, менга мурожаат қилди:

– Мезбонлар кетаман, дейишяпти, адаси, нима қилайлик?

Худди шу пайт рақибни от суриб «шоҳ!» деди.

Озод ака шахт билан бошини кўтариб, менга чақчайди:

– Хотинингиз мунча кўп гапиради-а, бошқа хотин олсангиз бўлмайдимиз?!

ЎЗБЕКНИНГ СОДДАСИ

Тошкент дорилфунунининг домласи Баҳодир Фуломов боладек беғубор, содда одам эди, раҳматли. Сафарга чиқадими, ўтиришга келадими, деярли ҳар гал навбатдаги «шумлик»нинг «қурбони» бўлиб, ё чойхона паловга, ё зиёфатга «тушар», «тушмаганига» қўймас эдик.

...Боботортада, арча тагида давра қуриб ўтирибмиз. Баҳодир ака «тандир» пишгунча «жиндек мизғиб олиш» учун ёнбошлади-ю, пинакка кетди. Кейин мотори яхшилаб созланган «Жигули»-дек бир текис, осойишта хуррак ота бошлади. Қарасак, пиджагининг ич чўнтагидан паспорти кўрпачага тушиб қолибди. Табиийки, паспортни «ўғирладик».

Озод Шарафиддинов «текширув» операциясини ишлаб чиқди. Бизни тоққа олиб чиққан «РАФ»

машинасида мезбонлардан бири аzza-базза пастга тушиб, бўлажак ҳангомани пишитиб чиқди.

Тандир кабоб пишганда домла ҳам уйғонди. Ейилди, ичилди. Кечга томон шариллатиб жала қуйиб берди. Машина сирғалиб-сирғалиб амаллаб, пастга тушиб олди. Ҳамон момақалди роқ гумбурлайди, ёмғир челақлаб қуйиб турибди. Бийдек даланинг қоқ ўртасида бир милиционер машинани тўхтатди. «РАФ»га чиқиб совуқдан тишлари такиллаганча гапирди:

– Кечирасизлар, ҳужжатларингизни кўрсатинглар!

Жаҳлимиз чиққан бўлиб, паспортларимизни кўрсата бошладик.

Баҳодир ака типирчилаб қолди.

– Бошпуртим йўқ-ку! – деди хавотирланиб. – Ҳалигина ёнимда эди.

Худди шу пайт милиционер йигит домланинг яқинига келди.

– Марҳамат, сизнинг ҳужжатингиз!

– Ҳалигина бор эди, – деди Баҳодир ака аланглаб. – Мана, булар гувоҳ, бошпуртим бор эди.

– Нима гап ўзи, чўрт побери? – деди Озод ака аччиқланган бўлиб.

– Хавфли жиноятчи тоққа қочган, деган хабар бор. – Милиционер йигит Баҳодир акага қараб қуйиб давом этди. – Ўзи кексароқ, кўзойнак тақиб юради, тилла тиши бор, дейишган.

– Вой, бу мени айтяпти шекилли. – Домла бутунлай эсанкираб қолди. Яйловнинг қоқ ўртасида милиционер нима қилади, нега энди машинани текшириши керак, деган гап хаёлига ҳам келмади. – Мен жиноятчи эмасман, укажон, – деди ялиниб. – Олимман, Тошкентдан келганмиз. Мана, ҳаммалари гувоҳ.

– Мен бу одамни танитайман! – деди Озод ака жиддий қиёфада. – Ҳозир, йўлдан машинага чиқди.

– Вой, домла, эсингизни едингизми? – Баҳодир ака ҳаммамизга жавдираб қаради. – Унақа ҳазил қилманглар. Мени ҳаммаси танийди.

Биз ҳам Баҳодир акани «танитайдик».

– Пастга тушишингизга тўғри келади. – Милиционер кулиб юбормаслик учун тескари қаради.

Домла хўп ялинганидан кейин уни «кафилликка» оладиган бўлдик. Эвазига битта зиёфат қилнадиган бўлди.

Милиционер ҳайдовчи ёнига ўтириб уф тортди.

– Қойил-е, икки соатдан бери кутаман-а! Ҳамма ёғим шилтаи шалаббо бўлди-ку!

– Нима деяпти? – сўради Баҳодир ака овозини пасайтириб.

– Жим! – дедим лабимни тишлаб. – Жаҳли чиқиб турибди. Мелиса билан ҳазиллашиб бўладими? Омон қолганингизга қувонмайсизми?

– Рост айтасиз. Қуруқ тухматдан асрасин! – Баҳодир ака қунишиб ўтириб олганича шаҳарга киргунимизча бир ориз ҳам гапирмади.

Эртасига домланинг паспортини «топиб», суюнчисига яна битта ош қарздор қилдик.

* * *

Қоракўлга борадиган бўлдик. Озод ака, Баҳодир ака, Абдуғафур Расулов, Бегали Қосимов поездга ўтириб жўнадик. Бир маҳал, тонг палласида проводник купе эшигини тақиллатди.

– Жон акалар, – деди ялиниб. – Вагон йўлагида югуриб юрган одам сизларнинг шеригингизми? Айтинглар, бир соатдан бери у ёқдан бу ёққа чо-

пади. Қийналиб кетди-ку бечора... Устига-устига хотин-халаж ювингани ўтишга қийналяпти.

Норозилик билан тўнғиллаб ўрнимиздан туришга мажбур бўлдик.

– Бирон нарсасини ўғирлаб қўйинг, иккинчи саҳарлаб ҳаммани безовта қилмайдиган бўлади, – деди Озод ака.

Баҳодир аканинг яп-янги дўпписи вагон тоқчасида ётган экан. Олиб портфелимга солиб қўйдим. Домла терлаб-пишиб кириб келди.

– Ҳа, дангасалар, турдинларми? – деди илжайиб.

Қорақўл станциясида поезд икки дақиқа тўхтар экан. Ҳаммамиз тушиб кетяпмиз-у, Баҳодир ака нуқул тимирскиланади. «Нима бўлди», десак, «дўппим бор эди, тополмаяпман», деди.

Озод ака жеркиб берди.

– Қанақа одамсиз ўзи, сизнинг дўппингиз деб поезд тўхтаб турармиди? Бўлинг тезроқ!

Пастга тушишимиз билан Озод ака жуда жиддий қилиб гап бошлади.

– Бу томонларда менингит касали тарқаган дейишади, эҳтиёт бўп юринлар.

– Менингит нимадан бўлади? – сўради Абдуғафур ака «соддалик» билан.

– Нимадан бўларди, шамоллашдан-да!

– Энг кераклиги бош-да, – деди Бегали фалсафий оҳангда.

– Менингитга йўлиққан одам уч кунда ўлади, – Озод ака қаттиқ тайинлади. – Айниқса, бошни эҳтиёт қилинлар!

Баҳодир ака секин ёнимга келди.

– Ўтқиржон, – деди, – мабодо биронта ортиқча дўппингиз йўқми?

– Ортиқчаси йўқ-ку, ўзимники бор. Сизга кичкина келармикин дейман...

– Майли, вақтинчага бўлсаям, – деб домла энди гап бошлаши билан Озод ака мени уришиб берди.

– Бош кийимни бировга бериб бўлмайди. Тем более, сафарда юрганда.

Кимдир бояги гапни давом эттирди.

– Уч кунда дейсиз-ку, одам бир кунда ўлиши ҳам мумкин.

– Албатта, ҳар кимнинг организми ҳар хилда... Баҳодир ака ялинишга тушди.

– Хўп десангиз дўппингизни сотиб олардим, укажон.

Оғринган киши бўлиб портфелимни очдим.

– Йигирма беш сўмга олувдим, – дедим икки-ланиброқ. (У пайтда йигирма беш сўм каттагина пул эди.)

– Ўттиз сўм! – Озод ака гапни кесди. – Бу ёқларда дўппи қиммат.

Ўттиз сўмга «бор-барака» қилдик. Пул менга, дўппи Баҳодир акага ўтди.

– Ие, ўзимники шекилли? – домла юпқа кўзойнагини тақиб, дўппига узоқ термулиб қолди.

Озод аканинг «жаҳли» чиқиб кетди:

– Беринг, пулини қайтариб беринг! Бир одам ўз ҳаётини хавф остида қолдириб яхшилик қилсаю, бу киши...

– Йўқ, йў-ўқ, – Баҳодир ака дўппини маҳкам чангаллаб олди. Бошига кийиб, мамнун жилмайди. – Тўғри айтибсиз, сал кичкинароқ экан. Майли, бўлаверади. – Дўппини ечиб, яна томоша қилди. – Қаранг, сизникини гули ҳам бошқачароқ экан.

Мени ранжиди, деб ўйлади шекилли, кўнглим-ни кўтарди:

– Хафа бўлманг укажон, эрталаб йўлакка чиқиб кетаётганимда купе эшиги олдида афти хунукроқ бир одам турганди. Меникини ўша ўғирлаган. Тошкентга борсак сизга ўзим яхши дўппи олиб бераман. Раҳмат, укажон!

* * *

Оҳангарондан қирқ чақиримча нарида, тоғ тепасида Арашон бува деган булоқ бор. У пайтларда Арашон бувага машина бормас эди. Беш-олти отлиқ йўлга тушдик. Келинчак деган жойда фарғоналик чорвадорларнинг ўтовидида тунаб қолдик. Алламаҳалгача гурунглашиб ўтирдик. Баҳодир ака эса ўтовнинг бир чеккасида маза қилиб уйқуни уриб ётибди. Ора-сира ўртачароқ хуррак ҳам тортиб кўяди.

– Чўрт побери, ҳозир уйқуни уради-да, сўфитўрғай уйғонмасдан туриб олиб, ҳаммани безовта қилади, – деди Озод ака. – Бир иш қилмаймизми?

Эрталаб бажарилиши керак бўлган «операция» пишитилди. Унда иштирок этишга ўтов эгаси – Чимирвой акани ҳам кўндирдик.

Эрталабки чой устида Чимирвой ака салмоқлаб гап бошлади:

– Меҳмонлар, сизларни кўриб бошимиз осмонга етди. Қанийди, сиздек улўф одамлар ҳар куни келса... Кўриб турибсизлар, бизда гўшт кўп. Сўрасангиз ўзимиз берамиз. Ўғирлаш шарт эмас. Тоғликлар қўли эгри одамни ёмон кўради.

– Нима, ҳали сиз бизни ўғри гумон қиляпсизми? – деб ўрнимиздан туриб кетдик.

Чимирвой ака кулиб юбормаслик учун ўзини зўрға тутиб давом этди:

– Биламан, сизлар таниқли одамсизлар. Бирингиз олим, бирингиз ёзувчи... Шундоқ бўлганидан кейин сўрасангизлар ўзимиз...

– Э, оч чамадонингни! – Озод ака бақриб юборди. – Ҳамманг оч!

Ўзи биринчи бўлиб портфелини очиб ичидаги нарсаларни тўкиб ташлади. Сочиқ, тиш чўтка, ба-ло-баттарлар ҳар ёққа сочилиб кетди. Кейин Умарали ака, Абдуғафур ака, Бегали, мен жаҳл билан портфелимни тўкиб кўрсатдик. Баҳодир ака каттакон портфелини шахт билан очиб бир силтаган эди, ичидан эски газетага наридан-бери ўралган тўртта каттакон пишган гўшт бўлаги лоп этиб ерга тушди. (Кечаси ўзимиз солиб қўйган гўштлар.)

– Ие? Вой? Во-о-ой! – Баҳодир ака турган жойида тахта бўлиб қолди. Юпқа кўзойнаги ортидан ҳаммамизга жовдираб қарайди.

Чимирвой ака «ана» дедию, у ёғини гапирса кулиб юборишини билиб, ўтовдан қочиб чиқиб кетди.

– Кўрдингизми, мезбон сизнинг қилифингизга чидолмай қочиб кетди!

– Шунинг учун ҳаммадан олдин тураркансиз-да!

– Сиз бизни шарманда қилдингиз!

– Ўғри деган ном орттирдик!

Ҳамма ёқдан талаб ташладик, «айбини» бўйнига қўйдик. Баҳодир ака минбаъд бошқалардан аввал уйғонмасликка, Тошкентга борганидан кейин битта чойхона палов қилишга ваъда бериб, аранг қутилди.

...Тилла одам эди Баҳодир Фуломов!

Ожирати обод бўлсин!

БЕҲИ

Наманганлик шоир Ҳабиб Саъдулла билан ишхонада суҳбатлашиб ўтирсак, Саид Аҳмад ака кўнғироқ қилиб қолди. Ҳабибжон келганини эшитиб, боғига таклиф қилди.

– Бир соатда етиб келаринг, ош дамлаб қўяман.

Борсак, чиндан ҳам ош дамланган экан.

– Беҳиям солдим, – деди устоз мақтаниб. – Есанг, оғзингда эриб кетади! Жонивор ўзиям бошини еб мева солди-да, бу йил!

Дачада беҳи борлиги эсимга тушиб, гапни айлантирдим.

– Қоронғи тушиб қолаяпти, кеч қолсам уйдагилар хавотир олмасмикан.

Саид Аҳмад ака жўяли маслаҳат берди:

– Ана телефон! Кўнғироқ қил, меникида ўтирганингни айт. Ош бўлаяпти де.

– Тўғри-ку, – дедим «маьюс тортиб». – Уйдагилар сизнинг боғ ҳовлингизда ўтирганимизга ишонади. Ош бўлаётганигаям ишонади. Аммо устоз ошга беҳи солибдилар, дачадаги беҳи «бошини еб» мева қипти, десам бари бир ишонмайди-да!

– Оббо, ҳар келганингда бир нима юлиб кетмасанг, кўнглинг жойига тушмайди, а! – Саид Аҳмад ака шундай деб, ўрнидан турди. Аллақардан елим халта топиб чиқди. – Сен Ҳабиб билан чой ичиб ўтиргин, хўпми? – деди боғ томон юриб. – Қоронғи тушмасдан сенга ўзим беҳи узиб бераман.

Бунақа «меҳрибончилик» бежиз эмаслигини билиб, секин кетидан бордим. Қарасам, битта

беҳини шохдан узаяпти-да, иккитасини ердан олиб қопчиққа солаяпти. Ириганроқ, заҳа еганроқ...

– Устоз! – дедим икки қўлимни кўксимга қўйиб. – Одамни унақа хижолат қилманг, устоз! Шу беҳи савилни ўзим узақолай, устоз!

– Саид Аҳмад ака кескин бош чайқади:

– Йў-йў-йў, сан уринма! Менинг қўлим чанг бўлишга бўлди. Қара, кўйлагинг оппоққина экан!

– Сизнинг табаррук қўлингиз чанг бўлгунча менинг кўйлагим йиртилиб дабдала бўпкетгани яхшимасми! – дедиму, энг сархил беҳиларни узиб халтага солавердим.

Қопчиқ тўлаверган сайин оқсоқолнинг пешанаси тиришиб кетаётганини кўриб, гапни чалғитдим.

– Устоз! Анави тепа шохдаги беҳини қаранг! Нақ Носир Фозиловнинг калласидек келади-я! Нарвон қаёқда эди?

– Сан тополмайсан, ўзим об келаман! – Саид Аҳмад ака шаҳдам қадамлар билан нари кетди.

Шохга тармашиб, тагин уч-тўртта беҳи узган эдим, ёнбош томондан устознинг овози келди:

Мундай қарасам, Саид Аҳмад ака занглаб кетган каттакон аррани қўлтиқлаб турибди.

– Ушла! – деди арранинг бир дастасини менга узатиб. – Бир томондан сен торт. Бир томондан мен тортай... Сенам қутуласан, менам қутуламан, беҳиям қутулади!

ТАЖРИБАЛИ АКАНИНГ ТАЖРИБАСИЗ УКАГА НАСИҶАТИ

- Бошлиқ бўлдингми, укам?
- Шундай бўлди.
- Қўл остингда анча одам ишлайдими?
- Анчагина.
- Аёллар ҳам борми?
- Бор.
- Унақа бўлса, Бўривой, шу гапимни у қулоқ,
бу қулоғинг билан эшитиб қўй! Ақлли бўри ҳеч
қачон ўз овулидан ов қилмайди!

МУНДАРИЖА

Табиат. Жамият. Инсон.....	3
Фарзандларимга ўғитлар.....	129
Урушлар ҳақида	137
Болалик – пошшолик	143
Саккизинчи мўъжиза	149
Табассумга мойил гаплар	181

Адабий-бадий нашр

ЎТКИР ҲОШИМОВ

ДАФТАР ҲОШИЯСИДАГИ БИТИКЛАР

**Муҳаррир
Маъмура ҚУТЛИЕВА**

**Бадий муҳаррир
Уйғун СОЛИҲОВ**

**Саҳифаловчи
Суннат МУСАМЕДОВ**

**Техник муҳаррир
Умидбек ЯХШИМОВ**

Лицензия рақами: АІ № 252, 2014 йил 02.10 да
берилган.

Босишга 2018 йил 28.12.да рухсат этилди.

Бичими 84x108 1\32.

Босма табағи 15,0. Шартли босма табағи 25,2.

Гарнитура «Bookman Old Style». Офсет қоғоз.

Адади 5000 нусха. Буюртма № 206.

Баҳоси келишилган нархда.

«Янги аср авлоди» НММда тайёрланди.

100113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

Мурожаат учун телефонлар:

Нашр бўлими – 129-09-69; 129-09-71;

Маркетинг бўлими – 128-78-43; факс – 273-00-14;

e-mail: yangiasravlodi@mail.ru

Ўтқир ҲОШИМОВ

Хонадонингизда кекса одам борми? Бахтли экансиз!
Дунё ташвишларидан тўйиб кетсангиз, шуларни зиёрат
қилинг: ҳаёт абадий эмаслигини ўйлаб, таскин топасиз.

Хонадонингизда гўдак борми? Сиз ҳам бахтли
экансиз... Дунё ташвишларидан тўйиб кетсангиз,
гўдакни бағрингизга босинг: ҳаёт абадий эканини
ўйлаб, таскин топасиз...

www.book.uz
Онлайн китоб дўкони

ISBN 978-9943-27-733-5

9 789943 277335